

การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเอง
ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเล่าจื๊อ
**A Comparative Study of Ethics in knowing oneself
in Theravâda Buddhism and in Lao Tzu's Philosophy**

พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๙

การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเอง
ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเล้าจื้อ

พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๙

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Comparative Study of Ethics in knowing oneself
in Theravâda Buddhism and in Lao Tzu's Philosophy

Phramaha Nuntawit Theeraputtho (Kaewbooddee)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

.....
(พระศรีสิทธิมนี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ
(พระมหาไพรัช ธรรมทีโป)

.....กรรมการ
(พระมหากฤษณะ ตรุโณ)

.....กรรมการ
(รศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ)

.....กรรมการ
(นายสนิท ศรีสำแดง)

.....กรรมการ
(นายกฤต ศรียะอาจ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหากฤษณะ	ตรุโณ	ประธานกรรมการ
	นายสนิท	ศรีสำแดง	กรรมการ
	นายกฤต	ศรียะอาจ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญา
เถรวาทกับปรัชญาเล่าจื๊อ

ผู้วิจัย : พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหากฤษณะ ตรุโณ ป.ธ.๓, พธ.บ., พธ.ม., Ph.D (Phi).

: นายสนธิ ศรีสำแดง ป.ธ.๙, พธ.บ., น.บ., M.Ed. (Baroda).

: นายกฤต ศรียะอาจ ป.ธ. ๔, พธ.บ., พธ.ม (ปรัชญา).

วันสำเร็จการศึกษา : ๖ มีนาคม ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเล่าจื๊อ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาท กับปรัชญาของเล่าจื๊อ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า ความหมายของคำว่า การรู้จักตนเองมี ๔ อย่าง คือ ความหมายทั่วไปที่นักวิชาการนำมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจง่าย ความหมายที่ปรากฏในพระวินัย ความหมายที่ปรากฏในพระสูตรทั้งหลาย และความหมายตามที่ปรากฏในพระอภิธรรมเป็นปรมัตถธรรมกล่าวถึงกาย จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ส่วนคุณค่าการรู้จักตนเองเป็นคุณธรรมความดี ช่วยให้มีความสุข มีทรัพย์ มีกำลัง มีเกียรติยศ รู้จักปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยการอนุเคราะห์ ช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ฟังสิ่งที่ดี ทำความเห็นให้ตรง และทำจิตใจให้ผ่องใส เกี่ยวกับหลักคุณค่าที่เป็นสภาวะธรรมนั้น ทุกคนต้องรู้จักวิธีทำจิตใจให้สงบ ด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน จนรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรม ส่วนหลักปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทมี ๒ ระดับ คือ (๑) หลักปฏิบัติระดับโลกียะ เป็นหลักการดำเนินชีวิตเพื่อการรู้จักเอาชนะความชั่วด้วยความดี และการรู้จักลักษณะนิสัยคนอื่น โดยการปฏิบัติคุณธรรมในสังคม มีคุณธรรมนัปกครอง คุณธรรมพอคำ คุณธรรมคุณคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ และหน้าที่ที่แต่ละคนต้องปฏิบัติตนในสังคม (๒) หลักปฏิบัติระดับโลกุตตระ เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสเริ่มตั้งแต่เรียนรู้ไตรสิกขา รู้จักศีล สมาธิ และปัญญา โดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นที่สุด

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการรู้จักตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อนั้นพบว่า ความหมายของคำว่ากรรู้จักตนเอง คือหลักการดำเนินชีวิตอยู่ในธรรมชาติ รู้จักบริโภคอาหาร และรู้จักความดีความชั่ว ลักษณะการรู้จักตนเองนั้นเกิดขึ้นเมื่อเล่าจื๊อเบื่อหน่ายในชีวิตและออกท่องเที่ยวไปชายแดน แล้วเขียนคัมภีร์เต๋า เต๋กกิง ให้แก่นายด่าน เกี่ยวกับการปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเองนั้น ได้แก่ หลักคำสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อเข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติ การปฏิบัติตนผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ สำหรับการรู้จักตนเองทางสังคมได้แก่การปฏิบัติคุณธรรมให้เกิดมีในสังคม อนึ่งการรู้จักตนเองในภาวะแท้จริงสูงสุดก็คือการบรรลุความเป็นเต๋า คือ ความว่างเปล่า “อภาวะ”

จากการศึกษาเปรียบเทียบความหมายคำว่ากรรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของเล่าจื๊อพบว่ามีความเหมือนกัน คือสอนให้บุคคลมีการพิจารณาภายในจิตใจ ลักษณะการรู้จักตนเอง มีความแตกต่างกันคือ พุทธปรัชญาเถรวาทเริ่มตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชแล้วค้นพบสัจธรรมซึ่งมีปรากฏในพระไตรปิฎก ส่วนปรัชญาเล่าจื๊อปรากฏเมื่อเล่าจื๊อศึกษาค้นคว้าตำราและสภาพสังคม แล้วเขียนคัมภีร์เต๋า เต๋กกิง ขึ้น ทำให้คนรู้จักเต๋าคือธรรมชาติ ส่วนคุณค่าของการรู้จักตนเองของทั้งสองฝ่ายมีความแตกต่างกัน ในการดำเนินชีวิตพุทธปรัชญาเถรวาทมีข้อปฏิบัติพื้นฐานคือศีล ๕ ส่วนเล่าจื๊อมีการดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติ คุณค่าการรู้จักตนเองในสังคม มีความเหมือนกัน คือ การปฏิบัติตนเพื่อสร้างคุณธรรมให้เกิดในสังคม ส่วนคุณค่าการพัฒนาจิตสู่ความหลุดพ้นของทั้งสองนั้น มีความเหมือนกันคือความหลุดแห่งจิต ซึ่งต่างกันเฉพาะการเรียกชื่อและวิธีปฏิบัติ วิธีปฏิบัติเพื่อกรรู้จักตนเอง และหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อตนเอง รวมถึงหลักปฏิบัติตนในสังคม แนวความคิดทั้งสองที่กล่าวมานี้ไม่แตกต่างกัน แต่หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่างกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกิยะ และระดับโลกุตตระ คือ “พระนิพพาน” ส่วนการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นของเล่าจื๊อเป็นเพียงภาวะจิตว่างเปล่า ซึ่งเป็นอมตะอยู่ในภาวะธรรมชาติ

Thesis title : A Comparative Study of Ethics in Knowing Oneself
in Theravâda Buddhism and in Lao Tzu' Philosophy

Researcher : Phramaha Nuntawit Theerapudtho (Kaewbooddee)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis supervisory committee

: Phramaha Grissana Taruno, Pali III, B.A., M.A., Ph.D.

: Mr.Sanit Sreesumdang, Pali IX, B.A., LL.B., M.Ed.

: Mr.Kit sriyaaad, Pali IV, B.A., M.A.

Date of Graduation : 6 March, 2007.

Abstract

This thesis is a comparative study of the ethics in knowing oneself in Theravada Buddhism and in Lao Tzu's philosophy. The aim of this thesis is to study and to compare the concept of knowing oneself in Theravada Buddhism and in Lao Tzu's philosophy.

From the study, it is found that the meaning of the terms "Knowing Oneself" is of 4 sides namely:- 1. The general meaning explained by the academic experts to be easily understood by all. 2. The meaning appearing the Vinaya Rules. 3. The meaning appearing in various discourses. 4. The meaning according to the analytic doctrine of the Buddhist Canon of Abhidhanma which is the supreme doctrine dealing with mind, mental factor, form and High Bliss.

Regarding the value in knowing oneself, it is the good virtue helping one to have a long life, the property; the strength, the honor, treating other people with suitable help and opportunity to enable them to listen to good things and to make their views right and their minds bright. About the value of the doctrinal state, every body must know how to make his mind peaceful by practising the subject of meditation up to the state of realizing the doctrinal state. The principles of practice in

order to know oneself according to the Buddhist philosophy in Theravâda, are of two levels : 1. The worldly level which is the principle of leading one's life by way of winning the badness with the goodness and knowing other people's habits by practising the virtue in societies, being possessed of administrators' virtues. The merchants' the teachers' and the grown up peoples' virtues including the duties to be done to societies by each person. 2. The supermundane level which is the pineapple of practice to be emancipated from all defilements, beginning from learning and knowing the threefold learning, the precepts, the concentration and the wisdom by developing the Insight Modulation in the end.

From the result obtained from studying the ideology of knowing oneself according to Lao Tzu's philosophy, it is found that the terms "knowing oneself" mean the principles of carrying out one's life according to the nature, knowing how to take good and knowing the good and the bad states. The original development of knowing oneself arose when Lao Tzu got tired of life and went out on a journey to a borderland and wrote a scripture of Tao Te Ching and presented it to a door keeper. According to him, the method of practising the principle of knowing oneself is the principle of teaching one to know oneself and to lead one's life according to the natural law, which is to behave oneself in compliance with the nature. Knowing oneself in societies is to practise virtues in societies and to know oneself in the highest and truest state, which is the attaining of the state of being "Tao", the emptiness or the Abhava.

From the comparative study of the meaning of "Knowing Oneself" in Theravada Buddhist philosophy and in Lao Tzu's philosophy, it is found that both are the same. They both teach the people to consider the body and the mind. At any rate, the original development of the state of knowing oneself in both philosophies is different. That in to say, the Buddhist philosophy in Theravada began with Prince Siddhattha's renunciation from the world and His realizing the Truth as found in the Buddhist Three Baskets, but Lao Tzu's philosophy appeared when he studied and

searched for the texts and the social situations, and then composed the scripture of Tao Te Ching causing the people to know that Tao is the nature, but the values of knowing oneself of the two sides are different from each other in carrying out one's life. The basic principles of practice in Buddhist philosophy in Tharavāda are the five precepts. But Lao Tzu maintained his living according the nature, though the values in knowing oneself in societies are the same. That is to maintain oneself for setting up the virtues to societies. Regarding the value in developing oneself for emancipation in the two sects are the same, that is the mental emancipation. The difference can be found only in the name and the methods of practice. Really speaking, the method of practice is just to know oneself, and the principle of teaching in carrying out one's life is just for oneself. Even the principles of conducting oneself in societies are not different, but the principles of practice for emancipation in the two organizations are different.. In Tharavāda Buddhist philosophy there are two levels of the practice for emancipation, one at the worldly level and the other is the supreme level called "Nibbāna," but Lao Tzu's way of practice for emancipation is just the state of empty mind which is the state of natural needlessness.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยการอนุเคราะห์จากคณาจารย์หลายๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระมหากุสุมาลา ตรีโกณ รักษาการรองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ซึ่งเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาไพรัช ธรรมทีโป ซึ่งเป็นประธานกรรมการสอบสอบวิทยานิพนธ์ และขออนุโมทนา รศ.ดร.วัชระ งามจิตตเจริญ อาจารย์สนธิ ศรีสำแดง และ อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ซึ่งเป็นกรรมการที่ปรึกษา ได้ช่วยแนะนำ สืบค้น คัมภีร์ ตรวจสอบ และแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณพระเทพรัตนสุธี เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา รองเจ้าคณะภาค ๗ พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโฒ พระครูปลัดเชียว ชิตินุทริโย และคณะพระอาจารย์ศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดปทุมคงคาทุกรูป ซึ่งมีอุปการคุณแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา และขออนุโมทนาผู้ให้ความอุปถัมภ์ในการทำงานวิจัย คุณพ่อผาย คุณแม่ส้มเกลี้ยง แก้วบุตรดี และผู้มีอุปการคุณที่มีได้เอ่ยนาม

ขอกราบขอบพระคุณ พระศรีสิทธิมนี คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระครูใบฎีกาสนั่น ทयरุกโข บรรณารักษ์ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเจ้าหน้าที่หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้ความสะดวกเกี่ยวกับหนังสือค้นคว้าเพื่อการวิจัย

ขอขอบพระคุณคณะพระพุทธานุภาพจารย์ โรงเรียนพุทธมามกะผู้เยาว์ และศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดปทุมคงคา ที่อำนวยความสะดวกทุกอย่างเกี่ยวกับการพิมพ์ และการปริ้นงานวิทยานิพนธ์

ความดีและประโยชน์ของงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอถวายเป็นสักการบูชาแด่พระรัตนตรัย และขอมอบถวายเป็นธรรมบรรณาการแด่พระอุปัชฌาย์อาจารย์ พร้อมทั้งบิดามารดา ตลอดจนท่านผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิดการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาท	๗
๒.๑ ความหมายของการรู้จักตนเอง	๗
๒.๑.๑ ความหมายทั่วไป	๗
๒.๑.๒ ความหมายตามพระวินัย	๑๐
๒.๑.๓ ความหมายตามพระสูตร	๑๒
๒.๑.๔ ความหมายตามพระอภิธรรม	๑๓
๒.๒ การรู้จักตนเองในพระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๓ คุณค่าของการรู้จักตนเอง	๑๘
๒.๓.๑ คุณธรรมต่อตนเอง	๑๘

	๒.๓.๒	คุณธรรมต่อผู้อื่น	๒๐
	๒.๔	วิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง	๒๐
	๒.๔.๑	หลักปฏิบัติระดับโลกียะ	๒๑
	๒.๔.๒	หลักปฏิบัติระดับโลกุตระ	๓๑
บทที่ ๓		การรู้จักตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อ	๓๗
	๓.๑	ความหมายของการรู้จักตนเอง	๓๗
	๓.๒	การรู้จักตนเองและการรู้จักเต๋า	๓๙
	๓.๒.๑	การรู้จักตนเอง	๓๙
	๓.๒.๒	การรู้จักเต๋า	๔๑
	๓.๓	คุณค่าของการรู้จักตนเอง	๔๒
	๓.๔	วิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง	๔๓
	๓.๔.๑	การรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิต	๔๔
	๓.๔.๒	หลักการรู้จักตนเองทางสังคม	๕๑
	๓.๔.๓	การรู้จักตนเองกับการเข้าถึงสภาวะแท้จริงสูงสุด	๕๗
บทที่ ๔		การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบการรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื๊อ	๖๑
	๔.๑	การรู้จักตนเอง	๖๑
	๔.๒	การรู้จักตนเองในพระพุทธศาสนาและในเต๋า	๖๒
	๔.๓	คุณค่าของการรู้จักตนเอง	๖๕
	๔.๓.๑	คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเอง	๖๖
	๔.๓.๒	คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่น	๖๘
	๔.๓.๓	คุณค่าที่เป็นอุดมของชีวิต	๗๐
	๔.๔	วิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง	๗๒
	๔.๔.๑	หลักคำสอนในการดำเนินชีวิตทั่วไป	๗๓
	๔.๔.๒	หลักการปฏิบัติตนในสังคม	๗๗
	๔.๔.๓	หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น	๘๓



	๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๘๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๙
บรรณานุกรม	๙๑
ประวัติผู้วิจัย	๙๕

สารบัญตาราง

ตารางที่

๑	แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างความหมายของการ รู้จักตนเอง	๖๑
๒	แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับ การรู้จักตนเอง	๖๒
๓	แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างคุณค่าของการรู้จักตนเอง	๖๖
๔	แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างวิธีปฏิบัติตามหลักการ รู้จักตนเอง	๗๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้อักษร ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ เรียงตามลำดับดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี) =	สุตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺคปาฬี (ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกววรรค (ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป้อนาสกั (ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป้อนาสกั (ภาษาไทย)
ช.ธ.	(บาลี) =	สุตฺตฺนตปิฎก	ชุตฺตฺนิกาย	ธมฺมปทปาฬี (ภาษาบาลี)
ช.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุตฺตฺนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
สั.สพ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนววรรค (ภาษาไทย)
อง.ทุกก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนตปิฎก	องคฺคฺตฺตฺรนิกาย	ทุกฺกนิปาทปาฬี (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(บาลี) =	สุตฺตฺนตปิฎก	อังกฺคฺตฺตฺรนิกาย	จตุกกนิปาทปาฬี (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกฺคฺตฺตฺรนิกาย	จตุกกนิปาท (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกฺคฺตฺตฺรนิกาย	ปัญจกนิปาท (ภาษาไทย)
อง.สตฺตก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกฺคฺตฺตฺรนิกาย	สัตตกนิปาท (ภาษาไทย)
ช.ชา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ชุตฺตฺนิกาย	ชาดก (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
 อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

๒. การใช้หมายเลขย่อ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามที่บัณฑิตกำหนดไว้ทุกประการ ได้แก่ ชื่อคัมภีร์ / เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ชุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๖๗๘/๘๙๐. หมายถึงคัมภีร์ สุตตนปิฎก ชุททกนิกาย ธรรมปทปาลี (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๖๗๘ หน้าที่ ๘๙๐ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ชื่อคัมภีร์ / เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.ม.(ไทย)๔/๘๗/๘๐. หมายถึง คัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๔ ข้อที่ ๘๗ หน้าที่ ๘๐

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเกิดมาแล้ว ต่างก็ดิ้นรนเสาะแสวงหาอาหาร เพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิต และก็มีใช้แต่มนุษย์และสัตว์ที่มีร่างกายสมบูรณ์เท่านั้น แม้ที่มีร่างกายพิการก็ไม่ได้แข็งแรงต่างก็พยายามดิ้นรนหาเลี้ยงชีพอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แม้ในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ก็มีการแก่งแย่งแข่งขันกันยิ่งในปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคคนมากแต่ของกินมีน้อย การดิ้นรน เพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิตจึงดูเข้มข้นยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์และสัตว์ต่างก็พยายามที่จะรักษาสิ่งรักและหวงไว้ นั่นคือชีวิต^๑

ดังนั้นทุกชีวิตจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาชีวิตเอาไว้ให้ดีและให้นานที่สุด มนุษย์ต้องตรากตรำทำงานหนักเพื่อหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง แม้แต่การพยายามศึกษาเล่าเรียนให้สูงๆ เพื่อหวังจะได้ตำแหน่ง หน้าที่การงานที่ดี ปัจจุบันนี้วิทยาการต่างๆ มีความเจริญก้าวหน้าไปมาก มนุษย์ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ได้อย่างกว้างขวาง มนุษย์ฉลาดมากขึ้น โลกน่าจะมีสันติสุข มีความสงบมากขึ้น แต่เป็นเช่นนั้นไม่ ข้ามีปัญหามากมายประการให้จิตต้องคิดมากขึ้น คนมีความทุกข์มากขึ้น มีปัญหาต่างๆ ต้องคิดมากขึ้น ค่าครองชีพสูง รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย การแก่งแย่งแข่งขันกัน การไม่ไว้ใจวางใจซึ่งกันและกัน เป็นต้น เหตุการณ์ทำนองนี้ไม่น่าจะเกิดขึ้นในยุคนี้ ซึ่งเป็นยุคที่ได้รับการศึกษากันมาก แต่ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ จริงอยู่มนุษย์ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนกันอย่างกว้างขวาง แต่ยิ่งเรียนก็ดูเหมือนเรียนเรื่องไกลตัวออกไปทุกที ส่วนเรื่องที่ใกล้ชิดและที่สำคัญที่สุดคือตัวเอง กลับไม่ค่อยได้ศึกษากัน มีความเข้าใจในเรื่องชีวิตตัวเองน้อยลงทุกที เมื่อไม่รู้จักตนเอง แล้วจะไปแก้ไขปัญหาให้ตัวเองได้อย่างไร เมื่อแก้ปัญหาก็ตัวเองไม่ได้ จะไปแก้ไขปัญหาสังคมและโลกได้อย่างไร การที่หวังว่าจะดำเนินชีวิตไปอย่างราบรื่น หวังว่าโลกจะมีสันติ ดูจะเป็นความหวังที่เลื่อนลอย ดังนั้น การศึกษาตนเองหรือการรู้จักตนเอง การพยายามรู้จัก

^๑ ฟิ้น ดอกบัว, **อนุสรณ์ต้อนรับนักศึกษาใหม่มหาวิทยาลัยศิลปากร**, (กรุงเทพฯ : ชูติมาการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๓๕.

ตัวเองจึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะเป็นรากฐานแห่งความเจริญทั้งปวง และโดยนัยตรงกันข้าม การไม่รู้จักรักตนเองก็เป็นรากฐานแห่งความเสื่อมทั้งปวง มนุษย์ควรได้ศึกษาตนเอง

ปรัชญาเป็นวิชาหนึ่งที่พยายามศึกษาเรื่องของตนเอง การรู้จักตนเอง เพื่อที่จะสามารถเผชิญปัญหาเหล่านั้นด้วยความฉลาด และสามารถตัดสินใจอะไรผิดอะไรถูกได้ ในซีกโลกตะวันออก มีผู้เสนอแนวความคิดในเรื่องการรู้จักตนเอง อันเป็นทางแห่งความสุขและสมบูรณ์แห่งชีวิตที่เด่นๆ คือ พระพุทธเจ้า และเล่าจื้อ

การรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาท่าน เรียกว่า อัตตัญญูตา หมายถึง การรู้จักศรัทธาศิล สุตตะจาณะ ปัญญา ปฏิภาณ ว่าเรามีประมาณเท่านี้^๑ คือเป็นการรู้จักสภาพปริมาณตนเองให้สามารถควบคุมตนดำรงตนอยู่ได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้โดยยาก..... ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของจำเพาะตน คนอื่นทำให้คนอื่นหมดจดไม่ได้^๒

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอมีตนเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย.....^๓

....สิ่งที่สัตว์ปรารถนา รักใคร่ เจริญใจ....คือ...ยศ สุขเหตุความวิงวอนปรารถนา ถ้าจักได้เพราะความวิงวอนปรารถนาแล้วไซ้ ใครในโลกจะพึงเสื่อมจากสิ่งไร... ผู้ใคร่ในสิ่งเหล่านั้น ไม่ควรวิงวอน และไม่ควรรำคาญวิงวอนเพราะเหตุสิ่งเหล่านั้น อริยสาวกนั้น พึงปฏิบัติข้อปฏิบัติ ที่จะให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น^๔

การรู้จักตนเองของเล่าจื้อ เรียกว่า จื้อใจ หมายถึง การรู้จักความจริงที่แท้ ซึ่งรวมถึงการดำรงชีวิตของเล่าจื้อแบบธรรมชาตินิยม ได้แก่ ความดีและความสุขอย่างแท้จริง จะเกิดได้โดยการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมและความเหมาะสม ไม่ฝืนธรรมชาติ ตราบใดที่มนุษย์ฝืนธรรมชาติ ใช้ความรู้ความฉลาดฝืนธรรมชาติสร้างวัตถุแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้นมายั่วยูกิเลสตัณหาของคน ทำให้มนุษย์หนีจากความเรียบง่ายตามธรรมชาติไปสู่ความทะเยอทะยานไม่รู้จักรับสิ้นความรู้ความฉลาดที่ห่างไกลจากตัวนี้ จึงเป็นภัยต่อมนุษย์เราจึงควรอยู่ตามความจำเป็นโดยธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย อบรมจิตใจให้เข้าถึงเต๋า เท่านั้นที่พอเพียงแล้วสำหรับการอยู่

^๑ อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๔.
^๒ ม.ม. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖-๓๗.
^๓ ชุ.ช. (ไทย) ๑๓/๔๓๗/๖๔๘.
^๔ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๔๑/๕๓.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อย่างสันติสุขในคัมภีร์ เต่า เต่าจิง หรือ เต่า เต่ากิง ได้กล่าวถึงการดำรงตนแบบเรียบง่าย สันโดษ ในบทที่ ๓๓ ดังนี้ “การรู้จักตนเอง” ผู้ที่เข้าใจคนอื่นคือผู้รอบรู้ ผู้ที่เข้าใจตนเองคือผู้รู้แจ้ง”

โลกจะเจริญหรือเสื่อม ก็ขึ้นอยู่กับมนุษย์จะบันดาล ถ้ามนุษย์เรียนรู้เรื่องไกลตัวออกไป ทุกที ไม่พยายามเรียนรู้เรื่องตนเอง ตนคืออะไร มาจากไหน จะไปไหน อะไรเป็นคุณค่าของตน เมื่อเป็นเช่นนั้น ความฉลาดของมนุษย์ก็จะเป็นไปเพื่อความโลภ เพื่อผลประโยชน์ของตนเองกับพวกพ้องของตน เกิดการเบียดเบียนทำลายล้างกันมากขึ้น ถ้ามนุษย์หันมาศึกษาเรื่องที่เป็นรากฐานแห่งความเจริญและความสงบสุข นั่นคือเรื่องชีวิต เรื่องของตนเองให้มากขึ้นแล้วโลกก็จะสงบสุขนั่นเอง^๕

จากเรื่องทีกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า หลักคำสอนเรื่องการเรียนรู้จักตนเองของ พระพุทธศาสนา กับแนวคิดเรื่องการเรียนรู้จักตนเองของเล่าจื้อมีประเด็นหลายอย่างที่ น่าสนใจอย่างยิ่ง ซึ่งควรนำมาศึกษาเปรียบเทียบกันทั้งในแง่ของความเหมือนและความแตกต่างกันในสาระสำคัญของ หลักธรรมหรือในประเด็นข้อย่อยที่เป็นรายละเอียดว่า มีความเหมือนกันและความแตกต่างกัน อย่างไร และที่กล่าวว่าเหมือนกันนั้น เป็นความเหมือนที่มุ่งเน้นถึงหลักการแห่งคำสอนเดียวกัน หรือไม่ หรือว่าในความเหมือนนั้นจะมีความแตกต่างกันอยู่ในบางประเด็น เมื่อกล่าวถึงความแตกต่างกันนั้นจะมีความแตกต่างอย่างไร หรือว่าในความแตกต่างกันจะมีลักษณะบางประการที่ เหมือนกันหรือไม่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่อง การศึกษา เปรียบเทียบจริยศาสตร์ในการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเล่าจื้อ ซึ่งทั้ง พระพุทธศาสนาและเต๋าต่างก็มีหลักธรรมสนับสนุนความหมายของการรู้จักตนเองทั้งโดยตรงและ โดยอ้อมอยู่มากมาย เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นจุดเด่น จุดด้อยของปรัชญาทั้งสองสำนักในเรื่องนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดการเรียนรู้จักตนเอง (อัตตัญญูตา) ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดการเรียนรู้จักตนเอง (จื่อใจ) ในปรัชญาเล่าจื้อ

^๓ ทองสดี เมฆเมืองทอง, **เต๋า คือ เต๋า**, (กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๗๖.

^๕ ฐปทอง กว้างสวาสดี, **ปรัชญาเต๋าประยุกต์**, ภาควิชาหลักสูตรและการสอน, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, (มหาสารคาม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องการรู้จักตนเองของเล่าจื๊อ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิดการรู้จักตนเอง (อัตตัญญูตา) ในพุทธปรัชญาเถรวาท ในด้านความหมาย ความเป็นมาของการรู้จักตนเอง วิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง คุณค่าของการรู้จักตนเอง

๑.๓.๒ แนวคิดการรู้จักตนเอง (จื่อใจ) ในปรัชญาเล่าจื๊อ ในด้านความหมาย ความเป็นมาของการรู้จักตนเอง วิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง คุณค่าของการรู้จักตนเอง

๑.๓.๓ ทราบความเหมือนและความต่างแนวคิดการรู้จักตนเองในปรัชญาทั้งสอง เพื่อชี้แนวทางดำเนินชีวิตต่อไป

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ จริยศาสตร์ หมายถึง หลักการดำเนินชีวิตของบุคคลที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ในงานวิจัยหมายถึงคำสอนของพระพุทธศาสนาและคำสอนของเล่าจื๊อ ถือเป็นปรัชญาการดำรงชีวิตอยู่กับสังคมได้อย่างมีความสุข

๑.๔.๒ การรู้จักตนเอง (อัตตัญญูตา) ในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การรู้จักศรัทธา ศีล สุตะจาณะ ปัญญา ปฏิภาณ ว่าเรามีประมาณเท่านี้ คือเป็นการรู้จักสภาพปริมาณตนเองให้สามารถควบคุมตนดำรงตนอยู่ได้

๑.๔.๓ การรู้จักตนเอง (จื่อใจ)^๖ ในปรัชญาเล่าจื๊อ หมายถึง การรู้จักความจริงที่แท้ ซึ่งรวมถึงการดำรงชีวิตของเล่าจื๊อแบบธรรมชาตินิยม เป็นความดีและความสุขอย่างแท้จริง

๑.๔.๔ ความเหมือนความต่าง หมายถึง ความเหมือนและความต่างในหลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเพื่อตนเองและผู้อื่น นำมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตประจำวันอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

^๖ ทองหล่อ วงศ์ธรรมดา, **ปรัชญาจีน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ.เอส.พินดิงเฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงทางสายกลางว่า เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นกลางตามกฎธรรมชาติ คือ ตามสภาวะที่สิ่งทั้งหลายมันเป็นมันเองตามเหตุปัจจัย ไม่ติดข้องในทฤษฎีหรือความคิดเพียงสุดทั้งหลาย ซึ่งเรื่องนี้ผู้เขียนได้จำแนกทางสายกลาง เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกเพ่งไปที่กระบวนการธรรมชาติที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น เรียกว่า มัชฌิมนธรรม ส่วนที่สองเป็นของข้อปฏิบัติหรือวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงทางสายกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิบัติ มัชฌิมนธรรมนั้นเพ่งไปที่หลักปฏิจลสมุปบาท ๑๒ ส่วนมัชฌิมาปฏิบัติ เพ่งไปที่อริยมรรคมีองค์ ๘^๖

๑.๕.๒ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์ ได้กล่าวถึง พระพุทธศาสนาเป็นลัทธิปฏิบัติ นิยม ซึ่งใช้ความสัมพันธ์ตนเองกับผู้อื่นในสังคมมาจากพื้นฐานความคิดที่ว่า “ความคิดทั้งหลาย หลักนิยม และทฤษฎี กลายเป็นเครื่องมือช่วยเหลือเราให้เผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆ แห่งชีวิต ความคิด หลักนิยม ทฤษฎีมิใช่เป็นคำตอบของปัญหา ทฤษฎีถูกสร้างขึ้นในมนุษย์เพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์บางประการของมนุษย์และมาตรฐานแห่งความเจริญเป็นที่น่าพอใจ ก่อให้เกิดผลในการปฏิบัติ” นี้แสดงวิธีการทางจริยศาสตร์พุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดความคิดใดๆ ต่อตนเองและสังคม ต้อขึ้นอยู่กับผลของความคิดแล้วนำไปปฏิบัติ ถ้ามีผลเป็นที่น่าพอใจ ความคิดนั้นก็มีความหมาย^๗

๑.๕.๓ สนิท ศรีสำแดง ได้กล่าวถึง ความจำเป็นของจริยศาสตร์ (need of ethics) ว่า ทำไมคนเราต้องการจริยศาสตร์ ทั้งที่ตัวเราปฏิบัติตามหลักศีลธรรมดีแล้ว เหตุผลก็เพราะมนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ มีความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับการกระทำของตน จึงคิดคำนึงถึงสิ่งที่ตนจะต้องกระทำอยู่นั้น โดยวิธีการต่างๆ เช่น

๑. มีการเปรียบเทียบระหว่างบุคคลกับสังคม หรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ทำไมคนชาติโน้นดีกว่าชาตินี้ ทำไมคนชาย ก. จึงดีกว่านาย ข. ฯลฯ

๒. มีการแสวงหาหลักเกณฑ์มาตัดสิน หลังจากเปรียบเทียบแล้ว ก็มักได้ข้อสรุปว่าคนโน้นดีกว่าคนโน้นเพราะเหตุนี้ คณะรัฐบาลชุดโน้นดีกว่าชุดนี้ เพราะทุกคนซื้อสัตย์สุจริต ฯลฯ

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๕๘๓.

^๗ พันเอก(พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์, **สังคมวิทยาศาสนา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๓.

๓. การเลือกทางดำเนินชีวิตที่เหมาะสม เมื่อเห็นว่าความประพฤติเช่นใดดีมีมนุษย์ก็จะเลือกความประพฤตินั้น และดำเนินตามแนวทางนั้นที่ได้รับการตัดสินแล้วว่าดี^{๘๕}

๑.๕.๔ สุจิตรา ธรรัตน์ ได้กล่าวถึงคุณค่าทางจริยศาสตร์เป็นสิ่งที่มนุษย์พยายามแสวงหามี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. สิ่งมีค่าในตัวเอง (Intrinsic value) เป็นสิ่งที่เราแสวงหามันเพราะต้องการมันมิใช่แสวงหามันเพื่อจะได้สิ่งอื่นต่อไป เช่น ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อความรู้ย่อมแสดงว่าความรู้เป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง แต่ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อใช้มันเป็นบันไดก้าวสู่สิ่งอื่น เช่น เงิน ชื่อเสียงเกียรติยศแสดงว่าความรู้เป็นสิ่งมีค่านอกตัวเพราะมันไม่ได้แสวงหาเพื่อตัวเอง แต่ต้องการมันเพื่อนำไปสู่สิ่งที่สูงกว่า จึงถือเป็นวิถีทาง (means)

๒. สิ่งมีค่านอกตัว (Extrinsic value) เป็นสิ่งที่เราต้องการมันเป็นบันไดไปสู่สิ่งอื่น เช่น สมมติว่าเราต้องการความรู้เพื่อก้าวไปสู่เงิน เราอาจถามต่อไปว่าต้องการเงินทำไม ถ้าต้องการเงินเพื่อเงิน เงินก็เป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง แต่ถ้าเราต้องการเงินเพื่อสิ่งอื่นต่อไปอีก เงินก็เป็นสิ่งมีค่านอกตัว แต่ถ้าเราต้องการสิ่งใดไปหยุดอยู่จุดหนึ่งที่เราไม่สามารถทำต่อไปได้อีก เช่น หยุดที่ความสุข ความสุขก็เป็นสิ่งมีค่าในตัวเองที่ ดังนั้นความสุขจึงเป็นเป้าหมายสุดท้าย (end)^{๘๖}

๑.๕.๕ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน ได้ศึกษาเรื่องคัมภีร์เต๋า เด็กกิง ซึ่งลักษณะปรัชญาของเล่าจื้อในคัมภีร์เต๋าได้ครอบคลุมไปถึงเรื่องของธรรมชาติและปรัชญาเมตาฟิสิกส์ แนวความคิดที่เชื่อถือกันสืบมาว่า สวรรค์เป็นเจ้าสูงสุดแห่งจักรวาล ได้ถูกลบล้างลงโดยหลักที่ว่าด้วยการทำงานอันเป็นธรรมชาติของจักรวาล นอกจากนั้น ยังกล่าวถึงพระพุทธศาสนาได้เข้าไปประเทศจีนในสมัยแรก ได้แปลพระสูตรคำว่า “นิพพาน” ถูกถ่ายทอดเป็นภาษาจีนโดยการใช้นิพพานว่า “เต๋า” เหมือนกัน ขงจื้อพูดถึงเต๋าย่อยครั้งในความหมายของจริยธรรมและการประพฤติที่ดี^{๘๗}

๑.๕.๖ ประโยชน์ สังกสิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตามแนวคำสอนในมงคลสูตร พบว่าคำสอนแต่ละข้อต่างแสดงถึงวิธีการของการพัฒนาตน จากขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุด แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมตั้งแต่ข้อที่ ๑-๑๘ และระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความสิ้นกิเลสตั้งแต่ข้อที่

^{๘๕} สนิท ศรีสำแดง, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๑.

^{๘๖} สุจิตรา ธรรัตน์, **ปรัชญาเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๐), หน้า ๖๘.

^{๘๗} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน, **คัมภีร์เต๋า ฉบับสมบูรณ์พร้อมอรรถกถา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑, ๖.

๑๙-๓๘ ระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนของสังคมนั้นประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือ การสร้างมาตรฐานกฎเกณฑ์ทางความคิดที่ถูกต้อง การเตรียมปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นในการสร้างชีวิต การฝึกอบรมพัฒนาตนให้เป็นผู้มีความสามารถประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม^{๑๑}

๑.๕.๗ พระครูปลัดธณัญชัย อริณฺขโย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบหลักทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ พบว่า ทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเป็นวิธีปฏิบัตินำไปสู่ความดับทุกข์ดับอาสวะกิเลสทั้งปวง และนัยแห่งความเป็นกลางวัดกันที่ความถูกต้อง และตรงเป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่วนทางสายกลางของขงจื้อ บ่งชี้เอาสภาพจิตที่สามารถดำรงอยู่ในภาวะเป็นปกติแม้จะถูกล้อมทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี เข้ามากระทบ แต่จิตไม่แสดงอาการผิดปกติออกมาให้เห็น ยังสามารถรักษาสภาพจิตได้สม่ำเสมอ ปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์^{๑๒}

๑.๕.๘ พระมหาวิศิษฐ์ อาจารย์สมปยุโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบกฎธรรมชาติระหว่างกฎปฏิจจสมุปบาทกับกฎแห่งเต๋า พบว่า กฎธรรมชาติระหว่างกฎปฏิจจสมุปบาทกับกฎแห่งเต๋ามีความเหมือนกันด้านเนื้อหาและยังคล้ายคลึงกันในทรรศนะที่ว่า “สรรพสิ่งล้วนดำเนินไปตามกฎธรรมชาติ” ส่วนทรรศนะที่แปลกกันนั้น อยู่ที่จุดเน้น วิธีการ และรายละเอียดบางประการ^{๑๓}

๑.๕.๙ พระมหาอภิรักษ์ อภินนฺโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์มัชฌิมาปฏิปทาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทางสายกลางของอริสโตเติล พบว่า หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติหรือวิถีดำเนินชีวิตที่เป็นกลางๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผล คือแก้ปัญหาตามกระบวนการของธรรมชาติได้ ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง เพื่อความสว่าง สะอาด และ

^{๑๑}ประโยชน์ สงกลิ่น, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๑๒} พระครูปลัดธณัญชัย อริณฺขโย, “ศึกษาเปรียบเทียบหลักทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^{๑๓}พระมหาวิศิษฐ์ อาจารย์สมปยุโน, “การศึกษาเปรียบเทียบกฎธรรมชาติระหว่างกฎปฏิจจสมุปบาทกับกฎแห่งเต๋า”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘).

ความสงบ ตลอดจนเกิดปัญญาญาณ คือรู้ว่าอยู่ตรงกลางระหว่างทางอันสุดโต่งทั้งสอง ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค กับอัสติกสมณานุโยค ซึ่งเป็นหลักจริยศาสตร์ชั้นสูง^{๑๔}

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบ ข้อมูลหลักจริยศาสตร์การรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทและในปรัชญาเล้าจื้อ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หลักจริยศาสตร์การรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทจากพระไตรปิฎก ตลอดจนทั้งแนวคิดนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และหลักจริยศาสตร์การรู้จักตนเองในปรัชญาเล้าจื้อจากคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ตลอดจนทั้งแนวคิดนักวิชาการที่วิเคราะห์เกี่ยวกับหลักคำสอนเล้าจื้อ

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักจริยศาสตร์การรู้จักตนเองทั้งสองแนวคิด เพื่อชี้แนวทางนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

๔. สรุปผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบและนำเสนอข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดการรู้จักตนเอง (อัตตัญญูตา) ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบแนวคิดการรู้จักตนเอง (จื้อใจ) ในปรัชญาเล้าจื้อ

๑.๗.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและความต่างของแนวคิดทั้งสอง

๑.๗.๔ เพื่อใช้เป็นแนวทางพื้นฐานสำหรับการนำไปปฏิบัติ

^{๑๔} พระมหาอภิรักษ์ อภินนุโธ, “การศึกษาวิเคราะห์มีชฌิมปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทางสายกลางของอริสโตเติล”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

บทที่ ๒

แนวคิดการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาท

การศึกษาในบทนี้ จะได้กล่าวถึงลักษณะของหลักจริยศาสตร์แนวคิดการรู้จักตนเอง ในพุทธปรัชญาเถรวาททั้งที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ตลอดจนทั้งแนวคิดหรือหลักการของผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการรู้จักตนเอง ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

๒.๑ ความหมายของการรู้จักตนเอง

๒.๑.๑ ความหมายทั่วไป

พุทธจริยศาสตร์การรู้จักตนเอง เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาตนให้เป็นคนดี มีคุณธรรมจริยธรรม ได้มีนักวิชาการ หรือผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายแตกต่างกัน เพื่อใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาตนเอง มีดังนี้

ในอรรถกถาพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องของพระเถระผู้เจริญมรียกัมมัฐานได้กล่าวถึงหลักการรู้จักตนเอง หมายถึง การสอนให้บุคคลพิจารณาร่างกายของตนเองเป็นอารมณ์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุรู้แจ้งกายนี้ว่า มีพองน้ำเป็นเครื่องเปรียบ รู้ชัดกายนี้ว่า มีพยับแดดเป็นธรรม ตัดพวงดอกไม้ของมารเสียแล้ว ฟังถึงสถานที่มัจจุราชไม่เห็น^๑

จากพระพุทธพจน์นี้ แสดงถึงการสอนเพื่อให้พระภิกษุพิจารณาร่างกายที่มีอันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ได้และแตกสลายไปเป็นสภาพแน่แท้ เหมือนพองน้ำและพยับแดด และความหมายการรู้จักตนเอง อีกนัยหนึ่งในธรรมบทก็คือ การสำรวจมอินทรีย์ ๕ เพื่อตรวจสอบควบคุมตนเองในการบริโภคใช้สอยปัจจัยว่า

“ผู้ไม่มักมากเห็นแก่ความสวยงาม สรรวมอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ รู้จักประมาณในการบริโภค มีศรัทธา ปราศจากความเพียรมารย่อมไม่ข่มเหงผู้นั้น เหมือนลมไม้

^๑ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๑๔๔.

ทำลายภูเขาอันล้อมด้วยศิลา ฉะนั้น^๒

ส่วนในพุทธศาสนสุภาษิตท่านได้กล่าวถึงความหมายการรู้จักตนเองไว้มากมาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปฏิมีเสตมตตนา” แปลว่า จงพิจารณาตนด้วยตนเอง โดยหมายถึง การพิจารณาความดีและความชั่วที่ตนเองทำอยู่ หรือคิดจะทำเพื่อที่จะได้หาแนวทางแก้ไขได้^๓ และในพุทธพจน์ที่ว่า “อปปมตฺตา สตีมนฺโต สุสีลา โทถ ภิกฺขโว สุสมานิตฺตํ กุปฺปา สจิตฺตมนุรุทฺธ” แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มีศีลดีงาม ตั้งความ ดำริไว้ให้ดี ในความหมายนั้นก็คือการดูแลรักษาจิตของตน เป็นการรู้จักตนเองด้วยการมีสติคอย รักษาตนเองเพื่อไม่ให้ทำในสิ่งไม่ดี^๔

พระธรรมธีรราชมหามุนีได้ให้ความหมายการรู้จักตนเองแก่นักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย เพื่อใช้ ตรวจสอบอารมณ์ตนเองว่า “สพฺเพ สงฺขารา” สังขารทั้งหลายทั้งปวง คือขันธ ๕ เป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน “อนิจฺจํ” บุคคลควรพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันแยบคาย ย่อมทำให้เบื่อหน่าย คลายความทุกข์นั้นได้ “นิพฺพิณฺนติ ทุกฺเข”^๕

๒.๑.๒ ความหมายตามพระวินัย

ความหมายการรู้จักตนเองตามพระวินัยนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนบอกแต่เพียง วิธีปฏิบัติตนตามหลักศีลภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๔๙ วัน ซึ่ง พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาธรรมที่ตรัสรู้ก็ทรงดำริที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้ รู้จักตนเอง แต่เมื่อพิจารณาถึงสังขารแล้ว ก็เกิดข้อในพระทัยทรงเปล่งอุทานว่า

ความสังัดเป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ มีธรรม ปรากฏแล้ว เห็นอยู่ ความไม่พยาบาท คือ ความสำรวมในสังขารทั้งหลาย เป็นสุขในโลก ความปราศจากกำหนด คือความล่วงกาม ทั้งหลาย เสียได้ เป็นสุขในโลก การกำจัดอัสมิมานะ เสียได้นั้นแล เป็นสุขอย่างยิ่ง^๖

นี่เป็นความหมายการรู้จักตนเองในพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์มีศีลเป็นพื้นฐาน ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ต้องการให้พระสงฆ์หรือนักบวชได้รู้จักตนเองบ้าง ดังปรากฏภายหลังจากการให้อุปสมบทแล้ว เรียกว่า กิจควรทำ ถือเป็นสิ่งที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติโดยตรงว่า

^๒ ชุ.ภ. (บาลี) ๒๕/๑๖/๘๕.

^๓ ชุ.ภ. (บาลี) ๒๕/๖๖/๓๔.

^๔ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๔๒/๖๘.

^๕ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ), **วิปัสสนากรรมฐานภาค ๑ เล่ม ๑**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๑-๒๔๒.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๔/๕/๗.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ให้อุปสมบทบอภิกษุ ๔ ว่า

๑. บรรพชาอาศัยโภชนะ คือคำข่าวนั้นหาได้ด้วยกำลังปลีแข้ง เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต (บิณฑบาต)
๒. บรรพชาอาศัยบังสุกุลจีวร เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต (แสวงหาผ้าบังสุกุลมาทำจีวรใช้เอง)
๓. บรรพชาอาศัยโคนไม้เป็นเสนาสนะ เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต (อาศัยกุฏิวิหาร)
๔. บรรพชาอาศัยมูตรเน่าเป็นยา เธอพึงทำอุตสาหะในสิ่งนั้นตลอดชีวิต (ประกอบยารักษาโรคเอง)^๑

ดังนั้น ความหมายการของรู้จักตนเองตามพระวินัยเป็นสิกขาบท โดยความมุ่งเน้นสอนให้พระสาวกรู้จักพึ่งตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่กับสังคมสงฆ์ได้อย่างมีความสุข ซึ่งความหมายของการรู้จักตนเองตามพระวินัยก็คือ รู้จักความพอเพียง ไม่ทะเยอทะยาน มองกันในแง่ดี ก็คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง

ประการแรกความหมายแห่งการรู้จักตนเองก็คือ การสอนให้สาวกไม่มีความโลภหรือมักมากในการบริโภคใช้สอย ให้รู้จักสันโดษ ดังปรากฏในนิสสัยคดียปาจิตติย ๓๐ หมวดจีวรวรรค สิกขาบทที่ ๑ ภิกษุเก็บอดิเรกจีวรได้ไม่เกิน ๑ เดือน เว้นไว้แต่ได้กรานกฐินต้องนิตสัยคดียปาจิตติย

ประการที่สองความหมายแห่งการรู้จักตนเองก็คือ การสอนให้สาวกไม่มีความโกรธ ดังปรากฏในปาจิตติย ๙๒ หมวดสหรรมิกวรรค สิกขาบทที่ ๔ ภิกษุโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุอื่นต้องปาจิตติย

ประการที่สามความหมายแห่งการรู้จักตนเองก็คือ การสอนให้สาวกไม่มีความหลงมัวเมาในการบริโภคใช้สอย ดังปรากฏอยู่เสขียวัตร ๗๕ หมวดโภชนปฏิบัติสังยุต ด้วยทำการพิจารณาว่า เราจะรับบิณฑบาตด้วยความเคารพ แลดูแต่ในบาตร ตักแกงแต่พอกับข้าว บิณฑบาตเสมอขอบบาตร เป็นต้น^๒

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๘๐-๘๑.

^๒ สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕, ๑๗๖, ๑๘๒.

๒.๑.๓ ความหมายตามพระสูตร

ความหมายการรู้จักตนเองตามแนวพระสูตรนั้นมีอยู่มากมาย โดยมากจะมีข้อความปรากฏชัดเจนอยู่ในอัมมัตถุญญสูตร ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ เป็นผู้ควรของค่านับ ๗๗ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

ก็ภิกษุเป็นอัตถุญญอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ ถ้าภิกษุไม่พึงรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็นอัตถุญญ แต่เพราะภิกษุรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นอัตถุญญภิกษุเป็นอัมมัตถุญญ อตถุญญ อตถุญญ ด้วยประการฉะนี้ ฯ^๙

แสดงให้เห็นได้ว่า การรู้จักตนเองตามแนวพระสูตร ประกอบด้วย (๑) การรู้จักธรรม ก็คือรู้สุตตะ เคยยะ ไวยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะอัฏฐุทธธรรม เวทลละ ฉะนั้น จึงเรียกว่า อัมมัตถุญญ (๒) การรู้จักอรรถก็คือรู้จักเนื้อความแห่งภาสิต นี่เป็นเนื้อความแห่งภาสิต ฉะนั้น จึงเรียกว่าอตถุญญ (๓) การรู้จักตนก็คือเป็นผู้มีศรัทธารู้จักศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ ฉะนั้น จึงเรียกว่า อตถุญญ (๔) การรู้จักประมาณก็คือรู้ในการรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ฉะนั้น จึงเรียกว่า มัตถุญญ (๕) การรู้จักกาลก็คือรู้ว่านี้เป็นกาลเรียน นี้เป็นกาลสอบถาม นี้เป็นกาลประกอบความเพียร นี้เป็นกาลหลีกออกเร้น ฉะนั้น จึงเรียกว่า กาลุญญ (๖) การรู้จักบริษัทก็คือรู้ว่านี้บริษัทษัตริย์ นี้บริษัท คฤหบดี นี้บริษัทสมณะ ในบริษัทนั้น เราพึงเข้าไปหาอย่างนี้ พึงยืนอย่างนี้ พึงทำอย่างนี้ พึงนั่งอย่างนี้ พึงนิ่งอย่างนี้ ฉะนั้น จึงเรียกว่า ปริสฺสนุญญ (๗) การรู้จักบุคคลก็คือรู้จักบุคคล ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งต้องการเห็นพระอริยะ พวกหนึ่งไม่ต้องการเห็นพระอริยะ ฉะนั้น จึงเรียกว่า บุคคลปโรปรุญญ ยังปรากฏความหมายการรู้จักตนเองในสูตรอื่นอีก ถือเป็นความหมายระดับพื้นฐานที่พระพุทธเจ้า ตรัสสอนพระสาวกให้รู้จักตนเองด้วยการพิจารณาอยู่เนื่องๆ เรียกว่า “อภิณหปัจเจกเวกขณ ๕” เพื่อบรรเทาความมัวเมาในชีวิต ซึ่งหมายความว่าถึงของการรู้จักตนเองว่า

๑. ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ (ชราธัมมตา)

๒. ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้ (พยาธิธัมมตา)

^๙ อ.จ.สตุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓ - ๑๔๖.

- ๓. ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ (มรณธัมมตา)
- ๔. ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจักต้องมีความพลัดพรากจากของที่รักของที่ชอบใจทั้งสิ้น (ปิยวินาภาวตา)
- ๕. ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจักมีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น (กัมมัตสสกาตา)^{๑๐}

ความหมายการรู้จักตนเองตามแนวทางพระสูตรระดับสูงก็เพื่อให้พระสาวกพิจารณา รู้แจ้งในความยึดมั่นถือมั่นมีการตรวจสอบตนเองให้รู้เกี่ยวกับสิ่งที่มีมากระทบอารมณ์ด้วยปัญญา ในความรู้แจ้งแห่งสภาวะธรรม ดังพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ... แสงสว่าง เกิดขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี่คือนิธิบาทประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยฉันทะและประธานสังขาร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ... แสงสว่าง เกิดขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ก็นิธิบาทประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยฉันทะและประธานสังขารนี้นั้นแล ควรเจริญ... เราเจริญแล้ว

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ... แสงสว่าง เกิดขึ้นในธรรมทั้งหลายด้วยจิตและ ประธานสังขาร ฯลฯ นี่คือนิธิบาทประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งวิริยะ และประธานสังขาร ฯลฯ นี่คือนิธิบาทประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยจิตประธานสังขาร ... นี่คือนิธิบาทประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยวิมังสาและประธานสังขาร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ... แสงสว่างเกิดขึ้นในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ก็นิธิบาทประกอบด้วยสมาธิอันยิ่งด้วยวิมังสาและประธานสังขารนี้นั้นแล ควรเจริญ ... เราเจริญแล้ว^{๑๑}

๒.๑.๔ ความหมายตามพระอภิธรรม

ในพระอภิธรรมพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระสาวกให้รู้จักพิจารณาตนเอง ด้วยอุบายอันแยบคาย โดยมุ่งเน้นศึกษาสิ่งที่เป็นปรมาตถธรรมเพื่อให้รู้จักองค์ประกอบที่ทำให้เกิด “ตัวเอง” และความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

อารัมมณปัจจัย คือ รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และธรรมอันสัมผัสปยุตด้วยจักขุวิญญาณธาตุนั้น โดยอารัมมณปัจจัยสหทัยตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุ และธรรมอันสัมผัสปยุตด้วยโสตวิญญาณธาตุนั้น โดยอารัมมณปัจจัยคันถายตนะ เป็นปัจจัยแก่

^{๑๐} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๘๑.
^{๑๑} ชุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๖๑๙/๔๓๒.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฆานวิญญาณธาตุ และธรรมอันสัมปยุตด้วยฆานวิญญาณธาตุนั้น โดยอาร์มมณปัจจัย
รสายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชีวหาวิญญาณธาตุ และธรรมอันสัมปยุตด้วยชีวหาวิญญาณธาตุ
นั้น โดยอาร์มมณปัจจัย โฝฐฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญาณธาตุ และธรรมอัน
สัมปยุตด้วยกายวิญญาณธาตุนั้น โดยอาร์มมณปัจจัยรูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ
รสายตนะ โฝฐฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่มนธธาตุ และธรรมอันสัมปยุตด้วยมนธธาตุนั้น
โดยอาร์มมณปัจจัยธรรมทั้งปวง เป็นปัจจัยแก่มนธวิญญาณธาตุ และธรรมอันสัมปยุตด้วย
มนธวิญญาณธาตุนั้น โดยอาร์มมณปัจจัยธรรม คือ จิตและเจตสิกใดๆ ปรารภธรรมใดๆ
เกิดขึ้น ธรรมนั้นๆ เป็นปัจจัยแก่ธรรม (คือ จิต และเจตสิก) นั้นๆ โดยอาร์มมณปัจจัย^{๑๒}

นี่เป็นความหมายเชิงอภิปรายเพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้จักตนเองจากสิ่งที่เป็นนามธรรม
เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะความหมายการรู้จักตนเองตามแนวพระอภิธรรมก็คือการรู้จัก
สภาวะธรรมที่แท้จริง ๔ ประการ ได้แก่

๑. จิต หมายถึง จิตหรือสภาพนึกคิดเป็นอารมณ์ เป็นอย่างไร เพื่อดูอาการและ
ลักษณะของจิตมีกิเลส และไม่มีกิเลส
๒. เจตสิก หมายถึง สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และ สิ่งอาศัยอัน
เดียวกันกับจิต
๓. รูป หมายถึง ร่างกายตนเอง มองเห็นถึงสภาวะความแปรปรวน แตกสลายเพราะ
ปัจจัยต่างๆ อันขัดแย้ง อันเป็นส่วนประกอบฝ่ายวัตถุพร้อมทั้งพฤติกรรมและคุณสมบัติของมัน
๔. นิพพาน หมายถึง สภาวะจิตที่ปลอดจากกิเลสทั้งปวง จนเกิดความหลุดพ้น มีจิต
เป็นอิสระ^{๑๓}

ดังนั้น ความหมายการรู้จักตนเองในพระอภิธรรมเป็นการสอนให้พิจารณาร่างกาย
ภายนอกและร่างกายภายในโดยอุปมาเปรียบคายเพื่อบรรเทาความสงสัยและความกำหนัดว่า “ภิกษุ
นั้น ย่อมเสพ เจริญทำให้มาก กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้น ภิกษุนั้น ครั้นเสพ เจริญทำให้มาก
กำหนดด้วยดี ซึ่งนิมิตนั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตเข้าไปในกายทั้งภายในและภายนอก”^{๑๔}

^{๑๒} อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/๓๗.

^{๑๓} อภิ.ส. (ไทย) ๓๔ / ๒๑ / ๑๐.

^{๑๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕ / ๔๓๓ / ๓

๒.๒ การรู้จักตนเองในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง โดยมุ่งเน้นการเรียนรู้ภายใน คือรู้จักจิตใจของตนเองก่อน เมื่อฝึกฝนปฏิบัติจนเกิดการเรียนรู้แจ้งแล้ว จึงค่อยศึกษาเรียนรู้สิ่งที่มีอยู่ภายนอก เพื่อพัฒนาตนให้เกิดความสัมพันธ์กับโลกภายนอก หรือ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้

การรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เริ่มพัฒนาการมาตั้งแต่ในสมัยที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงเสด็จออกผนวช เพื่อแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาเรื่องความแก่ ความเจ็บ และความตาย ซึ่งพระองค์ใช้เวลาศึกษาเพื่อให้อุจจกตนเองเป็นเวลา ๖ ปี เสด็จเข้าไปศึกษาอยู่ในสำนักอาฬารดาบส การามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ก็ยังไม่สามารถค้นพบตนเองได้ จึงเสด็จออกมาศึกษาด้วยตนเอง ทรงการบำเพ็ญทุกรกิริยาต่างๆ นานาๆ ก็ไม่สำเร็จผล ในวันหนึ่งพระองค์ก็ทรงดำริได้ด้วยพระองค์เอง แล้วหันกลับมาเสวยพระกระยาหารเพื่อร่างกายมีพลังบำเพ็ญเพียรต่อไป

เมื่อพระองค์บำเพ็ญเพียรทางจิตด้วยพระองค์เองแล้ว ต่อมาไม่นานก็ทำให้พระองค์ค้นพบความจริงที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ การรู้ความจริงในสรรพสิ่งทั้งปวง หรือตรัสรู้ซึ่งนั่นเอง จึงได้นำมาว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ทำให้พระองค์รู้จักตนเอง และรู้จักการจตุของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ”^{๑๕} ซึ่งขั้นตอนการค้นพบด้วยตนเองมีดังนี้

๑. พบว่าความทุกข์ทั้งหลาย คือ ความไม่สบายกายและไม่สบายใจ ล้วนเป็นปัญหาที่มวลมนุษย์จะต้องได้รับการแก้ไขด้วยการเรียนรู้ หรือทำความเข้าใจสภาพของทุกข์แท้จริงด้วยตนเอง มนุษย์จะต้องไม่หลบหนีหรือตื่นตระหนกตกใจเมื่อพบกับความทุกข์ (ทุกข์)

๒. พบว่าความทุกข์เป็นผล ซึ่งจะต้องเกิดจากเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน ในที่สุดก็ทรงพบว่า ต้นเหตุคือความอยากเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ (ทุกขสมุทัย)

๓. พบว่าต้นเหตุเป็นตัวการที่ทำให้เกิดทุกข์ ดังนั้นเมื่อประสงค์จะดับทุกข์ จะต้องทำลายต้นเหตุให้หมดไปก่อน (ทุกขนิโรธ)

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒/๖.

๔. พบว่าแนวทางขจัดตัณหาได้คือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งผู้ที่จะประสงค์ขจัดตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์จะต้องปฏิบัติตามแนวทางแห่งมรรค (ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา)^{๑๖}

ภายหลังจากพระองค์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ทรงพิจารณาธรรมว่า เป็นสิ่งที่ยากและลึกซึ้งมาก แต่ก็สามารถมีผู้รู้ตามได้ จึงเป็นเหตุผลให้พระองค์เสด็จออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รู้จักตนเอง ซึ่งความเป็นมาการรู้จักตนเองภายหลังการตรัสรู้แล้วนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เพื่อให้รู้จักพิจารณาตนเองว่า ชันธ์ ๕ เป็นของไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวตนของเราแท้จริงว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ....

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเวทนาจักเป็นอัตตาแล้ว เวทนานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ....

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัญญาจักเป็นอัตตาแล้ว สัญญานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ....

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าสังขารจักเป็นอัตตาแล้ว สังขารนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ....

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าวิญญาณจักเป็นอัตตาแล้ว วิญญาณนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ....^{๑๗}

ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ก็มุ่งสอนให้พระสาวกหรือมนุษยศึกษาเรียนรู้สิ่งที่มีอยู่ภายในตนเองก่อน เป็นการศึกษาเรียนรู้อย่างละเอียดมีเหตุมีผลพิสูจน์ได้ เป็นการศึกษาร่างกายและจิตใจควบคู่กัน เมื่อเกิดความรู้แน่ชัดแจ้งเห็นจริงแล้ว จึงค่อยศึกษาสิ่งที่มีอยู่นอกที่หลัง ดังเช่นการสอนขุฎิล ๓ พี่น้อง ในอาทิตตปริยายสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยของร้อน ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นของร้อน

ภิกษุทั้งหลาย รูปทั้งหลายเป็นของร้อน

ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญาณเป็นของร้อน

ภิกษุทั้งหลาย จักขุสัมผัสเป็นของร้อน^{๑๘}

ในสูตรนี้จะแสดงเพียงเรื่องเวทนาคือสิ่งที่มากระทบเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ถือเป็นทุกข์สัจ ต่อจากนั้นจึงแสดงสมุทัยสัจ ความจริงคือเหตุให้เกิดความทุกข์อันเป็นผลมาจากไฟ ๓ ประการ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ เหตุเกิดความร้อนเพราะคนมีไฟราคะ

^{๑๖} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๒๗ - ๑๒๙/๘๒ - ๘๔. อ้างใน พิสิฐ เจริญสุข, **คู่มือการอบรมสมาธิ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๐-๒๑.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

ไฟโทสะ และไฟโมหะ จึงเกิดความเดือดร้อนอยู่ด้วยความโศกเศร้า พิโรราพิง รำพัน เป็นต้น และตามด้วยความเกิด ความแก่ ความตาย ซึ่งเป็นสภาวะธรรมดา ต่อจากนั้นจึงแสดงมรรคสังขันธ์เป็นแนวทางแห่งการเกิดปัญญากำหนดรู้ความจริงสิ่งที่ทำให้เกิดความร้อน ตามด้วยนิโรธสังขันธ์ ความจริง คือแนวทางดับความเร่าร้อนที่ทำให้เกิดทุกข์ ส่งผลดีทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายความกำหนดลงได้ นำไปสู่ความหลุดพ้นจากความเร่าร้อนทั้งปวงนั้นได้

เมื่อจะวิเคราะห์การรู้จักตนในทางพระพุทธศาสนาอย่างละเอียดแล้ว โดยพิจารณาตามหลักคำสอนที่ปรากฏนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

๑. การรู้จักตนเองระดับปุถุชน ถือเป็นหลักธรรมที่บุคคลทั่วไป ต้องใช้พิจารณาเหมือนกัน เป็นหลักวิธีปฏิบัติขั้นพื้นฐานนำไปสู่การตรวจสอบตนในระดับอื่นต่อไป ฉะนั้น บุคคลต้องทำความรู้จักตนเองก่อน ดังสุภาษิตที่ว่า “ติดตนเองเพราะเหตุใด ไม่ควรทำเหตุนั้น”^{๑๙} เพราะการรู้จักตนเองช่วยทำให้บุคคลมีเหตุผลมากขึ้น ตามหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว จะสอนให้คนเรียนรู้ด้วยตนเองก่อน เมื่อคนมีความรู้ดีปฏิบัติถูกต้องแล้ว จึงค่อยสั่งสอนคนอื่นให้รู้ตาม ซึ่งหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการรู้จักตนเองมี ๒ ประการ ได้แก่

๑.๑ สติ คือ ความระลึกได้ ประกอบด้วย การระลึกถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว สิ่งที่กำลังทำ กำลังคิด และกำลังพูด ที่เป็นส่วนตนเองทำ และสิ่งที่ทำเกี่ยวกับผู้อื่น ถ้าบุคคลมีสติพิจารณาอยู่จะช่วยควบคุมตนเองไม่ให้เผลอเผลอ หลงลืม พลังพลาดได้ สติจะช่วยรักษาใจ ควบคุมใจ ให้อยู่ในความปกติ โดยสติจะเป็นตัวตรวจสอบลักษณะของจิตว่า จิตมีความคิดถูกหรือผิด นี่เป็นการใช้สติตรวจสอบตนเอง เพื่อควบคุมพฤติกรรมของตนให้เรียบร้อย

๑.๒ สัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัวถึงความจริงที่ปรากฏอยู่ในขณะนั้นๆ โดยลักษณะพื้นฐานของสัมปชัญญะมี ๔ ประการ ได้แก่

(๑) สาทถกสัมปชัญญะ เป็นการรับรู้ว่าจะอะไรเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ สามารถขจัดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์

(๒) โคจรสัมปชัญญะ รู้จักทางที่ควรไป และไม่ควรไป ตลอดทั้งกระแสแห่งความคิดนั้น

(๓) สัมปายสัมปชัญญะ รู้จักพิจารณาว่าสถานที่อาศัยเป็นอย่างไร อาหารมีความเหมาะสมแก่ตนหรือไม่ อากาศดีหรือไม่ ตลอดทั้งบุคคลเป็นอย่างไร เป็นต้น

^{๑๙} พุ.ส. (ไทย) ๒๕/๔๘๖/๖๑.

(๔) อสัมปโมหสัมปชัญญะ รู้จักหลักวิธีการขจัดความโลภในตนเองให้เบาบาง^{๒๐}

๒. การรู้จักตนเองระดับพระสงฆ์ หรืออริยบุคคล เป็นหลักวิธีการตรวจสอบตนเองของนักบวชที่มีเพศแตกต่างจากชาวบ้าน เพื่อปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ด้วยการพิจารณาโดยอุบายแยบคาย เรียกว่า ปัพพชิต อภิญญาปัจจุเวกขณัม มีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่ เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ เราเลี้ยงชีพเนื่องด้วยบุคคลอื่น เรามีอาการกริยาอย่างอื่นต้องกระทำ เราจักเตือนตนเองด้วยศีล ผู้รู้ดีเตือนเราด้วยศีลได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ เรามีกรรมเป็นของตนเอง แม้วันคืนล่วงไปเราทำอะไรอยู่ เรายินดีอยู่ในที่สังัด คุณวิเศษเราบรรลุหรือยัง^{๒๑}

๒.๓ คุณค่าของการรู้จักตนเอง

จากผลการศึกษาแนวความคิดการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทแล้ว ซึ่งสามารถสรุปลักษณะคุณค่าของการรู้จักตนเองที่เป็นหลักคุณธรรมโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๒.๓.๑ คุณธรรมต่อตนเอง

การรู้จักตนเองก่อให้เกิดคุณธรรม หรือประโยชน์ต่อตนเองอย่างแท้จริง ดังปรากฏอยู่ในพระพุทฺพจน์ตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย...”^{๒๒} นี่เป็นหลักคำสอนที่ยืนยันได้ว่า การสร้างคุณธรรมต่อตนเองย่อมพบคุณค่าอันยิ่งใหญ่ได้ ถือเป็นการสร้างเสริมความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของชีวิต มี ๗ ประการ ได้แก่

๑. การรู้จักตนเองช่วยทำให้มีอายุยืน ได้แก่ เกิดพัฒนาสุขภาพอนามัย ทำให้เรามีอายุยืนยาว มีการตรวจสอบสุขภาพร่างกายตนเอง ถ้าพบสิ่งทำลายบั่นถอนชีวิตให้เล็กลง หรือปรับปรุงเสียใหม่ ด้วยการงดเว้นจากอบายมุข ถือเป็นการพัฒนาอายุวัฒนะ

^{๒๐} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ลูตญาโณ), **นิเทศธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕๒ - ๒๕๓.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๑ - ๒๑๓.

^{๒๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๗/๕๓.

๒. การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดทรัพย์ ได้แก่ การทำตัวตนให้มั่นคง มีทรัพย์สมบัติเป็นของตนเอง สำรองตรวจดูอาชีพการงาน มีรายได้รายจ่ายเพียงพอหรือไม่ เมื่อเห็นรายจ่ายมากกว่าหาทางแก้ไข มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง รู้จักเก็บสะสม ด้วยความขยันมั่นเพียรถือเป็นการพัฒนาธนะพัฒนา

๓. การรู้จักตนเองช่วยทำให้มีขวัญกำลังใจ ได้แก่ การพัฒนาทางด้านจิตใจตามหลักศาสนา หาความเจริญให้จิตใจ สำรองพฤติกรรมตน ถ้าสำรวจเห็นตนเองลุ่มหลงไปในทางที่ไม่ดี เรื่องไร้สาระก็เลิกเสีย จะได้ไม่เสียเวลากับสิ่งไร้สาระนั้น หันมาถือมั่นจะทำความดี จะช่วยให้มีกำลังใจดีมั่นคงกล้าหาญยิ่งขึ้น ถือเป็นการพัฒนาสิริพัฒนา

๔. การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดยศฐาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่การงาน จะต้องพัฒนายศฐาทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่

- (๑) เกียรติยศ หมายถึง ชื่อเสียงในทางดีเด่นมีผู้นิยมชมชอบและนับถือ
- (๒) บริวารยศ หมายถึง มีเพื่อนฝูงพร้อมหน้า
- (๓) อิศริยยศ หมายถึง ความมีอิศรภาพในชีวิตของตน

การพัฒนายศฐาบรรดาศักดิ์ต้องสำรวจดูศักยภาพของตนเองมีความเหมาะสมกับตำแหน่ง หรือสถานที่หรือไม่ ถ้าไม่เหมาะสมต้องเร่งรีบพัฒนาตน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นที่ยอมรับของชุมชน ถือเป็นการพัฒนายศพัฒนา

๕. การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดกำลัง จะต้องมีความตั้งใจในตนเอง ทำให้งานสำเร็จ พลังสำคัญคือพลังแห่งความรู้ความสามารถเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ถ้าความรู้ความสามารถมีน้อยจะต้องมั่นฝึกฝนพัฒนาตน เพื่อให้เกิดกำลังต่อสู้ปัญหาอุปสรรคได้ ถือเป็นการพัฒนาพลพัฒนา

๖. การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดผิวพรรณผ่องใส และความสะอาดโดยตรง เพื่อปรับปรุงสิ่งที่มองเห็นด้วยตา (รูปธรรม) เริ่มตั้งแต่การชำระร่างกาย ตัดผม ตัดเล็บ โกนหนวด แต่งตัว ตลอดจนทั้งการพัฒนากิริยามารยาทด้วยการพูดจา การแสดงออกทางพฤติกรรม เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่สังคม ถือเป็นการพัฒนาวิถนะพัฒนา

๗. การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดความสุข เริ่มที่การพัฒนาความสะอาดกสบายให้แก่ตนเองในการอยู่อาศัยในชุมชน จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกตามฐานะทางสังคม จัดที่อยู่อาศัยให้เรียบร้อย วางสิ่งของเครื่องใช้ให้เรียบร้อย ถ้าสิ่งใดไม่เรียบร้อยก็หมั่นเก็บเสียให้เป็นสิ่งที่น่าอยู่ จึงได้ชื่อว่าสุขพัฒนา^{๒๓}

๒.๓.๒ คุณธรรมต่อผู้อื่น

ในหลักคำสอนพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำพระสาวกให้ทำตนเพื่อมีคุณธรรมต่อผู้อื่น หรือประพฤติตนเองเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการพึ่งพาอาศัยกันในสังคมเกิดความสมานฉันท์กัน ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร ธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้วนั้น สำหรับผู้มีกัลยาณมิตร มีกัลยาณสหาย มีกัลยาณชน เป็นที่คบหา หาใช่สำหรับผู้มีปาปมิตร ผู้มีปาปาสหาย ผู้มีปาปชน เป็นที่คบหาไม่j.....ความมีกัลยาณมิตรนั้นเท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว

เพราะเหตุนี้แล มหาบพิตร พระองค์พึงทรงสำเหนียกว่า เราจักเป็นผู้มีกัลยาณมิตร มีกัลยาณสหาย มีกัลยาณชนเป็นที่คบหา”^{๒๔}

แสดงให้เห็นได้ว่า หลักการคุณธรรมต่อผู้อื่นก็คือ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ย่อมทำให้ผู้อื่นได้รับความสุขสมหวัง ประกอบด้วย

๑. ย่อมช่วยทำให้ผู้อื่นได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน และได้เรียนรู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ ทำให้เกิดความรู้เห็นอย่างแจ่มแจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรมทั้งปวง
๒. ย่อมช่วยทำให้ผู้อื่นที่ไม่เคยได้ฟังแล้ว ได้ฟังแล้ว มีความเข้าใจเนื้อหาอรรถกถาชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก
๓. ย่อมช่วยบรรเทาข้อสงสัยแก่ผู้อื่นในเรื่องที่เกิดความสงสัยเกิดขึ้น เมื่อมีผู้แนะนำหรือผู้ตอบให้ได้ฟังที่ถูกต้องก็ชื่นชมยินดี
๔. ย่อมช่วยทำให้ความเห็นของบุคคลอื่นมีความเห็นเที่ยงตรง ถูกต้องตามหลักการ ตามทำนองคลองธรรมต่อไป
๕. ย่อมช่วยทำให้ผู้อื่นมีจิตใจแจ่มใสขึ้น หลังจากได้ฟังและทำตามนั้นแล้ว เป็นผู้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เข้าถึงซึ่งความสุขอันเกษมสำราญอย่างแท้จริง^{๒๕}

๒.๔ วิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง

หลักวิธีการปฏิบัติเพื่อยังความดีให้เกิดขึ้นในตนเอง เกิดความสัมพันธ์กับสังคมเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในพุทธปรัชญาเถรวาทได้จัดวิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง ดังต่อไปนี้

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๘๑-๓๘๔/๑๒๗-๑๒๙.
^{๒๕} อุง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๒๗๖.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒.๔.๑ หลักปฏิบัติระดับโลกียะ

ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้วางแนวความคิดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง เพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างสงบสุข ดังนี้

(๑) หลักการพัฒนาจิตระดับทั่วไป

ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักการพัฒนาจิตระดับทั่วไป หรือหลักวิธีการกำจัด ความโลภภายนอก อันเป็นความโลภอย่างหยาบ ท่านเรียกว่า “สังคหวัตถุ” เป็นหลักวิธีกำจัด ความโลภในตนเอง เพื่อเป็นเครื่องผูกยึดเหนี่ยวไมตรีจิตของคน ให้เกิดความสัมพันธ์ประสานหมู่ ชน เป็นหลักวิธีการสังเคราะห์ชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคี เป็นที่รักที่เคารพของผู้คนในสังคม ซึ่งลักษณะวิธีการกำจัดความโลภภายนอกมี ๔ ประเภท ได้แก่

๑. ทาน เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องทานต้องรู้จักธรรมชาติของคนมีอยู่ ๒ จำพวก พวกแรก เป็นผู้มีความเห็นแก่ตัว มีจิตใจแคบ มีความโลภอยู่ในนิสัยหรือสันดาน จึงแต่จะเอาประโยชน์ รำไป อีกพวกหนึ่งเป็นผู้มีนิสัยใจคอกว้าง ชอบเผื่อแผ่แก่พวกพ้องเสมอ ไม่มีความโลภเห็นแก่ตัว ฉะนั้น บุคคลพึงสำรวจตนเองว่าเป็นคนจำพวกใด ท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการให้ทานไว้ ๓ ประการ ประกอบด้วย (๑) ปุพฺพเจตนา ก่อนจะให้ก็มีจิตใจบริสุทธิ์ (๒) ปุณฺณเจตนา ขณะที่ ให้ก็มีจิตบริสุทธิ์ปราศจากอคติ (๓) ปราปรเจตนา หลังการให้ทานแล้วก็มีจิตเอิบอิ่มไม่เกิดความ เสียหายในสิ่งของที่ให้นั้น และลักษณะของการให้ทานเพื่อกำจัดความโลภมี ๓ ประการ ประกอบด้วย (๑) การให้เพื่อการสังเคราะห์ เป็นวิธีการให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคน เพื่อให้เกิด ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เช่น พ่อแม่ให้ปันแก่ลูก สามียให้แก่ภรรยา เป็นต้น (๒) การให้เพื่อ อนุเคราะห์ เป็นวิธีการให้ด้วยความโอบอ้อมอารี ด้วยความเมตตาสงสาร เช่น การให้แก่คน อนาคต การให้แก่คนเจ็บป่วย เป็นต้น (๓) การให้เพื่อบูชา เป็นวิธีการให้ด้วยความเคารพนับถือ เช่น พระสงฆ์ ครูอาจารย์ คนทำความดี เป็นต้น สรุปได้ว่า ทานที่จะช่วยกำจัดความโลภในตน ประกอบด้วย การให้สิ่งของเป็นทาน การให้ธรรมเป็นทาน และการให้ภัยทานต่อกัน

๒. ปิยวาจา เป็นการกำจัดความโลภด้วยการพูดจาไพเราะอ่อนหวานทำให้สมาน สามัคคี ทำให้ผู้ฟังเกิดความศุติ่มในน้ำใจ เกิดไมตรีจิต เพราะผู้พูดกล่าวแต่ถ้อยคำที่เป็น ประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล ทำให้ผู้ฟังเกิดความคล้อยตาม อยากทำตามคำพูดนั้น ไม่ใช่พูดจา เพื่อหลอกลวง ประจบประแจงให้คนรักคนหลงตน

๓. อัถกจริยา เป็นการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและคนทั้งหลาย คนเรา เกิดมามีอวัยวะแขนขาครบเหมือนกัน การทำประโยชน์ได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับบุคคล เมื่อบุคคล ทำประโยชน์ตนแล้ว ก็ควรจะทำประโยชน์แก่ผู้อื่นบ้าง ตามกำลังความสามารถ กล่าวอีกอย่าง

หนึ่ง เมื่อบุคคลช่วยตนเองได้แล้ว ก็ช่วยคนอื่นให้ได้รับความสุขดำเนินชีวิตถูกต้อง เพราะคนเราต้องอาศัยพึ่งพากัน

๔. สมานัตตตา ความเป็นคนมีตนเสมอต้นเสมอปลายในประโยชน์ส่วนรวม และเป็นผู้มีตนเสมอในความสุขความทุกข์ร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดทั้งการรู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ ภาวะ บุคคล ตามเหตุการณ์และสภาพแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมเนียมคลองธรรม^{๒๖}

ดังนั้น ผู้ที่กำจัดความโลภด้วยการประพฤติธรรมพื้นฐานทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมครองชีวิตตนได้มั่นคง เพราะเป็นผู้มีพลังกำจัดความโลภความเห็นแก่ตัวลงได้ ย่อมข้ามพ้นจากภัยทั้ง ๕ ประการ ได้แก่

- (๑) อาชีวิตรภัย ข้ามพ้นจากภัยอันเกิดจากการประกอบอาชีพการงาน
- (๒) อสัทธิภยภัย ข้ามพ้นจากภัยอันเกิดจากความเสื่อมเสียทางโลก
- (๓) ปริสุสสารชุกภัย ข้ามพ้นจากภัยคือความบีบคั้นจากชุมชน
- (๔) มรณภัย ข้ามพ้นจากภัยคือความตาย
- (๕) ทุกฺคตภัย ข้ามพ้นจากภัยคือความทุกข์ทั้งปวง^{๒๗}

(๒) การเอาชนะความชั่วด้วยความดี

ในพุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้คนรู้จักลักษณะของความชั่วก่อนว่า เป็นทางดำเนินชีวิตของคนโง่ เป็นทางแห่งการทำบาปกรรมอันเป็นเหตุให้บุคคลเข้าสู่ทุกฺคต เรียกว่า “อกุศลกรรมบถ” ถือเป็นลักษณะของความชั่วที่เป็นพื้นฐานชีวิตของบุคคลไม่ควรทำมีอยู่ ๑๐ ประการ โดยท่านสามารถแยกการทำความชั่วของบุคคลออกเป็น ๓ ทาง ได้แก่

๑. การทำความชั่วทางกาย เรียกว่า “กายทุจริต” ประกอบด้วย การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การถือเอาสิ่งที่มีเจ้าของอยู่ และการประพฤติผิดทางกาม
๒. การทำความชั่วทางวาจา เรียกว่า “วจีทุจริต” ประกอบด้วย การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ
๓. การทำความชั่วทางใจ เรียกว่า “มโนทุจริต” ประกอบด้วย ความโลภอยากได้ของผู้อื่น การพยาบาทปองร้ายผู้อื่น และการเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม^{๒๘}

^{๒๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

^{๒๗} อ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐๙/๓๗๖.

^{๒๘} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ), นิเทศธรรม, หน้า ๗๙.

เมื่อสอนให้คนรู้จักลักษณะของความชั่วแล้ว พระพุทธศาสนาจึงสอนให้คนรู้จักวิธีละความชั่ว หรือรังเกียจต่อความชั่วด้วยการทำความดี ซึ่งทางแห่งความดีเป็นสิ่งควรทำ เป็นทางแห่งบุญกุศล ควรดำเนินชีวิตตามทางนั้น เรียกว่า “กุศลกรรมบถ” เป็นทางแห่งความดีทำแล้วชีวิตเจริญรุ่งเรือง ไม่นำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ดังพุทธพจน์ว่า

ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็ความประพฤติเรียบร้อย คือ ความประพฤติธรรมทางกาย ๓ อย่าง เป็นไฉน... บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์เว้นขาดการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย

ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็ความประพฤติเรียบร้อย คือ ความประพฤติธรรมทางวาจา ๔ อย่าง... เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ...

ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็ความประพฤติเรียบร้อย คือ ความประพฤติธรรมทางใจ ๓ อย่าง ...เป็นผู้ไม่มีความโลภมาก เป็นผู้มึนจิตไม่พยายาบาท เป็นผู้มีความเห็นชอบ...^{๒๙}

ดังนั้น ลักษณะของคุณความดีที่บุคคลควรกระทำตาม ถือเป็นทางที่ถูกต้องดีงามเป็นทางกุศลมี ๑๐ ประการ ได้แก่ เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง เว้นจากการถือเอา สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ด้วยหญิงหรือชายที่มีเจ้าของ หรือ หญิงที่จารีตประเพณีต้องห้าม เป็นต้น ทำให้สังคมเกิดความไว้วางใจกัน เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ด้วยความไม่อยากได้แห่งจิต ไม่พยายาบาทปองร้ายผู้อื่น การทำความเห็นชอบตามคลองธรรม^{๓๐}

(๓) หลักปฏิบัติตนในสังคม

หลักการปฏิบัติตนในสังคมถือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนจะต้องปฏิบัติในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

(๓.๑) หลักปฏิบัติทั่วไป

ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงหลักการประพฤติคุณธรรมต่อผู้อื่นในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมหรือความสามัคคีในสังคม ทำให้บุคคลลดความเห็นแก่ตัวหรือความโลภ มีความเมตตาปรานีต่อเพื่อนร่วมชุมชน สังคม ประเทศชาติ และโลก ซึ่งจะได้กล่าวถึงหลักวิธีการประพฤติคุณธรรมในแต่ละบุคคลที่มีบทบาทสถานภาพอยู่ในสังคมนั้นๆ คือ

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๓๖๘.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๙/๓๙๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๔/๒๐๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๒๓/๓๗๐.

๑. หลักการประพฤติคุณธรรมในครอบครัว เริ่มตั้งแต่หลักการปฏิบัติพื้นฐานของครอบครัวระหว่างสามีและภรรยาที่อยู่ร่วมกันทำให้เกิดความสุข จะต้องประพฤติคุณธรรมร่วมกัน ๔ ประการ ได้แก่ มีความเห็นตรงกัน มีศีลเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน และมีความศรัทธาเสมอกัน เมื่อครอบครัวเกิดจากคนสองคนรักชอบกันแต่งงานกัน มีบุตรธิดาเกิดมาก็มีการแบ่งเกณฑ์คุณธรรมของแต่ละฝ่าย ดังนั้น หลักคุณธรรมของสมาชิกในครอบครัวที่จะต้องประพฤติต่อกัน ได้แก่ หลักคุณธรรมของพ่อแม่ที่จะต้องทำเพื่อลูก ประกอบด้วย

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (๔) หากภรรยาที่สมควรให้
- (๕) มอบทรัพย์ให้ในสมัยสมควร^{๑๑}

ส่วนหลักคุณธรรมของบุตรธิดาที่จะต้องประพฤติตอบแทนพ่อแม่ ถ้าบุคคลใดไม่ประพฤติคุณธรรมถือเป็นคนไม่ดี ขาดจริยธรรมคุณธรรม เพราะพ่อแม่ถือเป็นผู้ทำประโยชน์แก่บุตรธิดาก่อน ดังนั้น บุตรธิดาควรจะต้องประพฤติคุณธรรมตอบแทน ประกอบด้วย

- (๑) ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- (๒) ทำกิจของท่าน
- (๓) ดำรงวงศ์สกุล
- (๔) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
- (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน^{๑๒}

๒. หลักการประพฤติคุณธรรมของนักปกครอง ซึ่งหลักคุณธรรมของนักปกครอง มีทั้งในระดับของพระราชาผู้เป็นประมุขของประเทศ เรียกว่า “ราชสังคหวัตถุ” แปลว่า หลักการสงเคราะห์ของพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระราชาผู้ทรงธรรม เพื่อให้การสงเคราะห์แก่ไพร่ฟ้าประชาชนได้อยู่อย่างร่มเย็นสงบสุขภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในกฎทันทสูตตราว่า

....ดูก่อนพราหมณ์พระเจ้ามหาวชิตราชทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้วก็ได้พระราชทานข้าวปลูกและข้าวกินแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่เข้มักเขม้นในพาดิษยกรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยง และเงินเดือนแก่ข้าราชการในเมืองของพระองค์ที่ยัน

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๘๘.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๘๘.

พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละได้เป็นผู้ชวนขวยในการงานตามหน้าที่ของตนๆ ไม่ได้เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่งกองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก ได้เกิดมีแล้วแก่พระองค์ บ้านเมืองได้ดำรงอยู่ในความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองชื่นชมยินดีต่อกัน^{๓๓}

สรุปได้ว่า หลักราชสังคหัตถุมี ๔ ประการ ได้แก่

๑. การส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมแก่ประชาชน ด้วยการแจกจ่ายพืชพันธุ์ให้ประชาชนมีพืชพันธุ์ที่ตีเพาะปลูก (สังสเมธะ)
๒. การสงเคราะห์ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ ตลอดจนทั้งการส่งเสริมคนดี มีความรู้ความสามารถให้ได้ทำงาน (บุริสเมธะ)
๓. การส่งเสริมอาชีพด้านเศรษฐกิจการค้า ด้วยการงดเว้นภาษี หรือจัดเก็บภาษีแบบเป็นธรรม ทำให้พ่อค้าพานิชอยู่ได้ (สัมมาปาสะ)
๔. การรู้จักพูดจาปราศรัยด้วยความสุภาพอ่อนโยน และรู้จักกล่าวยกย่องเชิดชูบุคคลที่ทำงาน (วาชเปยยะ)

ส่วนหลักคุณธรรมของนักปกครองทั่วไป เรียกว่า “ราชธรรม” เป็นหลักคุณธรรมของนักปกครองบ้านเมืองจะต้องประพฤติเพื่อความสงบสุขของประชาชนในชุมชน สังคม ประเทศชาติ ถือเป็นหลักคุณธรรมจะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นมี ๑๐ ประการ ได้แก่

- (๑) การให้ทานสิ่งของต่างๆ ที่จำเป็นช่วยเหลือประชาชน
- (๒) การประพฤติคุณงามความดี เป็นที่รักและเคารพของประชาชน
- (๓) ความเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน
- (๔) ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ทำหน้าที่ด้วยความสุจริต ไม่หลอกลวงประชาชน
- (๕) มีอัธยาศัยอ่อนโยน สุภาพเรียบร้อย เป็นที่น่าชื่นชมของประชาชน
- (๖) การรู้จักข่มจิตข่มใจต่อผู้การงาน ไม่ให้หลงมัวเมาในหน้าที่ตน
- (๗) ไม่ลุอำนาจแห่งความโกรธ ต้องเป็นผู้มีเหตุผลและเมตตาธรรมแก่ผู้ได้บังคับบัญชา
- (๘) ไม่เบียดเบียน กดขี่ผู้อื่นด้วยการขูดรีดภาษี หรือเกณฑ์แรงงาน
- (๙) มีความอดทนต่อหน้าที่การงาน และสิ่งยั่วยุอารมณ์ได้
- (๑๐) ความไม่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรมการปกครอง^{๓๔}

^{๓๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๐๕ - ๒๐๖/๔๘-๕๐.

^{๓๔} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๔๐/๘๖.

๓. หลักการประพฤติคุณธรรมของพ่อค้า เป็นบุคคลที่ประกอบอาชีพค้าขายจะต้องพูดตามความเป็นจริงว่าเป็นของจริงหรือของปลอม และขายด้วยราคาเป็นธรรมแก่ผู้บริโภค คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภค ถือเป็นหลักคุณธรรมพื้นฐานที่พ่อค้าจะพึงกระทำ ส่วนหลักคุณธรรมของพ่อค้าทางพระพุทธศาสนามี ๕ ประการ ได้แก่

- (๑) ไม่ค้าขายเครื่องประหาร
- (๒) ไม่ค้าขายมนุษย์
- (๓) ไม่ค้าขายสัตว์มีชีวิตอยู่เพื่อเป็นอาหาร
- (๔) ไม่ค้าขายน้ำเมา
- (๕) ไม่ค้าขายยาพิษ^{๓๕}

๔. หลักการประพฤติคุณธรรมของครูอาจารย์ เมื่อสังคมยกย่องครูอาจารย์เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณจะต้องประพฤติคุณธรรมทำตนให้เป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ ทำให้ศิษย์นำมาประพฤติตาม ถ้าครูอาจารย์ไม่ประพฤติคุณธรรมเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่นได้แล้ว สังคมย่อมจะเสื่อมเพราะขาดผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งคุณธรรมของครูอาจารย์มี ๕ ประการ ได้แก่

(๑) แนะนำดี เป็นการอบรมพร่ำสอนให้รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำและอะไรไม่ควรทำ รวมทั้งแนะแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องให้แก่ศิษย์ เป็นหน้าที่ของครูอาจารย์ ซึ่งครูอาจารย์ที่ดีจะต้องไม่ถือคติที่ว่า จงจำอย่างที่ผมสอน แต่อย่าทำอย่างที่ผมทำ

(๒) ให้เรียนดี เป็นการถ่ายทอดวิชาการต่างๆ ให้แก่ศิษย์ของตนอย่างถูกต้อง ให้ศิษย์เกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชามากที่สุด นั่นก็คือ คุณธรรมการสอนศิษย์ด้วยความตั้งใจ ไม่สอนแบบสุกเอาเผากิน แบบถึงชั่วโมงก็ไปสอน โดยมีได้เตรียมตัวมาก่อน หรือสอนแบบพอให้หมดเวลา เมื่อเป็นเช่นนี้ ศิษย์ก็จะไม่รู้ ไม่เข้าใจเรื่องที่สอนดีพอ

(๓) บอกศิลปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง การสอนวิชาการต่างๆ นั้น ย่อมจะมีข้อลึกลับ ซึ่งเรียกว่า “หัวใจ” บ้าง “เคล็ดลึกลับ” บ้าง ครูอาจารย์ ผู้สอนวิชาใดจะต้องถ่ายทอดวิชาการจนหมดสิ้น ไม่ปิดบังหรือขยี้กไว้ เพราะกลัวว่าศิษย์จะรู้เท่าทันหรือเพราะต้องการจะ “ขยาย” ข้อลึกลับในโอกาสต่อไป ครูอาจารย์ ผู้ถ่ายทอดวิชาให้แก่ศิษย์จนหมดภูมิ ไม่ปิดบังศิษย์โดยไม่คำนึงว่าศิษย์จะรับได้หรือไม่ ศิษย์ย่อมรู้ดีอยู่แก่ใจ และจะเคารพนับถือครูอาจารย์ผู้นั้นมากและตลอดไปด้วยความจริงใจ หากครูอาจารย์ท่านใดไม่ถ่ายทอดวิชาให้จนหมดสิ้น อาจเพราะเกรงว่าศิษย์จะรับไม่ได้ หรือเพราะเหตุอื่นใดก็ตาม ย่อมไม่ได้รับความเคารพนับถือจากศิษย์น้อยลง

^{๓๕} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๒/๓๔๖.

(๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง เป็นองค์คุณธรรมของครูอาจารย์แก่ศิษย์ มิใช่จะมีหน้าที่สอนโดยตรงเท่านั้น หน้าที่นอกเหนือจากการสอนวิชาการให้แล้ว ยังมีอีก คือ ยกย่องคุณงามความดีของศิษย์ให้ปรากฏแก่สังคม เป็นการกระตุ้นและจูงใจให้ศิษย์ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรตินั้น รักษามาตรฐานความดีไว้หรือพยายามทำให้ดียิ่งขึ้นทั้งกระตุ้นและจูงใจให้ศิษย์อื่นเกิดความอยากทำดีเพื่อให้ได้รับการยกย่อง หน้าที่ข้อนี้ยังรวมไปถึงการตำหนิศิษย์ผู้ทำผิดในที่ลับตาเพื่อนฝูงเพื่อไม่ให้ได้รับความอายด้วย การยกย่องต้องทำต่อหน้าคน แต่การตำหนิหรือการลงโทษต้องทำลับหลังคนจึงจะได้ผล

(๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย เป็นผู้ป้องกันศิษย์ของตนมิให้เสื่อมเสีย ทั้งป้องกันชื่อเสียงและป้องกันตัวของศิษย์เอง ทั้งป้องกันความปลอดภัยให้ศิษย์ด้วย โดยการฝากฝังศิษย์ไว้กับบุคคลที่ตนคุ้นเคยหรือผู้หลักผู้ใหญ่ในถิ่นที่ศิษย์ตนอาศัยอยู่บ้าง ในถิ่นที่ศิษย์จะต้องเดินทางไปบ้าง เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ศิษย์ รวมถึงการช่วยฝากฝังศิษย์ให้ได้มีงานทำบ้าง ในบางโอกาสหรือในรายที่ตนสามารถจะทำได้^{๓๖}

เมื่อครูอาจารย์ประพฤติคุณธรรมทำให้แก่ศิษย์แล้ว ศิษย์ย่อมจะทำตอบแทนด้วยความเต็มใจ ได้แก่

- (๑) ด้วยลูกขี้นัยน์รับ
- (๒) ด้วยเข้าไปยื่นคอยรับใช้
- (๓) ด้วยเชื้อฟุ้ง
- (๔) ด้วยอุปัฏฐาก
- (๕) ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๓๗}

๕. การประพฤติคุณธรรมของผู้ใหญ่ ซึ่งผู้ใหญ่มิทั้งเจ้านายและผู้ที่มีความเคารพนับถืออื่น ดังนั้น ผู้ใหญ่จะต้องมีหลักคุณธรรมเพื่อเป็นที่พึ่งพาอาศัยของผู้น้อย หรือหลักธรรมเป็นเครื่องประจำใจของผู้ใหญ่ ด้วยการประพฤติตนเป็นแบบอย่างแก่ผู้น้อยพร้อมมีคุณธรรม ๔ ประการ ได้แก่

(๑) เมตตา มีความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้ผู้ผู้น้อยมีความสุข มีจิตแผ่ไมตรีจิต และคิดสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้น้อย

(๒) กรุณา มีความสงสาร คิดจะช่วยเหลือผู้น้อยที่มีความทุกข์ให้พ้นจากความทุกข์

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

^{๓๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๙๙/๘๘, อ้างใน ไสว มาลาทอง, **สารคดีธรรมจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพฯ :

(๓) มุทิตา มีความพลอยยินดีเมื่อผู้น้อยได้ดีมีความสุข ด้วยการแสดงความยินดีแบบเปิดเผย หรือมีจิตยินดีด้วย

(๔) อุเบกขา มีความวางใจเป็นกลางต่อผู้น้อย เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น พร้อมจะให้ความช่วยเหลือด้วยความเมตตาธรรม ไม่เอนเอียงเข้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง^{๓๘}

๖. การประพฤติคุณธรรมของเพื่อน คือ บุคคลที่เป็นกัลยามิตรที่ดีมีการติดต่อสื่อสารกัน เพื่อให้ความช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน เป็นธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจะอยู่เพียงลำพังผู้เดียวไม่ได้ ดังนั้นเพื่อนจะต้องมีการประพฤติคุณธรรมต่อกัน ได้แก่

- (๑) ตักเตือนเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- (๒) รักษาทรัพย์ของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- (๓) เมื่อมีภัยเกิดขึ้นสามารถพึ่งพำนักได้
- (๔) ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ
- (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ของเพื่อน^{๓๙}

๗. การประพฤติคุณธรรมของสมณะ หรือพระสงฆ์ คือ บุคคลผู้ที่จะต้องทำหน้าที่ตอบแทนสังคม เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่สังคมมี ๖ ประการ ได้แก่

- (๑) ห้ามปรามประชาชนไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) อнуเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- (๔) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- (๕) ทำสิ่งที่เคยฟังมาแล้วให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น
- (๖) บอกทางสวรรค์ให้^{๔๐}

(๓.๒) หน้าที่ต่อคนอื่น

ถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีการเรียนรู้เพื่อการสร้างระเบียบแบบแผนชีวิตปฏิบัติร่วมกัน แสดงถึงความเป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐ หรือเรียกว่า “คน” พระพุทธเจ้าทรงแสดงหน้าที่ของคนที่จะต้องปฏิบัติต่อคนอื่นในสังคม เริ่มจากบุคคลในครอบครัวไปจนถึงประเทศชาติและโลก จากผลการศึกษาแนวความคิดหลักการจรรู้ตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า วิธีปฏิบัติหน้าที่ต่อคนอื่นมีอยู่ ๑๓ ประการ ได้แก่

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๙๑.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

๑. หน้าที่ของพ่อแม่ คือ พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรธิดาเพื่อให้เติบโตเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมประเทศชาติ จะต้องให้การอบรมสั่งสอนพร้อมทั้งให้การศึกษาตามหน้าที่ของพ่อแม่เท่าที่จะพึงทำได้

๒. หน้าที่ของลูก เมื่อพ่อแม่เลี้ยงดูบุตรธิดามาจนเติบโต มีอาชีพการงานแล้ว ก็จะต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูท่านตอบแทน พร้อมทั้งให้การพยาบาลดูแลในยามท่านเจ็บป่วยไข้ ถือเป็นกรปฏิบัติหน้าที่ของลูกที่ดีในทางพระพุทธศาสนา แสดงถึงความกตัญญูทดแทนที่ท่าน

๓. หน้าที่ของครูอาจารย์ คือ ครูอาจารย์เป็นบุคคลที่มีหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีมีคุณธรรม พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือสิ่งอื่นใด ด้วยความเมตตาปราณีเท่าที่จะทำได้

๔. หน้าที่ของศิษย์ คือ ศิษย์เป็นบุคคลที่เข้าไปรับการศึกษาเล่าเรียนจากครูอาจารย์ด้วยความเคารพ เพื่อหวังรับเอาความรู้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข เมื่อได้รับความรู้จากท่านแล้ว จะต้องปฏิบัติหน้าที่ตอบแทนครูอาจารย์ด้วยการปฏิบัติตนเป็นคนดี หรือท่านมีกิจธุระจำเป็นก็ให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ ถือเป็นกรปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์ที่ดี

๕. หน้าที่ของสามี คือ บุคคลที่เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือภาษาโบราณท่านเรียกว่า “ช้างเท้าหน้า” จะต้องมีความรับผิดชอบในเรื่องการงานอาชีพทุกอย่าง เพื่อเลี้ยงดูครอบครัวให้ได้รับความสุข ความอบอุ่น

๖. หน้าที่ของภรรยา คือ บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นผู้ที่มีหน้าที่รับภาระอันหนักภายในบ้านทุกอย่าง ซึ่งครอบครัวจะมั่นคงอยู่ได้ก็อาศัยแม่บ้านที่ดีคอยดูแลรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ พร้อมทั้งการเลี้ยงดูบุตรธิดาและปฏิบัติหน้าที่ภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามี

๗. หน้าที่ของเพื่อน คือ บุคคลผู้ที่เราคบหาไปมาติดต่อกัน มีความรักสมัครสมาน บุคคลจะอยู่ลำพังเพียงคนเดียวไม่ได้ เมื่อเพื่อนได้รับความทุกข์ยากลำบาก เราเป็นเพื่อนก็ต้องให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถือเป็นกรปฏิบัติหน้าที่ของเพื่อนที่ดี

๘. หน้าที่ของเจ้านาย คือ บุคคลที่มีหน้าที่จัดการงานให้แก่ลูกจ้างได้ทำตามกำลังความสามารถ และได้อาศัยอยู่อย่างมีความสุขก็ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากเจ้านาย นี่เป็นการกระทำหน้าที่ของเจ้านายที่ดี

๙. หน้าที่ของลูกจ้าง คือ บุคคลที่ทำหน้าที่รับใช้เจ้านาย เมื่ออาศัยอยู่ในบ้านเรือนท่านจะไม่นิ่งดูคายนปฏิบัติหน้าที่ของตนตามกำลังความสามารถให้เป็นที่พอใจของเจ้านาย ด้วยความพยายามไม่รอให้เจ้านายต้องคอยกวาดขัน

๑๐. หน้าที่ของผู้ใหญ่ คือ บุคคลที่เป็นผู้นำในองค์กร หรือในหน่วยงานต่างๆ ต้องมีความเมตตาปราณีต่อผู้น้อย ให้ความเป็นธรรมและให้ความช่วยเหลือในด้านหน้าที่การงาน หรือความเดือดร้อนอื่นเท่าที่ผู้ใหญ่พึงจะให้

๑๑. หน้าที่ของผู้น้อย คือ บุคคลที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้ใหญ่ จะปฏิบัติตนด้วยความยำเกรงต่อผู้ใหญ่ มีความอดทนเชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตการงาน

เมื่อผู้ใหญ่และผู้น้อยได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน ผู้ที่ร่วมงานอื่นต่างก็มีความสุข กิจการในองค์กรนั้นต่างก็พัฒนาก้าวไปตามลำดับ เพราะทุกคนรู้จักหน้าที่ของตนเอง

๑๒. หน้าที่ของผู้ปกครองบ้านเมือง คือ บุคคลที่เป็นผู้นำทั้งระดับประเทศ ระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่น เป็นผู้ทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๑๓. หน้าที่ของพลเมือง คือ ลักษณะของประชาชนที่ดีของประเทศชาตินั้น จะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันหมั่นเพียร ความเป็นผู้รู้จักฐานะหน้าที่ของตนเอง แล้วทำตามฐานะหน้าที่ให้เหมาะสม มีการเสียภาษีให้แก่รัฐเป็นที่สุด^{๔๐}

สรุปการรู้จักตนเองในระดับโลกียะ เป็นการศึกษาเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้บรรลุเป้าหมายแห่งชีวิตเกิดความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม ทั้งด้านสังคม บุคคลได้ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นสังคม ลักษณะการรู้จักตนเองเป็นปัจจัยสำคัญในสังคมมนุษย์ ซึ่งสามารถสรุปแนวความคิดการรู้จักตนเองช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้ คือ

๑. บรรลุเป้าหมายปัจจุบันเพื่อตนเองและสังคม เป็นเป้าหมายเพื่อตนเองและสังคม ขึ้นตามองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ได้แก่

๑.๑ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เป็นผู้มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สง่างาม ไร้โรคภัยไข้เจ็บตลอดจนมีอายุยืนยาว

๑.๒ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เป็นผู้มีทรัพย์สินเงินทองเพียงพอต่อการดำรงชีวิต อย่างน้อยมีอาชีพการงานพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ

๑.๓ การรู้จักตนเองช่วยทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงผาสุก ตลอดจนวงศ์ตระกูลเป็นที่นับถือ

๑.๔ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เป็นที่ยอมรับของสังคม มีสถานภาพดี มีชื่อเสียงเกียรติยศ พร้อมพรั่งด้วยบริวาร

๒. บรรลุเป้าหมายในอนาคตเพื่อตนเองและสังคม เป็นวิธีการบรรลุเป้าหมายในอนาคตด้วยตนเอง ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตนเองมาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่

^{๔๐} พิลิฐุ เจริญสุข, คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, หน้า ๕๐ - ๕๔ Page 46 of 111

๒.๑ การรู้จักตนเองช่วยทำให้มีความสุขทางใจ ด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย
ซาบซึ้งในบุญกุศล เกิดจากการยึดมั่นในความดี

๒.๒ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดความเอิบอímใจในชีวิตของตนเอง ที่ได้ประพฤติ
อย่างถูกต้องดีงามนั้น

๒.๓ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดความภาคภูมิใจที่ได้ดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าเป็น
ประโยชน์ ที่ได้เสียสละทำการสร้างสรรค์เกื้อกูลไว้แก่เพื่อนมนุษย์และสังคม

๒.๔ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดความแก้แ้วกล้ามั่นใจ และปลอดภัยเบิกบาน
ใจเนื่องจากมีความรู้ มีปัญญาที่จะแก้ปัญหาและจัดทำดำเนินกิจการต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

๒.๕ การรู้จักตนเองช่วยทำให้เกิดความสบายใจมั่นใจในกุศลกรรมที่ได้ประกอบไว้
อันเป็นผลมาจากความดีงาม เป็นหลักประกันชีวิตในภายภาคหน้า^{๔๑}

๒.๔.๒ หลักปฏิบัติระดับโลกุตตระ

หลักการพัฒนาจิตระดับสูง หรือหลักวิธีการกำจัดความโลภภายใน ในพุทธปรัชญา
เถรวาทมีกระบวนการกำจัดความโลภภายใน หรือกำจัดกิเลสภายในจิตใจอย่างละเอียด
เรียกว่า “ไตรสิกขา” เป็นขั้นตอนการเรียนรู้พัฒนาจิต ซึ่งในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงหน้าที่ของ
ไตรสิกขาในการกำจัดความโลภภายในจิตใจไว้ ๓ ระดับ ได้แก่

๑. ศีล เป็นตัวทำหน้าที่กำจัดความโลภอย่างหยาบของบุคคลที่แสดงออกมาทางกาย
ทางวาจา หรือศีลช่วยพัฒนาพฤติกรรมของคน ด้วยการเรียนรู้หลักวิธีการปฏิบัติเพื่อกำจัด
ความโลภภายในจิตใจตน ด้วยวิธีการรักษาศีล อาศัยศีลควบคุมความโลภไม่ให้เกิดขึ้นอีก

๒. สมาธิ เป็นตัวทำหน้าที่กำจัดความโลภอย่างกลาง ด้วยการเข้าไปข่มกิเลส
ภายในจิต เพื่อกำจัดนิรณัน ๕ ประการ ได้แก่ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่เห็นในรูป (กาม
ฉันทะ) คิดปองร้ายผู้อื่น (พยาบาท) มีจิตหดหู่และเคลิบเคลิ้มตามอารมณ์ (ถีนมิทธะ) มีจิต
ฟุ้งซ่านรำคาญ (อุทธัจจกุกกุกจะ) และความสงสัยลังเล (วิจิกิฉา) ดังนั้น ความโลภอย่าง
กลางอันเกิดจากนิรณันธรรมต้องใช้สมาธิเข้าไปกำจัด ด้วยการฝึกฝนพัฒนาจิตเพื่อกำจัดกิเลส

๓. ปัญญา มีหน้าที่กำจัดความโลภอย่างละเอียด เรียกว่า “อนุสัย” หรือกิเลสนอน
เนื่องอยู่ในจิต มีกามราคะอนุสัย เป็นต้น ด้วยการใช้ปัญญาเข้าไปพิจารณาทำลายความโลภ
ภายในให้หมดจด ไม่ให้กลับมาเกิดอีก^{๔๒}

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗-๘.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จะเห็นได้ว่า กระบวนการกำจัดความโลภภายในตนตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มีรูปแบบวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจน คือ ศิลเป็นเครื่องมือกำจัดความทุจริตทางกาย และวาจา สมาธิเป็นเครื่องมือกำจัดตัณหาอันเกิดจากความอยาก และปัญญาเป็นเครื่องมือกำจัดทิฏฐิอันเกิดจากความเห็นผิด

นอกจากนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทยังได้วางหลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตในระดับสูงไว้ ๒ แนวทาง คือ

๑. สมถกรรมฐาน หมายถึง การบำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้สงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นได้ฌานในระดับต่างๆ เป็นการบำเพ็ญกรรมฐาน ทำให้ผู้ปฏิบัติบังคับใจตนเองอยู่กับสิ่งที่กำหนดเป็นอารมณ์ โดยอาศัยหลักปริกรรม เช่น กำหนดว่าดินเป็นอารมณ์ ก็จะปริกรรมว่า ดิน ดิน ดิน ... จนติดตาติดใจ แม้ลึกขึ้นไปทางอื่นภาพก็จะติดเป็นอารมณ์ เรียกว่า นิमित เมื่อปริกรรมไปเรื่อยจิตก็จะติดอยู่กับอารมณ์นั้น ไม่คิดถึงเรื่องอื่น มีความตั้งมั่นเป็นสมาธิ สามารถกำจัดนิวรณ์ให้หมดไปได้ บุคคลก็จะได้อานิสงส์ของการเจริญกรรมฐานอีก ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง และสามารถนำไปปฏิบัติได้ในทุกโอกาส ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบันเป็นใจน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไปมีปิติและ สุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข บรรลุตตตถฌานไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสก่อน ๆ ได้ มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา (มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่) ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสมาธิภาวนานี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน^{๔๓}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงอารมณ์ของสมถกรรมฐาน เป็นอุบายที่จะทำให้จิตสงบมี ๔๐ ประการ โดยแบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้

๑. กสิณ ๑๐ มีปฐวีกสิณ เป็นต้น
๒. อสุภ ๑๐ มีอุทฐมาตกอสุภ เป็นต้น
๓. อนุสสติ ๑๐ มีพุทธานุสสติ เป็นต้น

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๔๔} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๕๘.

๔. พรหมวิหาร ๔ มีเมตตา เป็นต้น
๕. อรูปฌาน ๔ มีอากาสนัญญายตนะ เป็นต้น
๖. อาหาเรปฏิกูลสัญญา ความกำหนดรู้อาหารที่บริโภค โดยความเป็นปฏิภูล
๗. จตุธาตวรัฏฐาน กำหนดแยกแยะร่างกายให้เห็นสภาพตามความเป็นจริง ตามที่เป็นจริงองค์ประกอบด้วยธาตุ ๔ มีธาตุดิน เป็นต้น

๒. วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง การปฏิบัติบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง โดยอาศัยหลักไตรลักษณ์ คือให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น ดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็ดับไม่มีอะไรจริงยั่งยืน (อนิจจัง) ไม่คงอยู่ในสภาพนั้นตลอดไปได้ (ทุกขัง) และไม่มีใครสามารถหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ (อนัตตา) การพิจารณานี้จนเกิดญาณคือความรู้พิเศษในระดับต่างๆ ตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณ ด้วยการรู้จักแยกนามรูปออกจากกัน จนถึงขั้นอัสวัคชญาณด้วยการกำจัดกิเลสให้หมดไป^{๕๕}

ในคัมภีร์ปัญจสุทนี อธิบายว่า “บุคคลบางคนเจริญสมณะให้เกิดสมาธิถึงขั้นอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิ ต่อมาจึงพิจารณาถึงความสงบพร้อมด้วยธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นในขณะนั้นอย่างนี้เรียกว่าเจริญสมณะนำ แล้วตามด้วยวิปัสสนา”^{๕๖}

เจริญวิปัสสนาก่อนแล้ว จึงเจริญสมณะภาวนาภายหลังวิธีการนี้จะเริ่มด้วยการพิจารณาขั้นที่ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ให้เห็นว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา จนกระทั่งจิตเกิดความสงบ (สมถ)

ในคัมภีร์ปัญจสุทนีเช่นเดียวกัน อธิบายว่า “บุคคลบางคนพิจารณาอุปาทานขั้นที่ ๕ โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นต่อมาก็ปล่อยวางไม่ยึดถือธรรมทั้งหลายที่เกิดในวิปัสสนาความแน่วแน่แห่งจิตก็เกิดขึ้น อันนี้เรียกว่า เจริญวิปัสสนานำตามด้วยสมณะ”

เจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กัน วิธีการนี้จะเจริญทั้งสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะปฏิบัติพร้อม ๆ กันเลยทีเดียว เพราะในขณะจิตหนึ่ง ๆ ไม่สามารถจะทำกิจสองอย่างไปพร้อม ๆ กันได้ แต่หมายความว่า ผู้ปฏิบัติตามแบบสมณะจนได้ฌานแล้ว ออกจากฌานก็พิจารณาสังขารทั้งหลายโดยเป็นของไม่เที่ยง เป็นต้น

เมื่อบุคคลปฏิบัติจนได้ฌานที่ ทำให้เกิดองค์แห่งฌาน ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา ฌานที่ ๒ มีปีติ สุขและเอกัคคตา ฌานที่ ๓ มีสุขกับเอกัคคตา และฌานที่ ๔ มีแต่อุเบกขาเข้ามาแทนที่ ซึ่งในคัมภีร์ปัญจสุทนีกล่าวว่า “ผู้ปฏิบัติเข้าฌานแต่ละฌาน ออกจากฌาน

^{๕๕} อจ.ทุกก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๖๐.

^{๕๖} ม.อ. ๑/๑๐๙.

นั้นๆ แล้ว พิจารณาสังขารทั้งหลายโดยเห็นว่าไม่เที่ยงเป็นต้น วิธีการเจริญแบบสลับกันไปเรื่อยๆ อย่างนี้เรียกว่าเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป”^{๔๗}

ในคัมภีร์ปปัญจสูทนี ได้กล่าวถึงการที่สมถะและวิปัสสนาเป็นของควบคู่กันไว้ว่า สมบัติมีอุปการะมากต่อวิปัสสนาเหมือนค้ายพักมีอุปการะต่อทหาร ฉะนั้น กล่าวคือ ทหารอาศัยค้ายพักจึงเข้าสู่สนามรบได้ ครั้นสู้รบอาวุธเกิดหมด หรือเกิดความหิวกระหาย อ่อนเพลีย ก็กลับเข้าค้ายจับอาวุธขึ้นมาใคร่ครวญดู ครั้นรับประทานอาหารดื่มน้ำและติดอาวุธแล้ว ก็กลับเข้าสู่สนามรบอีกสมบัติก็ฉนั้น ส่วนวิปัสสนาก็มีอุปการะมากต่อสมบัติ เพราะรักษาสมบัติ และทำให้มั่นคง ^{๔๘}

ลักษณะสำคัญของการพัฒนาจิตระดับสูง ท่านเรียกว่า “ภาวนา” อันได้แก่ การฝึกอบรมจิตให้สงบจนเกิดเป็นสมาธิ เรียกว่า สมถภาวนา การฝึกปัญญาเพื่อทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง เรียกว่า วิปัสสนาภาวนา โดยท่านแบ่งลักษณะของการภาวนาหรือหลักการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตระดับสูงออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. กายภาวนา หมายถึง การฝึกฝนพัฒนากายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ภายนอกทางอินทรีทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษ ทำให้กุศลเจริญงอกงาม ทำให้กุศลธรรมเสื่อม ถือเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกาย

๒. ศีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมด้วยการฝึกฝนตนให้มีกฎระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ด้วยดี เกิดความเกื้อกูลกัน

๓. จิตตภาวนา หมายถึง การพัฒนาจิตด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เกิดความเจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิและสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข เป็นต้น

๔. ปัญญาภาวนา หมายถึง การพัฒนาปัญญาด้วยการฝึกฝนปัญญาให้มีให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาพเป็นจริง เกิดความรู้เท่าทันเห็นแจ้งในโลกและชีวิตตามสภาพความเป็นจริง มีชีวิตที่เป็นอิสระ ปลอดภัยจากกิเลส สามารถแก้ไขปัญหได้ด้วยปัญญา^{๔๙}

^{๔๗} อ.จ.ป. ๒/๔๔๗.

^{๔๘} ม.ป. ๑/๑๑๐-๑๑๑.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๙/๒๙๐, อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๒๗๕/๗๗.

ในพุทธปรัชญาเถรวาทยังได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาจิตไปสู่ความดับสนิทแห่งจิตไม่มีส่วนเหลือ เรียกว่า วิมุตติ มี ๕ ประการ ได้แก่

๑. วิกัมภณวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยการเข้าข่มไว้เพราะกำลังของสมถกรรมฐานพัฒนาไปตามขั้นตอน

๒. ตทังควิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยการภาวนาอยู่กับรูปนาม ด้วยการนั่งภาวนา ทำให้โลกะ โทสะ โมหะ ไม่เกิดขึ้น กิเลสระงับชั่วคราว

๓. สมุจเฉทวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจมรรคญาณ

๔. ปฏิปัสสทธิวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยสงบระงับจากผลของญาณ

๕. นิสสรณวิมุตติ ความหลุดพ้นโดยไม่เหลือสิ้นอาสวะ^{๕๐}

สรุปหลักปฏิบัติระดับโลกุตระธรรมนี้ ถือเป็น การบรรลุเป้าหมายสูงสุด เป็นสภาพความหลุดพ้นแห่งจิตจากการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา เป็นสภาพที่มีอิสรภาพแห่งจิต มีสันติ และความสุขอย่างสูงสุด ที่เกิดจากความรู้อย่างแท้จริงเห็นจริงโลกและชีวิต มีสภาวะจิตมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม ด้วยการมีจิตมั่นคงผ่องใสเบิกบานเป็นสุขและสะอาดบริสุทธิ์ที่ได้ตลอดทุกเวลามีวิถีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่ง ๒ ข้อแรกดับเพราะการข่มหรือบังคับชั่วคราวจิต ส่วน ๓ ข้อหลังดับเพราะเกิดความรู้แจ้งแห่งตลอดด้วยปัญญา

ในพุทธปรัชญาเถรวาทท่านยังได้กล่าวถึงประโยชน์ของการพัฒนาจิตตนเอง เพื่อก้าวสู่ความหลุดพ้นไว้มากมาย ถือเป็นหลักปฏิบัติระดับโลกุตระหรือขั้นเลิศ เพื่อสอนให้บุคคลได้รู้จักแนวทางการพัฒนาจิตตนเองก้าวเข้าสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาได้ ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์มูลปิณณาสก์ มัชฌิมนิกายที่กล่าวถึงหลักคุณค่าต่อการพัฒนาจิต ด้วยการปฏิบัติสมถกรรมและวิปัสสนากรรมฐานมีอยู่ ๑๑ ประการ คือ

๑. ถ้าต้องการปัจจัย ๔ จงเจริญสมถะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด

๒. ถ้าต้องการให้คนอุปการะมาก ได้อานิสงส์มาก จงเจริญสมถะและวิปัสสนาเถิด

๓. ถ้าระลึกถึงญาติสายโลหิต และต้องการให้ได้รับส่วนบุญ จงเจริญสมถะและวิปัสสนาเถิด

๔. ถ้าต้องการพ้นจากอบายภูมิ ๔ จงเจริญสมถะและวิปัสสนาเถิด

๕. ถ้าต้องการละสังโยชน์เบื้องต้นได้ จงเจริญสมถะและวิปัสสนาเถิด

๖. ถ้าต้องการได้อิทธิฤทธิ์ จงเจริญสมถะและวิปัสสนาเถิด

^{๕๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐานมหาสติปัฏฐานภาค ๑ เล่ม ๑, หน้า

๗. ถ้าต้องการมีตาทิพย์ จงเจริญสมณะและวิปัสสนาเถิด
๘. ถ้าต้องการรู้ใจผู้อื่น จงเจริญสมณะและวิปัสสนาเถิด
๙. ถ้าต้องการระลึกชาติได้ จงเจริญสมณะและวิปัสสนาเถิด
๑๐. ถ้าต้องการรู้บุญกรรมของสรรพสัตว์ จงเจริญสมณะและวิปัสสนาเถิด
๑๑. ถ้าต้องการสิ้นอาสวะกิเลส จงเจริญสมณะและวิปัสสนาเถิด^{๕๑}

^{๕๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), **วิปัสสนากรรมฐานมหาสติปัฏฐานภาค ๑ เล่ม ๑**,

บทที่ ๓

การรู้จักตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อ

ในการศึกษาวิเคราะห์บทนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องการรู้จักตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อ เพื่อให้ได้เนื้อหาสาระแนวความคิดนี้ มีความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น จึงจักกล่าวถึงความหมายความเป็นมาของการรู้จักตนเอง วิธีการปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง ตลอดจนหลักคุณค่าของการรู้จักตนเอง ตามแนวความคิดปรัชญาเล่าจื๊อในประเด็นต่อไป

๓.๑ ความหมายของการรู้จักตนเอง

การรู้จักตนเองในทรรศนะของเล่าจื๊อมีความหมายกว้างขวางมาก ซึ่งสามารถยกมาเทียบเคียงให้เห็นความหมายเป็นประเด็นดังนี้

ตามการตีความข้อความในคัมภีร์เต๋า เต็กกิง บทต่างๆ และบทที่ ๓๓ กล่าวไว้ว่า	
รู้ผู้อื่นนั้นปัญญาดี	รู้ตนเองนั้น สว่างแจ้ง
ชนะผู้อื่นนั้น มีพลัง	ชนะตนเองนั้น แก่ล้าวกล้ำ
รู้ พอนั้น มั่งมี	ทำการด้วยมานะพยายามมีกำลัง
ไม่ลืมนี่ตั้งนั้น ยาวนาน	ตายแล้วไม่สูญเปล่านั้น อายุยืน ^๑

จากข้อความข้างตนวิเคราะห์ได้ว่า เล่าจื๊อได้อธิบายความหมายให้รู้จักผู้อื่นและรู้จักตนเองก็คือ ชนะผู้อื่นและชนะตนเอง รู้จักพอและให้รู้ชวนชววย มีมานะพยายาม ไม่ลืมนี่ตั้งแห่งตน รู้สิ่งเหล่านั้นอย่างถ่องแท้แล้ว ย่อมตั้งอยู่นาน แม้ตายก็ไม่สูญเปล่า ดังนั้นการรู้จักตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อมุ่งสอนให้มนุษย์หลีกเลี่ยงหนีสังคม และประพฤติตนอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ แต่ถ้ามนุษย์รู้จักความพอเหมาะพอดี ทั้งในกาลเทศะ คือให้รู้จักพอและรู้จักละ เพราะวิถีของปรัชญาเต๋าเป็นวิถีทางของธรรมชาติแห่งสรรพสิ่งในโลก หากมนุษย์ไม่เข้าใจไม่รู้ถึงความเป็นจริง ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักละ ก็จะพาตนเองไปสู่ความหายนะได้ มนุษย์จึงควร

^๑ ทองสดี เมฆเมืองทอง, **เต๋า คือ เต๋า**, (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๗๖.

อยู่ตามความจำเป็นโดยธรรมชาติ ไม่ใช่จำเป็นเพื่อสนองความต้องการอย่างไม่รู้จบสิ้น มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย สันโดษนั่นเอง

การรู้จักตนเองในปรัชญาเต๋าท่านเรียกว่า “จื่อใจ” หมายถึง การรู้จักความจริงของธรรมชาติและตนเอง รวมทั้งการดำรงชีวิตเป็นแบบธรรมชาตินิยม เรื่องเกี่ยวกับความดีและความสุขอย่างแท้จริง จะเกิดได้โดยการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมและความเหมาะสม ไม่ฝืนธรรมชาติ^๒ และเล่าจื่อได้กล่าวถึงการรู้จักตนเองเหมือนกับสีทั้งห้า มีสีน้ำเงิน เหลือง แดง ขาว และดำ ซึ่งแปลความได้ว่า บุคคลที่เป็นปราชญ์เพียรพยายามทำตนเองเพื่อความอิม่ทองเท่านั้น เพราะการรู้จักตนเองในการบริโภคสิ่งทั้ง ๕ ได้แก่ รสหวาน รสเปรี้ยว รสขม รสเผ็ด และรสเค็ม เพื่อดำรงตนอยู่ได้ ดังนั้นความหมายการรู้จักตนเองมิใช่ความสำราญแห่งตา หู และลิ้น เป็นการรู้จักตนเองเพื่อเห็นแจ้งสิ่งที่มีอยู่ในภายนอกและภายในมากระทบกับตนเองทำให้เกิดเวทนาอารมณ์^๓

ความหมายการรู้จักตนเองโดยตรงนั้น ตามปรัชญาเล่าจื่อปรากฏอยู่ในบทที่ ๓๓ ได้มีข้อความตอนหนึ่งว่าการจักตนเอง ซึ่งหมายถึง การรู้จักตนเองแห่งความดีและความชั่ว ความสำเร็จไม่ได้อยู่ที่ผู้อื่น แต่ตัวเราเองเป็นผู้กำหนด เป็นผู้รู้ความถูกต้องก็สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างถูกต้อง มีความสามารถเอาชนะจุดบกพร่องแห่งตนเองได้ ทำให้เรามีความก้าวหน้า มีความเข้มแข็งรู้จักความเพียงพอ รู้จักพอใจในตนเอง ไม่โลภทางวัตถุ ไม่เห็นแก่ตัว นิยมดำรงตนด้วยชีวิตที่เรียบง่าย ทำจิตใจให้มีชีวิตชีวา ถือเป็นความสุขที่แท้จริงแห่งชีวิตที่ยั่งยืน^๔

การรู้จักตนเอง หมายถึง ความทะเยอทะยานในการหาความรู้จักตนเอง ที่เรียกว่า “self – knowledge” หรือ “It is wisdom to know others, it is enlightenment to know one’s self” นักปรัชญาเต๋ากล่าวว่า คนรู้จักตนเองแล้วยังสอนให้คนอื่นรู้จักด้วยด้วยใจตนเอง หรือมีจิตใจในการควบคุมตนเองให้อยู่ในอำนาจของตนเอง และไม่ปล่อยให้ตนเองหลงระเริงอยู่กับความทะเยอทะยานอยาก แม้ทะเยอทะยานแล้วก็พยายามยับยั้งชั่งใจ^๕

^๒ พันตำรวจโทถาวร ศรีมณี, **จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๔.

^๓ พจนา จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต๋า**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๐.

^๔ ชาตรี แซ่บ่าง, **ศึกษาคัมภีร์เต๋าเต๋อ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เอมี เทวดดิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

^๕ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, **ประวัติปรัชญาจีน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๑๔๒ – ๑๔๓.

สรุปได้ว่า การรู้จักตนเองในทรรศนะของเล่าจื๊อ ประกอบด้วย การรู้จักสิ่งที่มีอยู่ภายนอกคือสังคม สิ่งแวดล้อม และสิ่งที่มีอยู่ภายในกายและจิต ต้องรู้จักปรับตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม จึงจะชื่อว่าการรู้จักตนเอง

๓.๒ การรู้จักตนเองและการรู้จักเต๋า

เล่าจื๊อถือเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์จีนก็ว่าได้ ท่านได้มุ่งคิดทางลัทธิปรัชญา มาเพื่อให้คนรู้จักตนเอง เรียกคัมภีร์นั้นว่า เต๋า เต็กกิง เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ลดความเห็นแก่ตัวลง อยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข จะได้วิเคราะห์ต่อไป

๓.๒.๑ การรู้จักตนเอง

การรู้จักตนเองในคัมภีร์เต๋า เต็กกิงในแง่จริยศาสตร์นั้น โดยเล่าจื๊อก็ไม่ได้ทอดทิ้งจริยธรรมทางสังคม หากพิจารณาเนื้อหาเชิงปรัชญาแล้ว เล่าจื๊อสนทนเน้นในเรื่องจริยธรรม แต่จริยธรรมของเล่าจื๊อนั้นถือว่าเป็นอันเดียวกับเต๋าหรือกฎธรรมชาติ ผู้ที่ไม่รู้จักจริยธรรมจะไม่สามารถเข้าถึงเต๋าได้ จึงพอสรุปหลักจริยธรรมตามคำสอนของเต๋าได้ ๓ ประการ คือ

๑. ความเมตตากรุณา ถือเป็นคำสอนให้คนมีความเมตตากรุณา มีความรักต่อผู้อื่น มีความสงสารผู้อื่น ถ้าหากคนเรามีความรัก มีความสงสารในบรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นที่รัก เป็นที่เคารพนับถือของคนทุกๆ ไป ในเวลาที่จะเป็นฝ่ายรุก ก็สามารถเอาชนะได้ทุกอย่าง ในเวลาที่เป็นฝ่ายรับ ก็มีความเข้มแข็ง เพราะว่าคนที่เมตตาแน่นย่อมสามารถเอาชนะทุกอย่างทุกอย่างได้ด้วยอำนาจเมตตา นี้ หากคนเรามีความรัก มีความนับถือ มีความสงสารกัน จะเป็นสิ่งที่ผูกมัดจิตใจของกันและกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงถือว่าเป็นคุณธรรมประการหนึ่งหรือหลักธรรม ประการหนึ่งในลัทธิเต๋า

๒. ความกระหมัดกระหม่อม ถือเป็นคำสอนคนให้รู้จักกระหมัดกระหม่อม ไม่ได้สอนให้เป็นคนมีความตระหนี่ ซึ่งความตระหนี่กับความกระหมัดกระหม่อมไม่เหมือนกัน เพราะความกระหมัดกระหม่อม หมายถึง เมื่อถึงคราวจักใช้ก็รู้จักใช้ ไม่ใช้จ่ายแบบฟุ่มเฟือยเกินไป ส่วนความตระหนี่แม้มีอยู่ก็ไม่ใช้จ่าย ถ้าหากว่าคนเราไม่มีทรัพย์สินก็รู้สึกเป็นทุกข์ ชีวิตของคนเราที่เป็นปุถุชนมีกิเลส นั้น ก็มีความสุขอยู่ที่การมีทรัพย์สิน มันก็ไม่ก่อความสุขให้แก่เรามีแต่ก่อความทุกข์ ยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะตัวเราไม่ใช้จ่ายทรัพย์สินนั้น กลับยังหวังทรัพย์สินนั้น กลัวว่าคนนั้นจะมาขโมยเอาไปบ้าง คนนี้จะมาลักเอาไปบ้าง คนโน้นจะมาปล้นเอาไปบ้าง ความสุขมันก็ไม่เกิดแก่ตนเอง การมีทรัพย์สินไม่ได้ใช้ทรัพย์สินอย่างนี้ ก็ก่อให้เกิดความทุกข์แก่ตนเอง เรียกว่า มีทรัพย์สินเป็นนาย

เราเป็นทาสมันจะต้องคอยระมัดระวังดูแลมันอยู่เสมอ การที่ท่านสอนให้รู้จักกระหมัดกระหม่อม นั้นก็คือ ให้รู้จักใช้จ่ายในสิ่งที่ควรใช้จ่าย อะไรที่ไม่ควรใช้จ่ายก็อย่าไปใช้ คนประเภทนี้ มักเป็น คนที่มีจิตใจกว้างขวาง เวลาเพื่อนฝูงหรือใครมาขอความช่วยเหลือ ก็มักจะให้ความช่วยเหลือ โดยง่าย เพราะเห็นว่า ถ้าสิ่งใดควรจะช่วยเหลือก็ช่วยเหลือกัน

๓. ความอ่อนน้อมถ่อมตน ลักษณะของความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น ถ้าคนเรามี ความถ่อมตนแล้ว ย่อมส่งเสริมความเป็นมงคลมหาศาล เพราะปกติคนอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ใช่ หมายความว่า เป็นคนอ่อนแอ แต่เป็นคนที่มีความอ่อนโยน มีสุขภาพแข็งแรง แต่ไม่แข็งกระด้าง แข็งแรงกับแข็งกระด้างก็ไม่เหมือนกัน และความอ่อนโยนกับความอ่อนแอก็ไม่เหมือนกัน ความ อ่อนโยนก็ได้หมายถึงความอ่อนแอ แต่เป็นคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน คนที่มีความอ่อนน้อม ถ่อมตนจะไปทางไหนก็เป็นที่รักและที่เคารพนับถือของคนทุกๆ ไป ความอ่อนน้อมเป็นมงคลอัน สูงสุดสำหรับชีวิตเปรียบได้กับน้ำ น้ำนี้มีลักษณะอ่อน ก็คือมันอยู่กับสภาพใดก็สามารถ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งนั้นได้ ในที่สุดน้ำนั้นแหละที่สามารถเอาชนะทุกสิ่งที่ยืดหยุ่นกว่าได้ เพราะน้ำมีความสามารถกัดเซาะหิน กัดเซาะสิ่งต่างๆ ที่ขวางหน้าให้กร่อนได้ ดังนั้น เราจึงเห็น ความอ่อนโยนของน้ำนี้ ย่อมเอาชนะทุกสิ่งทุกอย่างที่ขัดขวางลงได้ฉันใด ถ้าหากว่าคนเรามี ความอ่อนน้อมถ่อมตนแล้วก็ย่อมเอาชนะใจทุกคนได้ฉันนั้น^๖

หลักธรรมทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักปรัชญาเกี่ยวกับการดำเนิน ชีวิตประจำวันของมนุษย์ เล่าก็เชื่อว่า ทุกคนเกิดมาต้องมีหน้าที่ที่จะต้องทำไม่เว้นแต่ละคน ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนไม่ใช่เพราะว่า ตนจะต้องผูกพันโดยกฎหมาย หรือศีลธรรมต้องทำ เช่นนั้น แต่เพราะด้วยความรู้สึกละเลาะเป็นสิ่งที่จะละเลยไม่ได้ในการมีชีวิตอยู่ต่อไป เพราะทุกคน จะได้รับการตอบแทนไม่โดยตรงก็โดยอ้อมเสมอในไม่ช้า^๗

ในคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ได้กล่าวถึงลักษณะแห่งคุณธรรมว่ามาจากเต๋า ดังนั้น มนุษย์เรา ดำเนินชีวิตตามแบบวิถีชีวิตเต๋า ก็ย่อมเรียกได้ว่าใช้ชีวิตแห่งคุณธรรม แต่เล่าก็ยังคงกล่าวย้ำให้มี คุณธรรมต่อกัน มีความมักน้อย ไม่ทำตัวเด่นจนเกินไป สามสิ่งนี้เรียกได้ว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญ ยิ่งที่จะช่วยมนุษย์เรามีความกล้า มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และเป็นผู้ที่น่าที่ตีได้ เพราะผู้มีความเมตตาต่อผู้อื่นเป็นนิยมน้อมไม่มีเหตุผลที่จะต้องกลัวใครๆ ทั้งสิ้น และเมื่อเราเป็นผู้มักน้อย ไม่โลภไม่โมโห เราก็ย่อมจะมีโอกาสจุนเจือเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นได้ ในทำนองเดียวกัน ถ้าเราไม่หยิ่ง

^๖ จานง ทองประเสริฐ, **ปรัชญาประยุกต์ชุดจีน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๖-๘,

^๗ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, **ประวัติปรัชญาจีน**, หน้า ๑๔๙.

ถือดีหรือทำตัวเป็นผู้นำจนเกินไป เราก็จะเป็นผู้นำที่ดีได้ เพราะผู้นำจะต้องเป็นผู้สุขุมรอบคอบ พิจารณาและระมัดระวังผลประโยชน์ของคนในการปกครอง และพร้อมรับฟังคำติชม^๙

จากหลักการที่กล่าวมาทั้งหมด ก็คือคำสอนหลักในการดำรงชีวิตของเล่าจื้อ ซึ่งเป็นแบบธรรมชาตินิยม ความดี และความสุขอ่างแท้จริง นั่นคือการดำเนินชีวิตไปตามธรรมชาติที่เล่าจื้อกล่าวว่า “จงทำตัวให้สมกับธรรมชาติ และคอยยึดเอาแต่เป็นแนวทาง”^๙ หากพิจารณาจากแนวความคิดและหลักการดังกล่าวแล้ว ปรัชญาชีวิตของเล่าจื้ออาจสรุปได้เป็นข้อๆ ดังนี้

- (๑) การรู้จักตนเองให้ถูกต้อง
- (๒) ชนະตัวของเราเอง
- (๓) รู้จักคำว่า พอ ไม่ทะเยอทะยาน
- (๔) มีแต่เป็นอุดมคติ^{๑๐}

นี่คือหลักการดำเนินชีวิตของการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงตามทัศนะเล่าจื้อ ในการดำเนินชีวิตนั้น หากมนุษย์ไม่มีหลักการดำเนินชีวิตตามวิถีทางที่ถูกต้องแล้ว การดำเนินชีวิตนั้นอาจจะไม่ประสบความสำเร็จ ถ้ามนุษย์ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง รู้จักตนเองมากขึ้น เรียนรู้เรื่องตนเองว่า ตนคืออะไร มาจากไหน และทำอะไร อะไรเป็นคุณค่าแห่งตน มนุษย์นั้นก็ประสบความสำเร็จในชีวิต และสังคมก็จะสงบสุขไปด้วย

๓.๒.๒ การรู้จักเท่า

การรู้จักเท่าที่แท้จริงแล้ว เป็นเรื่องยาก เพราะเนื้อหาในคัมภีร์มีความหลากหลายและคลุมเครือ จึงได้มีผู้ตีความหมายหรือลักษณะแห่งคัมภีร์เท่าแตกต่างกันออกไป ซึ่งตามคัมภีร์เท่าในทรรศนะของเล่าจื้อ แปลว่า สูตรที่ว่าด้วยคุณสมบัติของเท่า เป็นลักษณะการใช้สำนวนโวหารให้คนได้ขบคิดกัน ประกอบด้วยอักษรประมาณ ๕,๐๐๐ คำ ถ้านับเป็นตัวอักษรจีนทั้งหมด ๕,๒๒๗ ตัว ถึง ๕,๗๒๒ ตัว จากจำนวนอักษรที่แตกต่างกันนี้ เกิดจากความสนใจใคร่ศึกษาของผู้คนและมีการจัดบันทึกหลายแบบ จึงเป็นเหตุผลให้จำนวนอักษรไม่เท่ากัน แต่ส่วนใหญ่แล้วคนมักเรียกคัมภีร์นี้ว่า “คลาสสิก ๕,๐๐๐ คำ” ได้มีนักปราชญ์รุ่นต่อมาพยายามแต่งเติมอธิบายเนื้อความนั้นอย่างไรก็ตามให้คงเหลือ ๕,๐๐๐ คำ โดยหลักการแล้วจะจัดแบ่งออกเป็น ๒

^๙ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสณ, **คัมภีร์เท่าฉบับสมบูรณ์พร้อมอรรถกถา**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยาม, ๒๕๓๐), หน้า ๙.

^๙ ทองหล่อ วงศ์ธรรมา, **ปรัชญาจีน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไอ.เอส. ฟันดิงเฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๘.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

ภาคใหญ่ๆ คือ ภาคต้น มีจำนวน ๓๗ บท และภาคปลายมีจำนวน ๔๔ บท รวมทั้งหมด ๘๑ บท^{๑๑} อย่างไรก็ตามเนื้อหาสาระคัมภีร์เต๋าเป็นการกล่าวถึงการรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิตในทหระณะต่างๆ เช่น เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การเมืองการปกครอง สภาวะแท้จริงสูงสุด

คำว่า เต๋า (Tao) แปลว่า หนทาง คุณสมบัติ วิธีการ กฎ จารีต และเต๋าในความหมายของเล่าจื้อ เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง และเป็นจุดหมายที่ทุกสิ่งทุกอย่างจะกลับไปสู่ หรืออาจกล่าวได้ว่า เต๋าได้เลี้ยงดูและโอบอุ้มทุกสิ่งทุกอย่างไว้หมด แต่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เต๋าโอบอุ้มหาที่มีความแตกต่างกันไม่ ซึ่งความหมายเอกภาพของเต๋าก็คือ “แต่ละสิ่งสามารถเหมือนกับสิ่งอื่นๆ ได้ความเป็นหนึ่งคือความหลากหลาย และความหลากหลายคือความเป็นหนึ่งเดียวในอัตราทั้งหมดได้รวมกันเป็นอัตราเดียว.... “Each identifies with every other. The one is many and the many is one. In this realm all selves dissolve into one,.... ฉะนั้น คัมภีร์แห่งเต๋าจึงเป็นคัมภีร์แห่งความรักและความเห็นอกเห็นใจ (sympathy) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าสูงส่งหรือต่ำต้อยล้วนเป็นสิ่งที่ได้รับการเหลียวแลทั้งสิ้น^{๑๒}

๓.๓ คุณค่าของการรู้จักตนเอง

เล่าจื้อเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ ได้แต่งคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ไว้ให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนมา ๒,๕๐๐ กว่าปี ซึ่งหลักคำสอนนั้นมุ่งเน้นสอนคนเรื่องศีลธรรมจริยธรรม อภิปรัชญา และการเมืองการปกครอง โดยจะกล่าวถึงหลักคุณธรรมของนักปกครองเพื่อสร้างความสัมพันธ์ภาพที่ดีทางสังคม ด้วยการสอนเรื่องความสงบ ความสันโดษ ความมกน้อย ความมัธยัสถ์เพื่อให้บุคคลเกิดความเสียสละแก่สังคมมวลมนุษยชาติ

เล่าจื้อมองเห็นคุณค่าความสำคัญของสรรพสิ่งทั้งปวงเป็นเอกภาพ ว่าจะต้องหวนกลับคืนมาสู่ต้นกำเนิดของมันเอง (All things come back to her roots, that to go far is to return) ดังนั้น จุดมุ่งหมายในหลักคำสอนของเล่าจื้อเพื่อสอนให้มนุษย์มีความอ่อนน้อมถ่อมตน (humbly) มีความอ่อนโยน (yielding) มีความสุภาพเรียบร้อย (gentleness) และความสงบทางจิตใจ (serenity) จึงจะทำให้สรรพสิ่งแวดล้อมในโลกอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข^{๑๓}

^{๑๑} ทองหล่อ วงศ์ธรรมา, **ปรัชญาจีน**, หน้า ๔๐.

^{๑๒} Chang Chang-yuan. 1956, อ้างใน ปานทิพย์ ศุภนคร, **ปรัชญาจีน**, (กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓.

^{๑๓} Fung Yu-Lan, *A short History of Chinese Philosophy*, New York : The Macmillan Co.,1964. P

นอกจากนี้ในคัมภีร์เต๋า เต็กกิงยังได้กล่าวถึงคุณค่าเกี่ยวกับเรื่อง “การไม่กระทำ และการกระทำ หรือ การหยุดของรัฐในการทำอันไม่สมควร”^{๙๔} ได้วิเคราะห์ให้เห็นคุณค่าแห่งอำนาจในความหมายใหม่ เป็นพลังเกื้อหนุนส่งเสริม เป็นพลังอ่อนและทรงชีวิต มิใช่อำนาจตามความหมายที่เข้าใจทั่วไป ซึ่งมักมองพลังอำนาจเพียงการยึดครอง ควบคุม บังคับ การลงโทษ ดังคำกล่าวที่ว่า “เมื่อคนเกิดมาใหม่ๆ นั้นร่างกายมักอ่อนนุ่ม เมื่อตายกลับแข็งกระด้าง”^{๙๕}

คุณค่าสำคัญของการรู้จักตนเองแห่งคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ก็คือ การรู้จักจิตของตนเอง อาจจะใช้วิธีการที่ไม่แสดงตนตนเป็นเจ้าของสรรพสิ่งในทำนองที่ว่า เป็นของตนเอง เรียกว่า WU WEI วู เหวีย เป็นลักษณะคำสอนเรื่องการไม่กระทำ (inaction) ตามแนวคำสอนของเล่าจื๊อนี้ เชื่อว่าย่อมมีคุณค่ามากนำความสุขมาให้สังคม โดยไม่ต้องรื้อฟื้นระเบียบหรือพิธีกรรมบางอย่างของสังคม เน้นที่การปฏิบัติทำเพียงสักว่าทำ ไม่หวังผลตอบแทน เล่าจื๊อจึงจัดคุณค่าของการรู้จักตนเอง ประกอบด้วย ความนิ่ง (still) ความสงบ (quiet) เป็นผู้รับ (water) หุบเขา (valley) และเพศหญิง (Female) ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะคุณค่าแห่งการรู้จักตนเองและการรู้จักแต่อย่างแท้จริง^{๙๖}

๓.๔ วิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง

ในปรัชญาเต๋า เป็นปรัชญาที่มีหลักคำสอนทางจริยธรรมที่หลากหลาย ซึ่งปรัชญาเต๋าได้แบ่งหลักคุณธรรมสำหรับปฏิบัติแต่ละบุคคลในระดับต่างๆ ตามอุปนิสัยของแต่ละบุคคล และหน้าที่ของแต่ละบุคคล เพื่อที่จะนำไปใช้ในการปฏิบัติให้ดำเนินชีวิต หรือการปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เนื่องจากหลักคำสอนในปรัชญาเต๋าได้ครอบคลุมไปถึงเรื่องธรรมชาติและอภิปรัชญา จึงทำให้ปรัชญาเต๋ามีหลักคำสอนเกี่ยวกับทฤษฎีด้านต่างๆ มากมาย สำหรับหลักธรรมที่จะนำมากล่าวในที่นี้ก็คือ หลักการรู้จักตนเอง ซึ่งการรู้จักตนเองในหลักคำสอนของเล่าจื๊อ มีความหมายรวมเอาถึงการรู้จักดำรงตนเอง ดำรงชีวิตอยู่ การเข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติ สังคม

^{๙๔} สุวรรณ สภาอนันท์, **กระแสแห่งปรัชญาจีนข้อโต้แย้งเรื่องอำนาจและจารีต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๗.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๙๖} ปานทิพย์ ศุภนคร, **ปรัชญาจีน**, หน้า ๖๓.

การเมืองการปกครอง และชีวิตเพื่อให้เข้าใจในการวางตัว ปฏิบัติตนในหน้าที่ต่างๆ นั้น ได้โดยสมบูรณ์แบบ

ดังนั้น หลักการรู้จักตนเองในปรัชญาของเล่าจื๊อที่จะนำมากล่าวนี้ เป็นการศึกษาประมวลแนวความคิดที่ปรากฏในคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ที่ประยงค์ สุวรรณบุบผา ได้ศึกษาเปรียบเทียบกับหลักคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยจัดแบ่งออกเป็น ๓ หมวด ดังนี้^{๑๗}

๓.๔.๑ การรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิต

ตามหลักคำสอนของเล่าจื๊อในด้านทฤษฎีคติต่อการดำรงชีวิตแบบธรรมชาตินิยม คือ หลักการทำความดีและความสุขอย่างแท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้มีการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมตาและความเหมาะสม เมื่อดำเนินชีวิตตามความเหมาะสมแล้ว ความสุขและสันติภาพที่แท้จริงก็จะเกิดขึ้น หากมนุษย์ฝืนธรรมชาติได้ใช้ความรู้ความฉลาดมาฝืนธรรมชาติ มีการสร้างวัตถุแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้นมายั่วยุกิเลสตัณหาของคนแล้ว จะทำให้มนุษย์ต้องหนีความเรียบง่ายในชีวิตตามธรรมชาติไปสู่ความทะเลาะทะเลาะกันไม่รู้จบสิ้น

ดังนั้น ทฤษฎีการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับการรู้จักตนเองของเล่าจื๊อก็คือ บุคคลควรอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการดำรงตนอยู่แบบเรียบง่าย มีความสันโดษ ตามคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ในบทที่ ๓๓ ว่า

- รู้จักตนเอง
- ผู้ที่เข้าใจคนอื่น คือผู้รอบรู้
- ผู้ที่เข้าใจตนเอง คือผู้รู้แจ้งจริง
- ผู้ที่มีชัยต่อคนอื่น คือผู้มีกำลัง
- ผู้ที่มีชัยต่อตนเอง คือผู้ที่เข้มแข็ง
- ผู้ที่มักน้อย คือผู้ที่รำรวย
- ผู้ที่อยู่ในสถานะอันเหมาะสมแก่ตน
- ย่อมอยู่ได้ยาวนาน
- ถึงแม้ผู้นั้นจะสิ้นชีวิตไปแล้ว
- แต่คุณความดียังอยู่สืบไป^{๑๘}

^{๑๗} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์เต๋า เต็กกิง, (กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕-๑๖๑.

^{๑๘} ทองสดี เสมเมืองทอง, เต๋าคือเต๋า, หน้า ๗๗.

จากหลักคำสอนของเล่าจื้อในบทนี้ สามารถอธิบายได้ว่า บุคคลจะต้องรู้จักลักษณะนิสัยของบุคคลผู้อื่นว่าจะเข้ากับลักษณะนิสัยของตนเองได้หรือไม่ ถ้าหากท่านรู้จักลักษณะนิสัยของผู้อื่นดี ท่านก็จะเป็นผู้มีสติปัญญามาก ถ้าหากท่านรู้จักตนเอง ท่านก็จะเป็นคนเฉลียวฉลาด ถ้าท่านมีอำนาจกับผู้อื่นยอมเป็นพลัง มีอำนาจเหนือตนเองคือผู้เฉลียวฉลาดที่สุด ถือเป็นหลักแนวทางการดำเนินชีวิตตนเองอย่างหนึ่ง เพื่อให้เข้าถึงความมั่นคง มีมาจะพยายามไม่ล้าที่ตั่งแห่งตนแบบยั่งยืน แม้ตายไปก็มีชีวิตไม่สูญเปล่าเหมือนกับวัวควาย แม้ตายไปก็มีหนังเนื้อมังสาให้เขาได้ใช้ประโยชน์ คนตายไปก็มีคุณงามความดีให้สังคมได้ชมเชย

จากหลักคำสอนของเล่าจื้อที่กล่าวว่า “ให้มนุษย์ปฏิบัติตนตามกฎแห่งธรรมชาติ ดำเนินชีวิตให้กลมกลืนกับสภาพธรรมชาตินั้น คือให้ดำเนินชีวิตดุจเดียวกับน้ำ”^{๑๙} ซึ่งเล่าจื้อได้อธิบายไว้ว่า ธรรมชาติของน้ำยอมไม่ฝืนกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของมัน เช่น น้ำเมื่ออยู่ในขวดก็มีรูปร่างเหมือนขวด เมื่ออยู่ในขัน ก็มีรูปร่างเหมือนขัน เป็นต้น แม่น้ำน้ำจะไปอยู่ในที่ไหนหรือในสถานการณ์ใดๆ ความเป็นน้ำก็ได้หายไป บุคคลที่รู้จักปรับชีวิตตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้น ก็ไม่เสียคุณภาพและอุดมคติอื่นใด ก็จะเป็นผู้ดำเนินชีวิตที่มีแต่สันติสุข

ดังนั้น การรู้จักตนเองของเล่าจื้อ หมายถึงการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามธรรมชาติ จึงเปรียบเทียบคนดีมีคุณธรรมเหมือนกับธรรมชาติของน้ำ ในคัมภีร์เต๋า เต็กกิง บทที่ ๘ กล่าวว่า

ความดีระดับสูงนั้นดุจดังน้ำ

น้ำยังประโยชน์อย่างดีต่อสรรพสิ่ง แล้วไม่แย้ง

ตั้งอยู่ได้ในที่โสมมของฝูงชน ดังนั้น ไม่ต่างกับเต๋า.....^{๒๐}

จากข้อความข้างต้นสามารถอธิบายได้ว่า “คนที่ดีที่สุดเหมือนน้ำ น้ำให้ประโยชน์แก่ทุกสิ่งทุกอย่าง และไม่เคยแก่งแย่งกับสิ่งใด น้ำมักจะอยู่ในที่ที่ต่ำสุดเสมอ”^{๒๑} นี่ถือเป็นที่เปรียบเทียบใกล้เคียงกับลัทธิเต๋า ก็คือลักษณะการรู้จักตนเองในบทนี้ จะกล่าวถึงลักษณะของคำสอนที่เป็นเครื่องหมายของคนดีว่า จะต้องทำตนให้เหมือนกับแผ่นดิน (ตีดดิน) ในจิตใจส่วนลึกต้องทำตนให้มีความประณีต ละเอียดอ่อนเหมือนกับน้ำปรับสภาพตนให้เข้าได้กับสภาพการณ์ ตลอดทั้งการคบค้าสมาคมกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และมีคำพูดจริงในการบริหารปกครองบ้านเมือง เป็นผู้รักษาระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติงาน

^{๑๙} ทองสด เหมเมืองทอง, **เต๋า คือ เต๋า**, หน้า ๒๔.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

ในปรัชญาของเล่าจื๊อยังสอนให้มนุษย์ปลีกตัวออกจากสังคม และประพฤติตนอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แต่ให้รู้จักความพอเหมาะพอดีตลอดทั้งในกาลเทศะ เล่าจื๊อกล่าวว่า คนเราควรรู้จักพอ และรู้จักละ เพราะวิถีโคจรของเต๋าเป็นวิถีทางของธรรมชาติแห่งสรรพสิ่งในโลก ซึ่งดำเนินไปในลักษณะวงกลม เมื่อหมุนไปจนครบวงจรถ้าจะย้อนกลับมาสู่ที่เดิมไม่ต่างอะไรกับเกียรตินิยม ชื่อเสียง ความมั่งคั่งทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มนุษย์เราปรารถนาและพยายามแสวงหามัน แต่สิ่งเหล่านี้ย่อมมีจุดอิมตัว ถ้ามนุษย์เราไม่เข้าใจ ไม่รู้ซึ่งถึงความเป็นจริง ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักละ ก็จะพยายามแสวงหาตนเองแบบท่องอึดท้องเฟ้อ เป็นโทษต่อสุขภาพร่างกาย และต้องเสียค่ายาในการรักษาพยาบาล เป็นต้น

ดังนั้น ทรรศนะของเล่าจื๊อเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิตของตนเองที่กล่าวมาแล้วนั้น จะสอนให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่แบบเรียบง่าย ไม่ก่อให้เกิดความแก่งแย่งแข่งขันกัน ทำตนไปตามกฎธรรมชาติ ก่อให้เกิดความผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ดิ้นรนแสวงหาตำแหน่งหรืออำนาจให้แก่ตนเอง แต่ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ นี่คือนิยามที่มีความสมบูรณ์ ซึ่งหลักการดำเนินชีวิตของเล่าจื๊อมืออยู่มามากมาย ดังจะยกตัวอย่างมาประกอบแนวทางว่า

“คนที่ยื่นขงเท้าเพื่อให้ผู้อื่นเหยียบ คนนั้นยอมยืนอยู่ได้ไม่นาน คนที่ก้าวเท้ายาวเกินไป เพื่อที่จะล้ำหน้าคนอื่น ย่อมไปไม่ได้ไกล คนที่แสดงตนว่า ตนเองมีพระเดชพระคุณ ก็จะกลับกลายเป็นคนถูกเขาเนรคุณ ไม่มีใครยกย่องนับถือ”^{๒๒}

“...ผู้ที่รู้จักคนอื่นได้ดีชื่อว่าผู้มีปัญญา ผู้ที่รู้จักตนเอง เป็นผู้ชื่อว่ามีแสงสว่าง ผู้ที่ชนะคนอื่นชื่อว่าผู้มีคำสั่ง ผู้ชนะตนเองได้ชื่อว่า เป็นผู้เข้มแข็ง ผู้ที่รู้จักพอชื่อว่า เป็นผู้ร่ำรวย..”^{๒๓}

“ความอ่อนโยนชนะความกระด้าง ความอ่อนชนะความแข็ง ผู้พูดไม่รู้ ผู้รู้ไม่พูด โศคร้ายย่อมเป็นที่พิทพิงของโชคดี โชคดีย่อมเป็นที่หลบซ่อนของโศคร้าย พึงตอบแทนความชั่วด้วยความดี พึงรู้ว่าผู้ที่รับปากง่ายเกินไป มักเป็นคนที่เชื่อถือและวางใจไม่ได้ ผู้ที่เห็นกิจกรรมเป็นเรื่องง่ายเกินไป มักเผชิญกับอุปสรรค”^{๒๔}

จากหลักคำสอนในบทนี้ เล่าจื๊อไม่ได้สอนให้คนทะเลาะทะเลาะหรือคาดหวังกับความสำเร็จอะไรมาจนเกินไปในชีวิต แต่ให้ยึดมั่นในความพอดีพอเหมาะกับตนเอง เพราะไม่มีอะไรที่ยั่งยืนแม้แต่สมบัติเราก็ก็ตาม การที่จะทำอะไรได้เช่นนั้น เล่าจื๊อสอนว่า คนเราต้องรู้จัก

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

ตนเอง แทนที่จะทะเยอทะยานในทางอื่น ควรจะทะเยอทะยานในทางหาความรู้จักตนเอง เรียกว่า “self – knowledge” ตลอดจนหาความพอใจในตนเองให้มากที่สุด

นอกจากเล่าก็จะสอนให้รู้จักตนเองแล้ว ยังสอนให้มีความรู้จักระบายยังจิตใจตนเอง หรือมีจิตใจมั่นคงในการควบคุมพฤติกรรมตนเองให้อยู่ในอำนาจของตน ไม่ปล่อยให้ตนเองหลงระเหิงอยู่กับความทะเยอทะยาน ถึงแม้จะได้ทะเยอทะยานไปแล้วก็ต้องพยายามยับยั้งเสียดด้วยตนเอง จึงถือได้ว่าเป็นคนที่รู้จักตนเอง มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้ ดังปรากฏอยู่ในคำสอนของเล่าจื๊อว่า

คนที่มีทรัพย์สินมากที่สุด
เป็นผู้ที่ต้องเสียทรัพย์สินไปมากที่สุด
แต่คนที่พอใจในตนเอง ไม่อาจถูกทำลายได้
คนที่ฉลาดพอที่ยับยั้งตนเอง
คงจะอยู่ได้ต่อไปในโลก^{๒๕}

จากหลักคำสอนดังกล่าวนี้แล้ว ซึ่งเล่าจื๊อจะสอนให้มนุษย์รู้จักการเข้าใจสภาพของชีวิต ทั่วๆ ไปแล้วก็คือ การรู้จักประมาณในตน การรู้จักความสามารถของตน การรู้จักขอบเขตของชีวิตและการเข้าใจว่า อะไรทำได้ อะไรทำไม่ได้ นั่นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งแก่ผู้เชื่อในเต๋า และเต๋ายังสอนอีกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรสมบูรณ์หรือเด็ดขาด แต่ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีลักษณะสัมพันธ์กัน เล่าจื๊อได้กล่าวไว้ว่า เมื่อมนุษย์ยอมรับว่าอะไรคือความดีงาม มนุษย์ก็จะรู้ได้ว่าอะไรคือความน่าเกลียดได้ ทั้งๆ ที่เล่าจื๊อไม่ได้สอนให้มนุษย์รู้จักเฉพาะสิ่งที่แต่ละต้องไม่ได้ หรือไม่มีตัวตนเท่านั้น แต่สอนให้รู้จักสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ ที่มีปริมาณหรือสิ่งของต่างๆ ไปด้วย เช่น ความงาม ความน่าเกลียด ความเหมือนกัน เป็นต้น

นอกจากนั้น เล่าจื๊อยังสอนให้มนุษย์รู้จักอิมในทรัพย์สมบัติ รู้จักประมาณในความมั่งคั่ง และรู้จักยับยั้งจิตใจในความละโมภเห็นแก่ตัวที่มีอยู่ในสันดาน ความละโมภหรือโลภนั้น เป็นลักษณะของความไม่รู้จักอิมหรือไม่รู้จักพอ ถ้าหากมนุษย์จะแสวงหาความสุขที่แท้จริงจะต้องรู้จักอิม รู้จักพอ ไม่ใช่มีมากพอควรอยู่แล้ว ก็อยากได้มากขึ้นไปอีก เข้าข่ายลักษณะความทะเยอทะยานมากขึ้นไปจะเป็นสิ่งทำลายตนเองให้ย่อยยับในที่สุด โดยเล่าจื๊อได้กล่าวไว้ในหนังสือตอนหนึ่งว่า “จะไม่มีอะไรร้ายแรง เท่าคนไม่รู้จักรู้ว่า เมื่อไรตนจะอิม จะไม่มีความเสียหายใดๆ ที่ร้ายแรงยิ่งกว่าความโลภอยากได้มากยิ่งขึ้น ถ้าหากคนเรามีประสบการณ์ในการ

^{๒๕} เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, ประวัติปรัชญาจีน, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

หาความสุขที่แท้จริงแล้ว เขาก็จะต้องการความสุขที่ได้มาจากสิ่งอื่นที่มากขึ้น”^{๒๖} จากบทความนี้ หมายถึง บุคคลที่โลกจะไม่มีความสุขเลยเพราะเขาบูชาสิ่งของที่มากด้วยปริมาณ มากกว่าคุณงามความดี บุคคลที่มีความพอใจในตนเอง รู้จักตนเอง และไม่โลภอยากได้ เป็นบุคคลที่มีคุณงามความดี ความเป็นผู้ที่รู้จักจิตตนเอง และไม่เคยกลัวว่าจะตายหรือไม่มีอะไรจะละอายุในการมีชีวิตอยู่ต่อไป

หากจะพิจารณาหลักคำสอนของเล่าจื๊ออย่างละเอียดแล้ว พบว่าเล่าจื๊อมุ่งเน้นการสอนมนุษย์ในด้านจิตใจและสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติควบคู่กับจริยธรรมทางสังคม โดยมุ่งเน้นเอาตนเองหรือการรู้จักตนเองเป็นแกนกลางเข้ากับสรรพสิ่ง ซึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้คือความอ่อนนุ่มถ่อมตน เป็นบุคคลที่ไม่มีความแข็งกระด้าง ไม่โอ้อวด เพราะความแข็งกระด้างและความโอ้อวดไม่มีบุคคลใดหรือสังคมใดต้องการ เล่าจื๊อกล่าวว่า ความแข็งกระด้างเป็นของต่ำและเป็นคุณลักษณะของความตาย ความอ่อนนุ่มละมุนละไมเป็นของสูง เปรียบได้กับฟ้าเป็นจักรวาลอันไพศาลและยิ่งใหญ่ ละมุนละเอียดอ่อนจนอาจสัมผัสได้ ฟ้าจึงเป็นของสูงอยู่เบื้องบน ความอ่อนนุ่มยอมชนะความแข็งกระด้าง เช่น น้ำยอมกัดกร่อนหินแข็งได้ฉันใด ความอ่อนนุ่มถ่อมตนยอมเอาชนะสรรพสิ่งได้ฉันนั้น^{๒๗}

ในทำนองเดียวกัน เล่าจื๊อได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิตอยู่บนโลกมนุษย์นี้ โดยมีเนื้อความสำคัญตอนหนึ่งว่า ความดีเป็นความดี แต่ในตัวของความดีนั้นมีความไม่ดี ในความเป็นจริงแล้ว สรรพสิ่งในโลกนี้มนุษย์มีอาจมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม อาจจะเป็นภาพที่หลอกหลวงตาก็ได้ เพราะในสิ่งที่ดีงามนั้น อาจมีทั้งสิ่งที่ไม่ดีงาม น่าเกียจน่ากลัวปรากฏอยู่ด้วยก็ได้ ท่านถือเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งที่มีอยู่คู่กันเสมอ ซึ่งนักปราชญ์หรือผู้รู้ทั้งหลายเห็นคุณค่าสำคัญของคุณงามความดี จะไม่ตีฆ้องร้องป่าวประกาศให้ใครเขารู้ในการทำคุณงามความดีนั้น ท่านจะทำตัวเป็นแบบอย่างแก่สังคมว่า “นักปราชญ์จะทำงานของท่าน โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก”^{๒๘} ด้วยการมองเห็นคุณค่าของการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ย่อมเสียสละความสุขส่วนตนเอง ด้วยอุดมคติที่ว่าการทำงานที่จะประสบผลสำเร็จทุกอย่างจะต้องไม่ยึดติดกับสิ่งนั้น นี่เป็นแนวทางดำเนินชีวิตประจำวันของนักปราชญ์ ด้วยการสร้างสิ่งที่ดีงามผดุงคุณธรรมแก่สังคมส่วนรวม ซึ่งคุณงามความดีที่นักปราชญ์สร้างไว้จะไม่มีใครสามารถแย่งชิงไปจากท่านได้

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๒๗} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญาจีน**, หน้า ๔๘.

^{๒๘} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **คัมภีร์เต๋า เต๋จิง**, หน้า ๒๕-๒๖.

เล่าจื้อยังได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ ที่พยายามทำตนให้ว่างเปล่าเหมือนสุบลม ด้วยการปล่อยวางในสรรพสิ่งไม่เห็นแก่ตัว ท่านอุปมาเหมือนภาชนะที่รั่ว แม้บุคคลจะเพียรพยายามเอาลมเข้ามามากมายเพียงใด ลมนั้นก็ไม่สามารถเข้าเต็มภาชนะเพียงแต่ผ่านไป ซึ่งบุคคลควรจะควบคุมวาจาตนเองเพื่อมิให้เป็นคนพูดมากไร้สาระ ดังปรากฏในบทที่ ๕ ว่า

ฟ้าดินไม่เมตตา เอาสรรพสิ่งเป็นสุนัขหุนฟาง

นักปราชญ์ไม่เมตตา เอาประชาชนเป็นสุนัขหุนฟาง....^{๒๙}

แสดงให้เห็นได้ว่า คนยิ่งพูดมากยิ่งไร้ประโยชน์ พูดมากคำยิ่งเหน็ดเหนื่อย มีผู้เก็บคุณค่านั้นไว้แค่เพียงภายใน^{๓๐} ซึ่งคำพูดของมนุษย์มีความสำคัญมากที่สุด บางครั้งเราอาจจะพูดคำที่ทำให้เกิดโทษภัยแก่ตนเองได้ หรือทำให้บุคคลอื่นไม่พอใจได้ ซึ่งการควบคุมวาจาตนเองเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อความสงบสุขของตนเองและสรรพสิ่งแวดล้อมสู่ความเป็นเต๋า หรือธรรมชาตินั่นเอง

นอกจากนั้น เล่าจื้อได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิตอยู่ในโลกแห่งสรรพสิ่ง มิได้ดำรงชีวิตอยู่เพื่อตนเอง ดังปรากฏอยู่ในบทที่ ๗ ว่า

ฟ้ามีอายุยืนยาวนาน

ดินมีอายุยาวนาน

เหตุเพราะฟ้าและดินมิได้ดำรงอยู่เพื่อตนเอง

จึงอยู่ได้คงทน^{๓๑}

จากหลักคำสอนดังกล่าวนี้แล้ว ท่านเล่าจื้อได้อุปมาวิธีปฏิบัติของบุคคลที่ดำรงตนอยู่ได้อย่างนักปราชญ์ทั้งหลาย ซึ่งท่านจะไม่ชอบดำเนินชีวิตตามกระแสสังคม เป็นผู้ที่ชอบทำสิ่งใดที่แตกต่างทวนกระแสสังคมและตามหลังเขา แต่ในที่สุดก็จะอยู่ข้างหน้าเขา โดยนักปราชญ์จะพยายามปลีกตัวออกจากสังคม แต่ท่านกลับมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ในการปฏิบัติตนนั้นมีโชเกิดจากความเห็นแก่ตัวของท่าน แต่เป็นความปรารถนาของท่านเพื่อให้ตนเองมีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ ถือเป็นดำรงตนอยู่แบบเต๋า และเป็นลักษณะเฉพาะของรูปแบบบุคลิกภาพส่วนตัว ด้วยการยึดมั่นในความจริงและไม่ปล่อยยให้ตนเองถูกหลอกลวงตามวิถีโลก ซึ่งปรากฏสาระสำคัญอยู่ในตอนหนึ่งว่า

^{๒๙} ทองสด เหมเมืองทอง, เต๋าคือเต๋า, หน้า ๑๘.

^{๓๐} พจนา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๕๐.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

เมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาก็เพราะถึงคราวที่ต้องมีชีวิตนั้น เมื่อตอนตายไปก็เป็นผลของการมีชีวิต นี่คือธรรมชาติและวิถีทางของธรรมชาติ (เต๋า) ชีวิตเป็นผู้ก่อให้เกิดความตาย ไม่มีชีวิตก็ไม่มี ความตายเป็นผลของชีวิตตามธรรมชาติ ฉะนั้นหากเรารู้จักและยอมรับว่าอะไรที่มันเกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามกาลเวลา หรือเวรกรรมของมันแล้ว เราก็จะอยู่นอกขอบเขตของความทุกข์หรือความทุกข์ ฐานะเช่นนี้ของมนุษย์เรียกว่าพ้นจากความทรมานแล้ว^{๓๒}

จากหลักคำสอนของเล่าจื้อในตอนนี้จะสะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมชนบทมากที่สุด เพราะมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติตามแนวทางแห่งเต๋า เพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ยากลำบากของสังคมชนบท แต่ถ้านำหลักคำสอนของเต๋าในส่วนนี้มาแนะนำสั่งสอนแก่สังคมในเมืองใหญ่ก็จะไม่ค่อยสมเหตุสมผลสักปานใดนัก เพราะเต๋าเป็นวิถีทางดำเนินชีวิตแบบธรรมชาติ

เล่าจื้อยังได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติที่เกิดจากการรู้จักตนเอง คือการมีชีวิตแบบพอเพียง การประหยัดและการอดออม เป็นหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งสรรพสิ่ง ดังปรากฏอยู่ในบทที่ ๒๐ ที่ว่า “คนทุกคน เขาตั้งหลักปักฐานในถิ่นของเขา ข้าพเจ้าผู้เดียวที่เป็นคนตั้งถิ่นฐานต่าง จึงต้องอยู่ข้างนอก” เป็นวิธีการปลีกตัวออกจากสังคมมีชีวิตความเป็นอยู่แบบพอเพียง ประกอบด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักประหยัดมัธยัสถ์ในการแสวงหาปัจจัยยังชีพแบบพึ่งพาธรรมชาติ ซึ่งตรงกับหลักคำสอนของเล่าจื้อที่กล่าวว่า

ผู้คนในโลกล้วนมีจุดมุ่งหมาย
ข้าพเจ้าผู้เดียวที่คือตั้งเช่ช่า
ข้าพเจ้าผู้เดียวที่แตกต่างจากคนอื่น
เพราะได้รับการบำรุงเลี้ยงด้วยคุณค่าอันสูงส่ง
จากมารดาแห่งสรรพสิ่ง^{๓๓}

จากหลักคำสอนของเล่าจื้อในเรื่องนี้ ท่านเล่าจื้อมุ่งส่งเสริมมนุษย์ในการดำเนินชีวิตแบบยึดธรรมชาติแนวทางแห่งเต๋า และสอนให้บุคคลทวนกระแสสังคมเป็น เพราะเป็นสิ่งที่ทำเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมถือเป็นอุดมคติแห่งการดำเนินชีวิตแบบเต๋า จะเห็นได้ว่าสังคมและธรรมชาติปรับเปลี่ยนก็เพราะความคิดของมนุษย์เข้าไปทำลายธรรมชาติแวดล้อม ธรรมชาติแวดล้อมกลับมาทำลายมนุษย์คืนเช่นกัน นี่เป็นวิถีทางแห่งเต๋า

^{๓๒} เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, ประวัติปรัชญาจีน, หน้า ๑๓๕.

^{๓๓} ทองสัด เหมเมืองทอง, เต๋าคือเต๋า, หน้า ๕๐.

สรุปวิธีการปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองในด้านการดำเนินชีวิต เล่าจื้อได้สอนให้ครองชีวิตอย่างสงบสุขเรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ฝืนธรรมชาติ ใช้ชีวิตดูจุน่า เพราะธรรมชาติของน้ำย่อมไม่ฝืนกับสถานการณ์แวดล้อม น้ำอยู่ในชาติก็มีรูปทรงเหมือนขวด น้ำในแก้วก็มีรูปเหมือนแก้ว ถึงจะมีรูปทรงแบบใด น้ำก็ยังรักษาความเป็นน้ำได้ไม่สูญหายไป หากคนเรารู้จักปรับชีวิตให้เหมาะสมกับสถานการณ์แวดล้อม โดยยังรักษาคุณสมบัติและอุดมคติของตน จงมองเห็นจุดดีในสิ่งที่คนอื่นเห็นว่าเลว คนส่วนใหญ่ชอบความร่ำรวย ไม่ชอบความจน แต่เมื่อคนเราร่ำรวยก็ยิ่งทุกข์ใจ เพราะคนยิ่งร่ำรวยเท่าไรก็ยิ่งมีความรู้สึกหวงแหนทรัพย์สินมากเท่านั้น คนร่ำรวยไม่อาจซื้อความสุขทางใจได้

๓.๔.๒ หลักการรู้จักตนเองทางสังคม

เล่าจื้อได้กล่าวถึงหลักการรู้จักตนเองทางสังคม คือการสอนให้มนุษย์รู้จักปล่อยวางให้ทุกอย่างดำเนินไปตามทางแห่งธรรมชาติ ทุกอย่างก็จะอยู่ในความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งแต่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบบสังคมที่เต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบเจ้าขุนมูลนาย สังคมแบบนี้มีแต่จะสับสนวุ่นวาย เล่าจื้อจึงสอนให้หลีกเลี่ยงโดยหันเข้าหาธรรมชาติ มีชีวิตที่ง่ายๆ กลมกลืนกับธรรมชาติ เท่านั้น สังคมก็จะบรรลุดังคุณงามความดีและความสุขแท้จริงได้ เล่าจื้อยังให้ทรรศนะการเมืองว่า ผู้ปกครองที่ดีควรเป็นผู้ปกครองที่ไม่เข้าไปก้าวกาย และยุ่งเกี่ยวกับราษฎร ซึ่งราษฎรเพียงแต่รู้ว่ามิใช่ผู้ปกครองเท่านั้น และราษฎรสามารถดำเนินชีวิตไปได้โดยเสรี ดังนั้นสันติภาพถาวรจะเกิดขึ้นไม่ได้ หรือการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อให้เกิดความผาสุกที่แท้จริงนั้นมีขึ้นไม่ได้ ตราบใดที่มนุษย์ยังฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การเมืองและการปกครองอาจจะราบรื่นและก่อให้เกิดความสงบสุขได้ จะต้องมียุติธรรมประกอบสำคัญคือ ผู้ปกครองและประชาชน ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ดังต่อไปนี้

ฝันฟ้ากับแผ่นดินที่ยืนยงคงอยู่ยาวนานได้ ก็เพราะมันมิได้อยู่เพื่อตนเอง มันจึงคงอยู่ได้นานชั่วนิรันดร์กว่าสิ่งอื่น ดังนั้นนักปราชญ์ทั้งหลายจึงควรทำตนให้เป็นผู้อยู่ข้างหลังประชาชน แต่นักปราชญ์เหล่านั้นกลับจะได้เป็นผู้นำประชาชน ฟังสละความเห็นแก่ตัวเสีย เนื่องจากนักปราชญ์มิได้เป็นผู้เห็นแก่ตน เขาจึงมีอะไรมากมายเหลืออยู่ ดังนั้น เขาจึงสามารถบำเพ็ญประโยชน์ให้สำเร็จบริบูรณ์ได้^{๑๔}

^{๑๔} ทงสอด เสมเมืองทอง, **เต๋า คือ เต๋า**, หน้า ๕๑.

จากหลักคำสอนของเล่าจื้อดังกล่าวนี้ เพื่อส่งเสริมบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างได้ใช้อำนาจในการปกครอง แต่ต้องใช้หลักเหตุผลในการบริหารปกครอง ทำให้ประชาชนเกิดความรักว่าตนมิได้ถูกปกครอง มองผู้นำว่าเป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับผลประโยชน์จากสังคมส่วนรวม

นอกจากนั้น เล่าจื้อยังได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการสร้างคุณธรรมให้มีในตนเอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม ท่านอุปมาเหมือนตระกูลที่บรรพบุรุษมีคุณธรรมด้วยการตรวจสอบตนเอง แล้วปกครองคนด้วยคุณธรรม แม้แต่ลูกหลานก็จะได้รับการยกย่องทุกยุคทุกสมัยไม่มีที่สิ้นสุด ดังมีเนื้อความสำคัญในบทที่ ๕๔ กล่าวว่า

ผู้สร้างสรรคดีไม่ถอน ผู้อุ้มดีไม่ถอน
บุตรหลานด้วยพิธีเช่นไหว้บูชาไม่เลิก
การรักษาไว้สำหรับตน สัจธรรมนี้เป็นสัจจะ
รักษาไว้สำหรับครอบครัว สัจธรรมนี้เป็นคุณเหลือ รักษาไว้ซึ่งหมู่บ้าน.....^{๓๕}

จากข้อความข้างต้นอธิบายได้ดังนี้ จงปลูกฝังคุณธรรมให้มีในตัวท่านเอง และคุณธรรมนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตอย่างแท้จริง ดังนั้น บุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องตรวจสอบตนเองว่า มีคุณธรรมให้สังคมได้เชิดชูหรือไม่ ถ้าท่านมีคุณธรรมก็จะได้รับการยกย่องสรรเสริญความเมตตากรุณา ปราณี จากสังคม ก็เพราะการสร้างคุณธรรมให้มีอยู่คู่กับวิถีชีวิตแห่งตน หรือแนวทางดำเนินชีวิตแห่งตัวท่านเอง อีกข้อความตอนหนึ่งว่า จงปลูกฝังคุณธรรมให้มีในครอบครัว ท่าน และคุณธรรมนั้น ก็จะอยู่กับครอบครัวของท่านตลอดไป วิเคราะห์ได้ว่า ผู้นำที่ดีจะต้องตรวจสอบกวาดล้างพฤติกรรมของบุคคลภายในครอบครัวก่อน เมื่อสังคมยกย่องเราเป็น นักปกครองหรือผู้นำที่ดี ท่านจะต้องสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับสมาชิกภายในครอบครัวด้วย เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดีกับสังคม เป็นที่รักที่เคารพของสังคม^{๓๖}

เมื่อบุคคลสร้างคุณธรรมให้มีในตนเอง ในครอบครัวแล้ว ต่อจากนั้นก็สร้างคุณธรรมในประชาคม หรือสังคม ตลอดทั้งในรัฐ ในสากลโลกจนเกิดหลักคุณธรรมสากล ดังมีข้อความตอนหนึ่งที่เล่าจื้อกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจะรู้เรื่องราวของโลกได้อย่างไร จะรู้ได้ก็โดยคุณธรรมที่มีอยู่ภายในจิตใจของเรา”^{๓๗} ซึ่งการที่บุคคลจะรู้จักเรื่องราวต่างๆ ได้ดี ก็อาศัยการตรวจสอบคุณธรรมหรือหลักการรู้จักตนเองทางสังคมนี้เอง

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

^{๓๖} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์ เต๋า เต๋จิง, หน้า ๙๙.

^{๓๗} พจนา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๑๐๖.

ยิ่งกว่านั้น เล่าจื้อได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองทางสังคมของนักการเมือง การปกครองไว้อย่างชัดเจนในบทที่ ๕๓ ตอนหนึ่งว่า

.....แต่อันใหญ่หลวงแสนราบเรียบ แล้วราษฎรชอบทางแคบทางเล็ก
ปราสาทราชวังแสนโอ้อ่าสมบุรณ์เหลือ แต่ทุ่งนาแสนรุกร้าง ยุ่งฉางแสนว่างเปล่า
นุ่งห่มปักกลายสวดยหู่ สะพายกระบี่คม ดื่มน้ำกินจนเปื้อนระอา ทรัพย์สินมีมากมายจนล้น
เหลือ เช่นนี้เรียกว่ามหาโจรรอดใหญ่โต หาใช่เต่าไม้^{๓๘}

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนี้ สามารถอธิบายเนื้อความเพิ่มเติมได้ว่า “จงดู
ความโสมมของนักปกครองเกิด ปล่อยให้ไร่นารกร้าง ในยุ่งฉางก็ว่างเปล่า คิดแต่ผู้ปกครองกลับ
แต่งตัวด้วยผ้าแพรพรรณอันตระการตา คาดกระบี่อวดศักดิ์ดาเกินกว่าจะ กินดื่มกันอย่าง
สนุกสนานจนเกินพอดี และมีสมบัติมากมาย นี้เรียกว่าข้อโกงและฟุ่มเฟือย ย่อมไม่ใช่เต่า”^{๓๙}

จากการศึกษาหลักแนวความคิดการรู้จักตนเองทางสังคมตามทรรศนะของเล่าจื้อแล้ว ซึ่ง
ลักษณะของผู้ปกครองที่ดีจะไม่เข้าไปก้าวร้าวยุ่งเกี่ยวกับราษฎรมากเกินไป ราษฎรมิเพียงรู้จัก
ผู้ปกครองเท่านั้น และราษฎรสามารถดำเนินภารกิจและชีวิตได้อย่างเสรีภาพ ดังปรากฏหลัก
คำสอนของเล่าจื้อในตอนหนึ่งว่า

ประชาชนต้องหิวโหย เพราะรัฐเก็บภาษีมากเกินไป
เป็นมูลเหตุให้เกิดความอดอยากมากขึ้น ประชาชนที่ปกครองยาก
ก็เพราะรัฐเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับชีวิตของเขามากเกินไป
จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดความยากลำบากแก่การปกครอง
ประชาชนเห็นความตายเป็นเรื่องเล็ก
ก็เพราะนักปกครองมีความเป็นอยู่อย่างหรูหราฟุ้งเฟ้อจนเกินไป
จึงเป็นเหตุให้ประชาชนเห็นความตายเป็นเรื่องเล็ก^{๔๐}

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วนี้ ท่านเล่าจื้อได้วางหลักการตรวจสอบหน้าที่ตนเองของ
นักการเมืองไว้อย่างสมเหตุสมผล เพื่อให้บุคคลรู้จักตนเองทางสังคมจะต้องทำหน้าที่ส่งเสริม
ประชาชนให้มีคุณธรรม พร้อมทั้งการบำรุงรักษาให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็น
สังคมแห่งความสมานฉันท์อันเกิดจากบทบาทของผู้ที่มีภาระตรวจสอบตนเองและประชาชนให้
มีคุณธรรมควบคู่กัน

^{๓๘} ทองสดี เหมเมืองทอง, **เต่าคือเต่า**, หน้า ๑๑๒.

^{๓๙} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญาจีน**, หน้า ๔๙.

^{๔๐} พจนานันท์ จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต่า**, หน้า ๔๖.

ดังนั้น ผู้นำคือรัฐผู้ปกครองจะต้องอบรมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแก่ประชาชนให้ รู้จักเข้าใจให้ว่าง และบริสุทธิ์จากกิเลส เช่น ความโลภ ให้ประชาชนดำเนินไปตามวิถีทาง ธรรมชาติ แสวงหาแต่สิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เป็นอยู่อย่างเรียบง่ายไม่เป็นทาสของ ความทะเยอทะยาน ตามคำสอนของเล่าจื้อที่ว่า

มิได้ยกย่องคนฉลาด ประชากราษฎรก็ไม่แก่งแย่งชิงดี มิให้คุณค่าแก่สิ่งของที่หายาก ประชากราษฎรก็ไม่ลักขโมย ขจัดตัวตนแห่งความอยาก ดวงใจแห่งประชากราษฎรก็บริสุทธิ์ ดังนั้น ปราชญ์ย่อมปกครองโดยทำจิตของราษฎรให้ว่าง บำรุงเลี้ยงให้อิ่ม ตัดทอนความ ทะยานอยาก เสริมสุขภาพร่างกาย ความคิดและความปรารถนาของราษฎร ก็จะถูกชะ ล้างให้บริสุทธิ์ คนชั่วฉลก็มีอาจหาญเข้ามาทำการทุจริต ปราชญ์ย่อมปกครองโดยไม่ ปกครอง ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะถูกปกครองและดำเนินไปอย่างมีระเบียบ^{๕๐}

ลักษณะคำสอนของเล่าจื้อในด้านการดำรงตนอยู่กับสังคมนั้น โดยมากจะสอนให้ มนุษย์รู้จักหน้าที่ที่จะต้องทำต่อสังคมชุมชน ในฐานะเป็นผู้นำถือเป็นอุดมการณ์ทางการเมือง การปกครองมุ่งเน้นสร้างเสรีนิยม คือสอนให้คนรู้จักเสรีภาพของมนุษย์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ไม่ควรเข้าไปใช้อำนาจกดขี่ประชาชน หรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตลอดทั้งสอนให้มนุษย์รู้จัก ธรรมชาตินิยม คือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงได้ไปตามกาลเวลา มนุษย์ไม่ควรที่ จะทำลายธรรมชาติ เพราะเล่าจื้อมีความเชื่อว่า “กฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติมีความศักดิ์สิทธิ์ แน่นอนตายตัว ดีกว่ากฎเกณฑ์อื่นๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาด้วยมันสมองหรือแนวความคิดของมวล มนุษย์ เพื่อให้ควบคุมประชาชนภายใต้ปกครองให้ปฏิบัติตามความต้องการของตน เมื่อคราวใด ประชาชนรู้สึกว่าคุณบังคับกดขี่จากชนชั้นปกครองก็จะออกมาต่อต้าน นี่เป็นกฎเกณฑ์เสรีนิยม และธรรมชาตินิยม

เล่าจื้อมองเห็นการปฏิบัติของการดำรงตนอยู่ในสังคมของบุคคลในฐานะผู้นำว่า รัฐ หรือผู้นำสังคมชุมชนต่างๆ มักโฆษณาประชาสัมพันธ์ตนเองว่า “เป็นคนดี เป็นผู้นำที่ดี” มีวิธีการ สร้างความอยู่ดีมีสุขและความสงบสุขในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนมากที่สุด แต่ในที่สุด บุคคลที่เป็นผู้นำรัฐหรือชุมชนสังคมกลับสร้างความสะดวกร้อนให้แก่สังคม ซึ่งเล่าจื้อได้ให้ทรรศนะ เกี่ยวกับคุณค่าการรู้จักตนเองในสังคมไว้อย่างชัดเจนในตอนหนึ่งว่า

.....จ้าวรวยมีเกียรติแล้วยิ่งยะโส

ตนนั้นแหลหาความเดือดร้อนมาสู่ตน

ผลสำเร็จสมประสงค์ก็ถอนตัว

^{๕๐} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, **ปรัชญาจีน**, หน้า ๕๑.

คือ เต่าแห่งฟ้า^{๔๒}

จากข้อความข้างต้นนี้อธิบายความได้ว่า “จงรักษาเกียรติยศชื่อเสียงของท่าน ซึ่งเปรียบประดุจทรัพย์อันมีค่าเอาไว้ให้จงดี มิฉะนั้นแล้วท่านจะได้แต่เก็บเกี่ยวผลแห่งความหายนะเท่านั้น”^{๔๓} ซึ่งเล่าก็มุ่งสอนให้บุคคลรู้จักตนเองในฐานะที่เป็นผู้นำหรือบุคคลทั่วไปพยายามรักษาคุณงามความดีของตนเอง ถือเป็นสิ่งมีคุณค่ามากที่สุด เพราะคุณค่าของความดีงามของตนเองที่ปฏิบัติต่อสังคมใครพบเห็นก็ชื่นชม ซึ่งมีผู้รู้ได้กล่าวถึงหลักคำสอนของเล่าก็มีความสำคัญเกี่ยวกับบุคคลไว้ว่า เมื่อแสวงหาสิ่งของเครื่องใช้ได้มามากเพียงพอต่อการเลี้ยงชีพแล้วจงหยุด ดังมีเนื้อความว่า

ล้มมีดีให้คน ไม่สามารถรักษาความคมไว้ได้นาน มีทองหยกเต็มห้องไม่สามารถรักษาไว้ได้ ร่ำรวยและสูงส่งแล้วเย่อหยิ่ง เหลือภัยไว้ให้ตนเอง เมื่อได้รับความสำเร็จแล้วรีบถอนตัวออก เป็นทางแห่งเต่าของฟ้า^{๔๔}

เมื่อบุคคลประกอบอาชีพกิจการงานต่างๆ ประสบสำเร็จถึงที่สุดแล้ว ควรจะรู้จักความพอเหมาะพอควรแล้วถอนตัวออกมา นำทรัพย์สินที่หาได้มาให้ความช่วยเหลือสังคมกลุ่มผู้ยากไร้ให้ได้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข อย่างปล่อยให้โลกและความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวครอบงำตนเอง หากเราทำกินมากเกินไป ตนเองก็ควบคุมกิจการเหล่านั้นมากเกินไป ได้ผลประโยชน์มากเกินไป จะทำให้ผู้อื่นได้ผลประโยชน์น้อย จนกระทั่งขาดทุนล้มละลาย ทำให้เกิดความขัดแย้งกับผู้อื่นมากขึ้น ผลของการเห็นแก่ได้ทำให้เกิดปัญหาสังคมมากมายตามมาพร้อมทั้งจิตของผู้ไม่รู้จักพอก็ไม่ผ่อนคลายขาดความสมดุล ส่งผลให้ร่างกายเสื่อมโทรมเร็วขึ้น

นอกจากนั้น เล่าก็ได้อธิบายให้บุคคลรู้จักวิธีการอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ผลของการประกอบอาชีพการงานจนร่ำรวยแล้ว ต้องรู้จักวิธีการใช้จ่ายอย่างประหยัด ตลอดจนรู้จักจนเจือสังคมคนรอบข้างให้ได้รับความสุข ท่านได้อุปมาคุณค่าการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมไว้ในบทที่ ๑๒ ว่า

สี่ทั้ง ๕ ทำให้ผู้คนตาบอด
เสียงทั้ง ๕ ทำให้ผู้คนหูหนวก
รสทั้ง ๕ ทำให้ผู้คนปากเสีย.....^{๔๕}

^{๔๒} ทองสด เหมเมืองทอง, เต่าคือเต่า, หน้า ๒๖.

^{๔๓} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์เต่า เต็กิง, หน้า ๓๒.

^{๔๔} ชาตรี แซ่บ้าง, ศึกษาคัมภีร์เต่าเต๋อ, หน้า ๒๔-๒๕.

^{๔๕} ทองสด เหมเมืองทอง, เต่าคือเต่า, หน้า ๓๒.

จากข้อความข้างต้นนี้ สามารถอธิบายเนื้อความเพิ่มเติมได้ว่า มนุษย์เรากำลังพบกับความขัดแย้งในตนเอง เมื่อความมั่งคั่งทางวัตถุนิยมมีมาก แต่ความเจริญทางด้านจิตใจมีน้อย ทำให้มนุษย์เริ่มสับสน และค้นหาตนเอง มีความรู้สึกว่าคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้อยลง ผู้คนเริ่มอ้างว้างหัวนวิตก มีความสิ้นหวัง มีความก้าวร้าว พัฒนาการและการขยายตัวของวัตถุนิยมกำลังสร้างปัญหาให้มนุษย์ ถึงเวลาแล้วที่จะเรียกความเป็นมนุษย์กลับคืนมาด้วยทางเลือกใหม่ คือ การไม่หลงในวัตถุนิยม หันมาให้ความสำคัญด้านจิตใจ ด้านจริยธรรม เล่าจื้อได้สอนให้มนุษย์สลัดความยึดถือในตัวตน หลีกเว้นหลีกวิเวกไม่เกาะเกี่ยวกับสังคม และกิจการของโลก เล่าจื้อมิได้สอนให้มนุษย์หลบหนีออกจากสังคม เพื่อแสวงหาความสงบฝ่ายเดียวเท่านั้น และมีได้ปฏิบัติการณ์อยู่ในสังคมวุ่นวาย แต่สอนให้มนุษย์รู้จักอยู่ในโลกแบบไม่ติดโลก คือให้รู้จักละวางจากสิ่งหลอกหลวงทางประสาทสัมผัสทั้งหลายนั่นเอง

โดยปรกติแล้วมนุษย์เรานั้น เมื่อแสวงหาทรัพย์สมบัติได้มามากเพียงพอแล้ว ก็มุ่งจะแสวงหาความบันเทิงภายนอกมาบำรุงบำเรอตนเอง ซึ่งลักษณะสำคัญของสิ่งทั้งห้า นั้น อาจจะหมายถึงการตกแต่งสร้างที่อยู่อาศัยเป็นคฤหาสน์ให้สวยงามด้วยสีทั้ง ๕ มีน้ำเงิน สีเหลือง สีแดง สีขาว และสีดำ พร้อมทั้งแสวงหาเสียงสิ่งบันเทิงที่ตนชื่นชอบทั้ง ๕ ระดับ อันได้แก่ เสียงสูง เสียงต่ำ เสียงกลาง เสียงทุ้ม เสียงแหลม และรสทั้ง ๕ มีรสหวาน รสเปรี้ยว รสขม รสเผ็ด และรสมัน ไม่ได้สนใจสังคมรอบข้างจะยากลำบากเพียงใด ซึ่งเล่าจื้อเห็นคุณค่าของการดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขได้ ควรจะเห็นความสำคัญของชีวิตมนุษย์ว่า “นักปราชญ์กระทำเพื่อท้องถิ่น ละทิ้งความฟุ้งเฟ้อ ดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย”^{๔๖} นี้เป็นวิถีชีวิตแห่งเต๋า ด้วยการดำรงตนแบบพึ่งพาธรรมชาติ

เล่าจื้อได้สอนให้บุคคลมีความตระหนักและมั่นคงในการดำรงชีวิตอยู่กับสังคม ไม่ให้หลงใหลในเกียรติยศชื่อเสียงที่ได้มาจากการยกย่องของสังคม เมื่อมีการยกย่องก็ต้องมีคนนิทาเป็นของคู่กัน ถ้าเราไม่หัวนไหววิตกกับสรรพสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็ทำงานให้สังคมชุมชนอย่างมีความสุข จงเข้าใจว่าความรักใคร่เป็นสิ่งต่ำช้า เมื่อได้มาก็รู้สึกดีใจ เมื่อเสียไปก็รู้สึกตกใจ สาเหตุที่เราได้รับการยกย่องและการนิทาก็เพราะเรามีร่างกาย “ฉะนั้น บุคคลผู้ตั้งใจเสียสละความสุขส่วนตนเอง บุคคลนั้นทำการใดๆ ด้วยความรักและความเมตตา เป็นผู้มีคุณค่าน่าสรรเสริญแท้ ย่อมได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้ดูแลโลก”^{๔๗} นี่เป็นการเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนให้แก่โลกโดยแท้จริง

^{๔๖} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์เต๋า เต๋กิง, หน้า ๓๗.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

สรุปการรู้จักตนเองในด้านสังคมนั้น เล่าจื้อได้สอนให้รู้จักตนเองทางสังคม คือให้รัฐหรือผู้ปกครอง จะต้องปกครองด้วยระบบเสรีนิยมคู่กับธรรมเนียม ด้วยการใช้เสรีภาพแก่ประชาชนเต็มที่ในการดำเนินชีวิต และให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เล่าจื้อเชื่อว่ากฎธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์กว่ากฎหมาย สันติภาพที่แท้จริงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ตราบใดที่มนุษย์ยังฝืนธรรมชาติ และเชื่อว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดก็คือรัฐบาลที่ปกครองประชาชนโดยประชาชนไม่รู้ตนว่าถูกปกครอง เพราะเป็นรัฐบาลที่ดำเนินตามอุดมคติมีเสรีภาพคู่กับธรรมเนียมอย่างแท้จริง

๓.๔.๓ การรู้จักตนเองกับการเข้าถึงสภาวะแท้จริงสูงสุด

เล่าจื้อได้สอนให้มนุษย์รู้จักตนเองด้วยการพิจารณา เพื่อที่จะได้เข้าถึงสภาวะที่แท้จริงสูงสุดในเต๋า ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ในบทที่ ๑ กล่าวถึงธรรมชาติของเต๋ามีใช้ลักษณะอาการอย่างที่เราโลกเรามีอยู่ จึงสมมติเรียกว่า อภาวะ (ความไม่มี) แต่อภาวะที่นี้มีได้หมายความว่า สูญเปล่า หรือไม่มีอะไรเลย ความจริงมันมีสภาพของมัน และยังเรียกสภาพนั้นว่า ภาวะ คือความมี อภาวะ คือความไม่มี^{๔๘} ซึ่งภาวะทั้งสองอย่างนี้ ก็คือคุณสมบัติของเต๋าที่เป็นมารดาหรือบ่อเกิดสรรพสิ่งในโลก จึงกล่าวได้ว่า มันมีเอกภาพ (ความเป็นอันเดียว) ที่เรียกได้สองอย่างก็เพราะเรียกไปตามคุณภาพของมันเท่านั้น ดังนั้นเรามองแนวคิดของเล่าจื้อได้สองแง่ ได้แก่ มองเต๋าในแง่ที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง ไม่มีลักษณะอย่างที่เราโลกเรามี ในแง่ของเต๋า คือ อภาวะ และมองเต๋าในแง่ที่เต๋าเป็นรากฐานของสรรพสิ่ง ซึ่งสิ่งทั้งปวงจะมีขึ้นได้ก็เพราะเต๋าเป็นต้นเหตุ ในแง่นี้เต๋าเป็นภาวะ

นอกจากนี้แล้ว เล่าจื้อยังได้กล่าวไว้ในบทที่ ๔ ว่า “เต๋าเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า แต่เมื่อใช้มัน ก็ดูเหมือนใช้มันได้ไม่รู้จักหมดสิ้น”^{๔๙} จะเห็นได้ว่า เต๋ามีอยู่จริงในโลกสรรพสิ่ง และมีอยู่ก่อนพระเจ้าและโลก ลักษณะการเป็นอยู่ของเต๋า เราไม่อาจสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส ถือเป็นสิ่งกว้างใหญ่ไพศาลต้องใช้ปัญญาพิจารณาด้วยอุบายที่แยบคาย จึงจะมองเห็นสรรพสิ่งที่ได้ถูกต้องนี้เป็นวิถีทางแห่งเต๋า

จากข้อความที่กล่าวมาแล้ว เล่าจื้อสอนให้บุคคลรู้จักตรวจสอบจิตใจตนเองในการดำรงชีวิตอยู่กับสภาพแวดล้อม ท่านเปรียบจิตใจคนเหมือนกับเต๋า เป็นธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ มีอำนาจเหนือร่างกายและพฤติกรรมบุคคลสั่งให้แสดงออกมา ยังได้กล่าวถึงภาวะแท้จริงของจิต

^{๔๘} ทองสด เหมเมืองทอง, เต๋าคือเต๋า, หน้า ๘.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

เหมือนกับน้ำที่ไหลเจิ่งนองไปทั่วพิภพก็ได้ เพราะจิตเป็นตัวคิดกำหนดอาจจะหมุนไปซ้ายหรือขวาก็ได้ดังในบทที่ ๓๔ ว่า

.....สรรพสัตว์ อาศัย และเชื่อก็คือเต้า และเต้าจะไม่ปฏิเสธผู้หนึ่งผู้ใด....^{๕๐}

จะเห็นได้ว่า เต้าในคำสอนของเล่าจื้อเป็นสภาวะธรรมชาติตรวจสอบดูแลสรรพสัตว์ในโลกให้พึ่งพาอาศัยกัน บุคคลควรจะดำเนินชีวิตอย่างเต้า อาศัยสภาพแวดล้อมเพื่อดำรงตนอยู่ในสรรพสิ่งนั้น แล้วจะไม่เรียกร้องสิ่งใดจากธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเป็นผู้ให้สรรพสิ่งแก่เราแล้ว ซึ่งเล่าจื้อได้กล่าวไว้ว่า “เต้าจะให้เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและเลี้ยงดูแก่สรรพสัตว์ แต่เต้าไม่ใช่เจ้านาย ที่อยู่เหนือสรรพสัตว์”^{๕๑} ดังนั้นบุคคลจะดำรงตนอยู่ได้ก็อาศัยธรรมชาติแห่งเต้าเป็นผู้ให้ควรจะต้องควบคุมจิตใจตนเองให้เป็นเหมือนกับธรรมชาติแห่งเต้า พยายามทำจิตให้ว่างเปล่า มีความเมตตาปราณีต่อสรรพสัตว์ ในที่สุดสรรพสิ่งใดที่เกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะกลับไปอยู่กับธรรมชาติคือความว่างเปล่า เหมือนกับเต้ามิใช่เป็นเจ้านายอยู่เหนือสรรพสิ่ง ทำยที่สุดก็กลับไปอยู่กับบ้านตนเอง

นอกจากนี้เล่าจื้อยังสอนวิถีทางระดับประคองจิตใจตนเอง เพื่ออยู่ในภาวะแท้จริงสูงสุดได้ ท่านได้อุปมาวิถีทางควบคุมจิตใจคนกับสายเกาทัณฑ์ที่ผูกสูงเกินไป ก็ให้ผูกต่ำลงมา ถ้ายาวเกินไปก็จะทำให้สั้นเสีย ถ้าสั้นเกินไปก็ให้ต่อ ถือเป็นขั้นตอนวิถีทางตรวจสอบตนเองพร้อมทั้งแสดงแนวทางแก้ไขปัญหาแห่งจิต ด้วยการให้ความปรารถนาน้อยกำจัดความปรารถนามาก ดังมีข้อความตอนหนึ่งปรากฏอยู่ในบทที่ ๗๗ ว่า “มรรคแห่งเต้า ทำให้ความพอมาก ลดลงเพื่อตอบสนองของความพอน้อย”^{๕๒} ซึ่งบุคคลที่มีความปรารถนามาก ก็หมั่นกำจัดความปรารถนามากลง จะต้องหมั่นตรวจสอบจิตใจตนเอง เมื่อตรวจสอบพบสิ่งใดไม่ดีก็ปรับปรุงจิตใจให้อยู่ในภาวะที่สมดุล เพื่อเข้าสู่ภาวะแท้จริงสูงสุดของจิตคือวิถีทางแห่งเต้า หรือทางแห่งธรรมชาตินั้นเอง

เล่าจื้อได้มองเห็นวิธีปฏิบัติของการรู้จักตนเองด้านจิตใจหรือสภาวะแท้จริง เป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัว เป็นเอกภาพของจักรวาล เรียกว่า เต้า เป็นสิ่งสมมติเรียกขานกันขึ้นมา ในความเป็นจริงแล้วสภาวะแท้จริงสูงสุดเป็นสิ่งไม่มีชื่อ หรือนิรนาม ซึ่งธรรมชาติของเต้ามีใช้ลักษณะอาการที่สมมติเรียกว่า อภาวะ คือความไม่มี ไม่เป็น เป็นสภาพที่สูญเปล่าไม่มีอะไรเหลือ แต่

^{๕๐} ทองสด เหมเมืองทอง, เต้าคือเต้า, หน้า ๗๘.

^{๕๑} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์เต้า เต้จิง, หน้า ๗๒.

^{๕๒} ทองสด เหมเมืองทอง, เต้าคือเต้า, หน้า ๑๔๘.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในความเป็นจริงมันมีสภาพของมันอยู่ เรียกว่า ภาวะ เมื่อนำสองสิ่งมารวมกันทำให้มีเอกภาพ คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ดังนั้น เล่าจื๊อมองเห็นหลักปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง ทั้งด้านร่างกายและจิตใจนำมา สั่งสอนประชาชนให้รู้จักสภาวะแท้จริงสูงสุด ตลอดทั้งไม่ทำการยกย่องชมเชยคนที่มี ความสามารถมากเกินไป ประชาชนก็ไม่มีมาซึ่งดีเชิงเด่นกัน ไม่นิยมชมชอบแสวงหาสรรพสิ่ง ที่หายากเกินไป และอบรมสั่งสอนประชาชนเพียงแต่รู้จักความโลภ ไม่ต้องแสดงว่ามีลักษณะ เป็นอย่างไร เพียงแต่สอนให้เห็นคุณค่าความว่างเปล่าแห่งจิตเป็นวิถีทางแห่งเต๋าที่เพียงพอแล้ว ดังปรากฏคุณค่าการรู้จักตนเองสภาวะแท้จริงอยู่ในบทที่ ๓ ว่า

วิถีแห่งการปกครองจึงเริ่มต้นด้วย ทำจิตให้ว่างเปล่าจากตัณหา

ทำท้องให้เต็มด้วยอาหาร ลดความทะเยอทะยานอยากให้น้อยลง

บำรุงร่างกายให้แข็งแรง^{๕๓}

ดังนั้น วิธีการปฏิบัติที่สำคัญของการปกครอง ก็คือการสอนให้ประชาชนทำจิตตนเองให้ ว่างเปล่า มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่นิยมวัตถุชื่อเสียง มุ่งเน้นแต่การกินดีอยู่ดีมีความสุข พยายาม ลดความปรารถนามากอันทำให้เกิดความโลภโกรธหลงได้ แต่จะต้องทำให้ประชาชนมีสุขภาพ ร่างกายแข็งแรง เพราะมีสภาพจิตใจดีไม่มีความโลภเห็นแก่ได้ นี่เป็นสภาวะแท้จริงแห่งเต๋าที่ กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า

.....แต่นั้นคือความเว้งว่าง แต่คุณประโยชน์ของเต๋าไม่รู้สิ้นสุด.....^{๕๔}

แสดงให้เห็นได้ว่า ความว่างเปล่า ทำให้ตนเองมีความสุขกายและสบายใจ สังคม ประเทศชาติก็ไม่เดือดร้อนอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขอันเป็นผลมาจากทำจิตให้ว่างเปล่า นั้นเอง มีการเรียนรู้จิตใจตนเองและจิตใจผู้อื่นได้ว่า “เต๋า คือพื้นฐานที่สนับสนุนพื้นฐาน เนื่องจากความลึกและความกว้างของมัน เต๋าทำให้เกิดการเรียนรู้ไม่รู้จักจบสิ้น และมีเคย สิ้นเปลือง”^{๕๕} เมื่อบุคคลในสังคมมีการเรียนรู้รูปแบบวิถีชีวิตแล้ว ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีการใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งดีและสิ่งไม่ดี เลือกทำแต่สิ่งที่ดีงาม เมื่อถึงคราววาระสุดท้ายแห่ง ชีวิตก็ไม่ต้องทุกข์ร้อนกับสรรพสิ่งที่ตนเองทำไว้ในสังคม เป็นการปิดช่องทางไม่ดีเสีย เปิด ช่องทางแห่งความดีไว้ให้สังคมได้ยกย่องชมเชย เมื่อวาระสุดท้ายชีวิตก็ไม่เป็นคนไร้ประโยชน์ มี

^{๕๓} ทงสัด เหมเมืองทอง, เต๋าคือเต๋า, หน้า ๑๕.

^{๕๔} พจนา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๑๘.

^{๕๕} ทงสัด เหมเมืองทอง, เต๋าคือเต๋า, หน้า ๑๖.

คุณค่าแห่งการรู้จักตนเองให้สังคมได้ชมเชยยกย่องเป็นแนวทางดำเนินชีวิตแบบเต๋า มีเนื้อความสำคัญอยู่ในตอนหนึ่งว่า

จงใช้แสงสว่าง คือปัญญาแล้วท่านจะได้ปัญญาจักขุ

จงอย่านำเอา ความหายนะภัยพิบัติมาสู่ตัวท่าน

นี่คือ วิธีทางแห่งการศึกษา กฎแห่งความไม่เปลี่ยนแปลง (เต๋า)^{๕๖}

ดังนั้น วิธีดำเนินชีวิตอย่างเต๋า เป็นการรักษาคุณสมบัติดั้งเดิมของธรรมชาติไว้ ไม่ให้ความปรารถนามากครอบงำตนเอง ด้วยการรักษาจิตใจให้ว่างเปล่าตลอดชีวิต หากเปิดช่องทางให้ความอยากครอบงำร่างกายจิตใจมากเท่าไร ก็เป็นภัยต่อสังคมมากเท่านั้น เมื่อบุคคลเข้าถึงวิธีทางแห่งเต๋า ด้วยการรักษาสิ่งที่อ่อนแอไว้ จะช่วยทำให้ตนเองเข้มแข็งมีชีวิตชีวา ใช้กฎวิธีแห่งธรรมชาติเป็นแสงสว่างตามวิธีทางแห่งธรรมชาติ จะไม่ทำให้สิ่งใดเป็นอันตรายต่อชีวิตและสังคม เป็นการสืบทอดแนวทางแห่งเต๋า นี่ถือเป็นสภาวะอมตะเพราะคุณค่าแห่งความดีที่เกิดจากจิตใจของท่านได้ทำไว้ในสังคม ดำรงตนอยู่ได้ด้วยพลังคุณค่าแห่งความดีงามอยู่อย่างไม่มีวันดับสูญซึ่งมีเนื้อความสำคัญอยู่ในตอนหนึ่งว่า “แม้ว่าท่านจะสาวสายใย แห่งความหวังหาอาลัยของชีวิตออกมามากมายสักเท่าไร มันก็ไม่รู้จักหมด”^{๕๗} นี่แสดงถึงความมั่นคงแห่งชีวิต มีคุณค่ามากมายให้ใช้ได้ไม่รู้จักหมดสิ้น เพราะการทำแต่คุณงามความดีให้แก่ตนเองและสังคมยกย่องสรรเสริญเป็นสภาวะแท้จริงแห่งเต๋า มีวิถีชีวิตการเป็นอยู่ณิรันดร์ เล่าจื้อยังได้กล่าวถึงบุคคลที่ยึดมั่นในหลักการแห่งการทำความดี มีจิตใจที่มั่นคงทำประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ถือเป็นสภาวะแท้จริงสูงสุด ดังปรากฏเนื้อความสำคัญอยู่ในตอนหนึ่งว่า “ผู้เก่งกล้าสามารถแห่งเต๋า แต่ครั้งโบราณ เป็นคนฉลาดคล่องแคล่วลึกซึ้ง และมีจิตใจกว้างขวาง จิตใจของท่านเท่านั้น เป็นที่จะหยั่งรู้ได้”^{๕๘} การควบคุมตนเองให้ทำความดีได้เป็นสิ่งที่สังคมต้องการ เมื่อมีผู้ยึดมั่นในคุณค่าแห่งความดีงามสักคนจะช่วยโลกสรรสร้างสังคมให้สวยงามได้

สรุปหลักวิธีปฏิบัติการรู้จักตนเองเกี่ยวกับการเข้าถึงสภาวะแท้จริง เล่าจื้อได้สอนเรื่องสิ่งที่สมบูรณแห่งจักรวาลที่มีใช้พระเจ้าที่มีตัวตน อย่างศาสนาประเภทเทวนิยมต่างๆ ไป แต่เป็นสิ่งที่สมบูรณอันเป็นเอกภาพของจักรวาล เล่าจื้อสมมตินามให้ก็คือ เต๋า คำว่า เต๋า โดยความหมายต่างๆ ไปแล้ว มีความหมายหลายนัย เช่น หมายถึง หนทาง คุณสมบัติ วิธีการ กฎ จารีต ธรรมชาติ เป็นต้น ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สิ้นสุด สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นและดับลงในเต๋านี้

^{๕๖} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **คัมภีร์เต๋า เต๋กิง**, หน้า ๙๗.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๔

การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ การรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อ

ในบทนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักจริยศาสตร์การรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อ เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างกัน จากแนวความคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อ ถือว่าทั้งสองท่านเป็นบุคคลที่เกิดในยุคสมัยเดียวกัน ทั้งพระพุทธเจ้าและเล้าจื้อ แต่ก็เป็นแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการรู้จักตนเองมาจนถึงยุคปัจจุบัน ดังจะได้วิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

๔.๑ การรู้จักตนเอง

ผลการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบความหมายของการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อ ซึ่งแนวความคิดของทั้งสองท่านนั้นมีความเหมือนกัน และความแตกต่างกัน จะได้วิเคราะห์แยกให้เห็นเป็นประเด็นพร้อมทั้งแสดงตารางประกอบเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างความหมายของการรู้จักตนเอง

ความเหมือน	ความแตกต่าง
	๑.พุทธปรัชญาเถรวาท คือการรู้จักคุณธรรมคุณสมบัติของตนเอง ในธัมมัญญสูตร ที่ว่าด้วยธัมมัญญบุคคล ส่วนปรัชญาเล้าจื้อการรู้จักความจริงของโลกและชีวิตซึ่งเกี่ยวโยงกับหลักจริยธรรมต่างๆ

ตารางที่ ๒ (ต่อ)

<p>๒. พุทธปรัชญาเถรวาท สอนให้รู้จักตนเองในการใช้สอยปัจจัย ๔ นิสัย ๔ ของบรรพชิต และสิกขาบทเกี่ยวกับจีวร อาหารบิณฑบาต</p> <p>ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ สอนให้รู้จักตนเองในการบริโภคอาหาร อุปมากับสีทั้งห้า เพื่อรู้จักควบคุมอารมณ์</p>	<p>๒. พุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้รู้จักความดีและความชั่ว เน้นไปที่กฎแห่งกรรม ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ สอนให้รู้จักความดีและความชั่ว เมื่อทำความดีพบกับความสุขแท้จริง มีอายุยืน (เนื่องด้วยผู้อื่น)</p>
---	---

๑. ความเหมือนกัน ซึ่งการรู้จักตนเองทั้งพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาเล่าจื๊อ ต่างก็มีวิธีการรู้จักตนเองและฝึกฝนตัวเองเหมือนกัน กล่าวคือหลักการตรวจสอบตนเอง เพื่อดูลักษณะอาการจากอายตนะสัมผัสทั้งภายนอกและภายใน ทำให้บุคคลเรียนรู้จักสิ่งที่มากระทบกับตนเอง โดยสิ่งที่กระทบภายนอกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ด้วยการติดตามดูลักษณะความรู้สึกนึกคิดว่าสิ่งใดทำให้เกิดอารมณ์ได้อย่างไร ซึ่งพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร) ได้ให้ความหมายไว้ในพุทธปรัชญาเถรวาท ก็คือการพิจารณาขั้น ๕ ด้วยการใช้ปัญญาอันแยบคาย ดังนั้นความหมายการรู้จักตนเองที่มีความเหมือนกัน ถือว่าเป็นเชิงอภิปรัชญาคืออยู่ที่จิต ในพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงการรู้จักตนเองก็เพื่อมุ่งหวังฝึกฝนปฏิบัติตนเพื่อบรรลुพระนิพพาน ดังปรากฏเนื้อความอยู่ตอนหนึ่งในอรรถัตถุฎฎตาว่า “เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา” แปลว่า “นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์”^๑ ก็คือการทำบุคคลรู้จักพิจารณาติดตามจิตใจตนเองได้ ย่อมบรรลुถึงมรรคผลนิพพานได้ไม่ช้า ผู้ที่นั่นจะต้องรู้แจ้งแทงตลอดในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ มีผู้กล่าวถึงการรู้จักตนเองว่า เป็นวิถีทางการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับการรู้จักตนเองก็คือ “การพิจารณาจิตใจของตนนั้นแหละดี”^๒ ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงการรู้จักตนเองตามทรรศนะเล่าจื๊อก็คือ การค้นหาแก้วภายในตัวเรา หมายถึงตามดูจิตใจของตนเอง นอกจากนั้นท่านพุทธทาสภิกขุยังได้ประพันธ์เป็นคำกลอนเกี่ยวกับความหมายการรู้จักตนเองของเล่าจื๊อไว้ว่า

“จรรู้จักตนเอง” คำนี้หมาย
 ว่าค้นพบ แก้วได้ ในตัวท่าน

^๑ อจ. สตุตฺก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๑๙. อ้างใน พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร), **วิปัสสนากรรมฐานภาค ๑ เล่ม ๑**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๒.

^๒ ประยงค์ สุวรรณบุพผา, **คัมภีร์ เต๋า เต๋จิง**, (กรุงเทพฯ : ไสภณการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙. Page 79 of 111

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หानอกตัว	ทำไม	ให้ป่วยการ
ดอกบัวบาน	มณี	ที่เอกอุตม์
เพื่อมนุษย์	ค้นหา	มาให้ได้
ควรตรัสรู้	หรือรู้	สิ่งใดๆ
ล้วนมาจาก	ความรู้	ตัวสูงเอง

แสดงให้เห็นได้ว่า สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์หาได้ภายในกายนี้ โดยมองลึกลงไปจิตใจ เพื่อให้เห็นสภาพเดิมของจิตใจที่ปราศจากกิเลส “ว่าง” เป็นพื้นฐานกิเลส “วุ่น” จะมาเมื่อเกิดมีการกระทบกันระหว่างตากับรูป หูกับเสียง ลิ้นกับรส ฯลฯ แล้วมีสติกำหนดรู้ว่า มันเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติมากระทบกัน ถ้าควบคุมทำใจกับสิ่งมากระทบก็สักว่ากระทบ จิตก็จะว่าง แจ่มใสเบิกบานเสมอ ตัวจริงของเราคือใจเดิม ที่ว่างหาให้เจอ ดูให้เห็นกับสัมผัสให้ได้ การรู้จักตนเองกับการตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งเดียวกัน ขอให้รู้จริงเท่านั้นก็พอ^๑

๒. ความแตกต่างกัน ซึ่งการรู้จักตนเองที่มีความแตกต่างกันนั้น ในความจริงแล้วเป็นหลักการปฏิบัติระดับพื้นฐานเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตประจำวันเท่านั้น ในหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

๒.๑ ข้อปฏิบัติเพื่อตนเองโดยตรง เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความสุขแก่ตนเองด้วยการพิจารณาให้เห็นความแก่ เจ็บ ตาย พัลลพราค และกรรม เพื่อบรรเทาความอยาก ในชีวิตประจำวันพิจารณาเลือกใช้ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ตลอดทั้งข้อปฏิบัติความบรรเทาความหิวกระหายก็คือ เรามีความแก่ ความเจ็บ ความตาย และความพัลลพราค นี่เป็นหลักการปฏิบัติตามความหมายการรู้จักตนเองโดยตรง

๒.๒ ข้อปฏิบัติอันเนื่องด้วยผู้อื่น ถือเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติของมนุษย์มักจะกลัวบุคคลอื่นในสังคมจะรู้เรื่องราวสิ่งไม่ดีของตน อันเป็นผลมาจากการทำความชั่วของตนเอง ย่อมมีความปรารถนาต้องการให้บุคคลอื่นรู้แต่สิ่งที่ดีงามเท่านั้น ถือเป็นหลักการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ร่วมกับสังคมสิ่งแวดล้อมและจะยอมรับแต่สิ่งที่ดีเพียงฝ่ายเดียว ดังเช่นคำประพันธ์ในวรรณกรรมคำสอนตอนหนึ่งในฉันทกฤษณาสอนน้องว่า

พฤศภกษาร	อีกกฤษณชรอันปลดปลง
โททนต์เสนงคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์

^๑ ละเอียด ศิลาน้อย, **เต๋าแต่่มสี่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๘๘

สลิตยทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา^๕

ส่วนหลักการรู้จักตนเองเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่นของเล่าจื้อ ปรากฏเฉพาะเรื่องความดี และความชั่วในสังคมเท่านั้น หลักการปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเองโดยตรงไม่ปรากฏ เป็นหลักการปฏิบัติเชิงสังคมเพียงอย่างเดียว ไม่ได้เป็นข้อปฏิบัติความเบาบางแห่งกิเลสตัณหา เป็นการสอนบุคคลให้รู้จักปรับตนเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม ดังปรากฏอยู่ในคำสอนของเต๋าตอนหนึ่งว่า

เมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาก็เพราะถึงคราวที่ต้องมีชีวิตนั้น เมื่อตายไปเป็นผลของการมีชีวิต นี้ก็ธรรมชาติและวิถีทางแห่งธรรมชาติ ชีวิตเป็นผู้ก่อให้เกิดแห่งความตาย ไม่มีชีวิตก็ไม่มีความตาย ความตายเป็นผลของชีวิตตามธรรมชาติ ถ้าเรารู้จักยอมรับว่าจะไร่มันเกิดขึ้นไปตามกาลเวลาหรือเวรของมันแล้ว เราก็จะอยู่นอกขอบเขตของความทุกข์แลทุกข์...^๕

นี่เป็นหลักปฏิบัติในสอนให้มนุษย์ทุกคนรู้จักความดีงามและความชั่วที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีและไม่ดี จัดว่าเป็นวิถีทางแห่งธรรมชาติของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความเป็นมนุษย์ เพราะความดีและความชั่วเป็นมรดกทางสังคม ลูกหลานผู้สืบตระกูลจะต้องรับผิดชอบต่ออันเนื่องมาจากคำสรรเสริญนินทาของสังคมเอง

๔.๓ คุณค่าของการรู้จักตนเอง

ผลการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะคุณค่าของการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อแล้ว ไม่มีความแตกต่างกัน โดยจัดแบ่งเป็นกลุ่มเพื่อสะดวกต่อการวิเคราะห์คุณค่าของการรู้จักตนเองออกเป็น ๓ ประเภท พร้อมทั้งแสดงตารางประกอบเปรียบเทียบ ดังนี้

^๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, อ่างใน พระมหาสร้อย แคล้วทนงค์, พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยานุชิตชิโนรส และพระยาอนุนามราชธน, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๙, หน้า ๕๗.

^๕ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, **ประวัติปรัชญาจีน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมนักคิดศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๑๓๕.

ตารางที่ ๓ แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างคุณค่าการรู้จักตนเอง

ความเหมือน	ความแตกต่าง
<p>๑. คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเอง ในพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงประโยชน์ของการรู้จักตนเอง ทำให้อายุยืน มีทรัพย์ มีกำลังใจ มียศกำลังกาย ผิดพรณผ่องใส มีความสุข ในปรัชญาเล่าจื๊อกล่าวถึงประโยชน์ของการรู้จักตนเอง ทำให้มีชีวิตรดำเนินตามธรรมชาติ คือความสุขที่แท้จริง</p> <p>๒. คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่น ในพุทธปรัชญาเถรวาท เน้นที่การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความสุข ในปรัชญาเล่าจื๊อก็คือความอ่อนน้อมถ่อมตน และความสุขภาพอ่อนโยนต่อผู้อื่น</p>	<p>๑. คุณค่าของการรู้จักตนเองที่เป็นสภาวะธรรม ในพุทธปรัชญาเถรวาท สอนให้มนุษย์พ้นกิเลสสูงสุด คือเรียนรู้สมณะและวิปัสสนากรรมฐานเพื่อข้ามพ้นกิเลส ในปรัชญาเล่าจื๊อ ความสงบทางจิตใจคือความสุขที่แท้จริง</p>

๔.๓.๑ คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเอง

คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเองนั้น ถือเป็นหลักการดำเนินชีวิตประจำวันทั้งในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเล่าจื๊อ ไม่มีความแตกต่างกัน แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาท จะมีการจัดแบ่งประเภทคุณค่าของการรู้จักตนเองไว้อย่างชัดเจนกว่าหลักคำสอนของเล่าจื๊อ โดยพุทธปรัชญาเถรวาทให้ทรรศนะคุณค่าของการรู้จักตนเองเริ่มที่การรักษาศีล ถือเป็นหลักวิธีการควบคุมตนเองให้เกิดความปกติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เรียกว่า ศีล ๕ ซึ่งท่านได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ ไว้ดังนี้

ศีลข้อที่ ๑ ย่อมทำให้เกิดโรคทรัพย์ เพราะตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

ศีลข้อที่ ๒ ย่อมทำให้ชื่อเสียงฟุ้งขจรไปไกล เพราะการประกอบอาชีพสุจริต

ศีลข้อที่ ๓ ย่อมทำให้เกิดความแก่ล้าวก้าวไม่ขวนเขิน เพราะมีความสันโดษในคู่ครองของตน

ศีลข้อที่ ๔ ย่อมทำให้ไม่หลงในชีวิต เพราะพูดแต่ความจริงเสมอ

ศีลข้อที่ ๕ ย่อมเข้าถึงสุคติสวรรค์ เพราะมีสติสัมปชัญญะควบคุม^๖

นอกจากนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทยังได้กล่าวถึงคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเองถือเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องด้วยการประกอบอาชีพการงาน หรือ ประโยชน์ของการดำเนินชีวิต คฤหัสถ์ (ฆราวาส) ในชีวิตประจำวันเฉพาะเรื่องการประกอบอาชีพ มี ๔ ประการ ได้แก่

- (๑) ความสุขที่เกิดจากการแสวงหาทรัพย์มาได้
- (๒) ความสุขที่เกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อบริโภค
- (๓) ความสุขที่เกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้สิน
- (๔) ความสุขที่เกิดจากการประกอบอาชีพการงานปราศจากโทษ^๗

ส่วนลักษณะคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเองในปรัชญาเล่าจื๊อถือเป็นหลักการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น จะกล่าวถึงเฉพาะหลักการดำเนินชีวิตเพื่อความมั่นคงในปัจจุบันเพื่ออนาคตอย่างพึงพาอาศัยธรรมชาติ ทำคุณงามความดี เพราะความต้องการทำความดีนั้นไม่ต้องรอให้ใครมาพบเห็น หรือมาสนับสนุนก่อนตัวเราเองเป็นผู้รู้เห็นความดีนั้น ซึ่งเล่าจื๊อได้กล่าวไว้ว่า “สรรพสิ่งเจริญเติบโตไม่ต้องแทรกแซง ให้กำเนิดแบบไม่เอาเป็นของตน ช่วยเหลือโดยไม่ถือว่า เป็นความดีของตน”^๘ นี่เป็นหลักคุณธรรมต่อตนเองตามอุดมการณ์ในการดำเนินชีวิตเพื่อตนเอง คือเป็นการดำเนินตนเพื่อตนเองอย่างแท้จริง จะไม่ไปบังคับครอบงำคนอื่นให้เห็นดีด้วยเรา คุณค่าของการรู้จักตนเองตามธรรมชาติของเล่าจื๊อนั้น จะต้องทำตนแบบอย่างแก่สังคัมก่อน ด้วยการไม่พูด แล้วบุคคลอื่นเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามก็จะทำตาม นี่เป็นวิธีการทำความดีตามแนวทางหลักคำสอนของเล่าจื๊อ ซึ่งมีความหมายตรงกับหลักคำสอนที่ว่า “เมื่อสังขารแห่งเต๋า เสื่อมโทรมลง ความถูกต้องและความดีงามก็เกิดขึ้น”^๙ แสดงให้เห็นได้ว่า ความดีงามกับความไม่ดีงาม ถือว่าเป็นสรรพสิ่งมีคู่กันเสมอ ถ้าบุคคลมีความยึดมั่นในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตลอดไป คุณค่าแห่งความดีงามก็จะเกิดขึ้นกับตัวบุคคลตลอดไป และเล่าจื๊อยังได้กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตที่เป็นคุณค่าต่อตนเองว่า การทำความดีเพื่อความดี ดูเหมือนจะเห็นข้ามมาก แต่ก็มี ความมั่นคงแน่นอนว่า “ปราศภูมิได้อยู่เพื่อตนเอง หรือมิใช่ตัวตนของท่าน จึงถึงซึ่งความสมบูรณ์”^{๑๐} นี่เป็นวิธีดำเนินชีวิตเพื่อตนเองอย่างแท้จริงตามธรรมชาติของเล่าจื๊อ มิได้มีความ

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๘๘-๘๙/๖๙.

^๗ อญ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๙๐/๖๒.

^๘ ชาตรี แซ่บ้าง, **ศึกษาคัมภีร์เต๋าเต๋อ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เอมี เทรอดิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

^๙ สุวรรณ สถาอาณันท์, **ปรัชญาจีน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๙.

^{๑๐} พงนา จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต๋า**, หน้า ๕๒.

หวั่นไหวในกระแสแห่งโลกธรรมที่เป็นสิ่งธรรมดาของชาวโลกเขายึดติดกัน จึงทำให้สังคมชุมชน และตนเองเกิดปัญหา เล่าจื้อจึงกล่าวว่า “จงรักษาความว่างเอาไว้เถิด แล้วท่านจะมั่นคง จงเป็นคนเก่าเถิด แล้วท่านจะเป็นคนใหม่”^{๑๑} นอกจากนั้นเล่าจื้อยังได้ให้ทรรศนะคุณค่าแห่งความว่างเปล่าว่า จะช่วยทำให้ตนเองมีความรักในเต๋า หรือกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิต และสอนให้คนดำเนินชีวิตอยู่เหนือธรรมชาติ ทำตนเหมือนกับคนเก่าแก่แล้วหลังสังคม เมื่อสังคมมีความสับสนมองหาทางออกไม่เจอเขากลับได้รับการยกย่องจากสังคมมองว่าเป็นคนทันสมัย หรือเมื่อสังคมเสื่อมโทรมลงจึงเห็นคุณค่าความดีของท่าน นี่ก็เป็นวิถีทางดำเนินชีวิตแบบเต๋า ซึ่งตรงกับหลักคำสอนปรัชญาเล่าจื้อที่ว่า “สรรพสิ่งภายใต้สรวงสวรรค์ เกิดจากสิ่งที่มีอยู่ในตัวตน สิ่งที่มีอยู่ในตัวตน ก็เกิดจากสิ่งที่ไม่มีตัวตน”^{๑๒} แสดงให้เห็นได้ว่า คุณค่าแห่งความดีงามจะเกิดขึ้นได้ก็อาศัยความไม่ดีงาม เป็นแรงขับเคลื่อนให้บุคคลทำความดีงาม ถือเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติที่มีอยู่ควบคู่กัน

๔.๓.๒ คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่น

ตามลัทธิปรัชญาคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่นในสังคมนั้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อ ไม่มีความแตกต่างกัน ทั้งสองท่านต่างก็ให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมต่อผู้อื่นเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขเหมือนกัน มองว่าสังคมมนุษย์จะเป็นระเบียบเรียบร้อยได้ต้องทำตนเองให้ดีก่อน ซึ่งผลการศึกษาวិเคราะห์เปรียบเทียบหลักคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่นในสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อ พบว่า มีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

(๑) การปฏิบัติคุณธรรมเพื่อสร้างชื่อเสียงในสังคม ซึ่งในพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่นด้วยการบำเพ็ญตนหรือทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมไว้อย่างชัดเจน โดยมีหลักการปฏิบัติคุณธรรมเพื่อทำให้เกิดเกียรติยศ บริวารยศ และอิสระยศ เพื่อสร้างชื่อเสียงในสังคมให้คงอยู่ได้ เรียกว่า “สังคหวัตถุ ๔”^{๑๓} อันเป็นหลักคุณธรรมต่อผู้อื่นด้วยการยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในปรัชญาเล่าจื้อเกี่ยวกับหลักคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่นถือเป็นคำสอนที่ทำให้มนุษย์รู้จักตระหนักในเรื่องการทำความดีรักษาชื่อเสียงเกียรติยศในสังคม ประดุจว่าการทำความ

^{๑๑} ประยงค์ สุวรรณบุปผา, *คัมภีร์เต๋า เต๋จิง*, หน้า ๕๑.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๑๓} อุง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

ดีเป็นทรัพย์สินมีค่าอันมหาศาล ดังปรากฏอยู่ในตอนหนึ่งว่า “สิ่งที่น่ารังเกียจมากของมนุษย์ ไม่มีอะไรจะน่ารังเกียจเท่ากับชื่อเสียง”^{๑๔} ถือได้ว่าความดีงามเป็นหลักคุณธรรมที่จะต้องทำให้มนุษย์อยากมีและพึงสังวรระวังคุณค่าความดีงามในสังคมไว้ได้นานที่สุด เพื่อรักษาความเป็นเต้าของสังคมที่มั่นคง ดังปรากฏอยู่ในตอนหนึ่งว่า

ให้กำเนิด ให้การบำรุงเลี้ยง

ให้กำเนิด แต่มิได้ถือตนเป็นเจ้าของ

กระทำกิจ แต่มิได้ยกย่องตนเอง^{๑๕}

นี่เป็นหลักคุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่นด้วยการสร้างชื่อเสียงในสังคมที่มั่นคงของเล่าจื้อ เพราะหลักการยึดมั่นในการเป็นผู้ให้แก่สังคม สังคมย่อมให้การสรรเสริญยกย่อง ทำให้เกียรติยศ ชื่อเสียง กลับคืนมาสู่ตนเอง นี่เป็นวิถีทางคุณค่าแห่งเต้าที่แท้จริง

(๒) การปฏิบัติตนเพื่อผลคุณธรรมในสังคม ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงคุณค่าเพื่อผลคุณหรือรักษาคุณธรรมในสังคมอยู่มากมาย เริ่มตั้งแต่คุณธรรมพื้นฐานแห่งตนเองเป็นหลักป้องกันแห่งความชั่วท่านเรียกว่า “กรรมกิเลส ๔” ถือเป็นหลักคุณธรรมในสังคมเพื่อป้องกันการดำเนินชีวิตสู่ความเสื่อมมี ๔ ประการ อันได้แก่ (๑) ฆ่าสัตว์ จะไม่ฆ่าด้วยศาสตราวุธหรือวาจา หรือด้วยการสังคนอื่นทำแทน (๒) ลักทรัพย์ จะไม่เบียดบังเอาทรัพย์สมบัติผู้อื่นด้วยอาการแห่งขโมย อันเกิดจากความโลภภายในจิต (๓) ประพฤติผิดในกาม มีการสำรวมจิตมิให้พลั้งเผลอไปกับกามารมณ์ด้วยการทำความผิดลูกเมียผู้อื่น (๔) พุศฺเทจ พึงสำรวมระวังวาจาแห่งตน กล่าวถ้อยคำที่ดีเป็นประโยชน์ มิไร้สาระ^{๑๖} ส่วนลักษณะผลคุณธรรมขั้นสูงในสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลักการประพฤติตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกเรียกว่า “ธรรมคัมภีร์ของโลก ๒” เป็นหลักคุณธรรมที่จะต้องทำให้เกิดในตนเองก่อน แล้วจึงแนะนำบุคคลอื่นให้รู้ตาม เพื่อสร้างความสงบสุขร่มเย็นแก่สังคมโลกมีอยู่ ๒ ประการ อันได้แก่ (๑) หิริ คือความละอายต่อการทำความชั่วทางกาย วาจา และใจ (๒) โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อความชั่ว จนไม่กล้าคิดกล้าทำบาปทั้งปวง^{๑๗} ส่วนหลักปรัชญาเล่าจื้อเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติตนเพื่อผลคุณธรรมในสังคมนั้น เริ่มตั้งแต่การสอนให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาภายในกับพัฒนาจิต เพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก คือคนอื่นด้วยการยึดมั่นในคุณธรรมความดีงาม ซึ่งเล่าจื้อได้กล่าวไว้ในบทที่ ๔๔ ว่า

^{๑๔} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, คัมภีร์เต้า เต๋จิง, หน้า ๘๖.

^{๑๕} พจนา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต้า, หน้า ๕๗.

^{๑๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๗๔/๑๙๕.

^{๑๗} อุง.ทุกก. (บาลี) ๒๐/๒๕๕/๖๕.

“กายตนกับสิ่งของอย่างไหนดีมีค่ามากกว่ากัน”^{๑๘} จากหลักคำสอนนี้เพื่อสอนให้บุคคลมองเห็นคุณค่าของการปฏิบัติตนเพื่อผลคุณธรรมในสังคม บุคคลต้องยอมเสียสละประโยชน์สุขแห่งตน รู้จักพอประมาณเป็นผู้ให้แก่สังคม แล้วตนเองจะได้รับความสุขกับการให้นั้น นอกจากนั้นแล้วจ็อยังให้ทรรศนะเกี่ยวกับความมีอยู่ของมนุษย์ หรือการดำเนินชีวิตอยู่เพียงลำพังมิได้ ต้องอาศัยสังคมคอยยกย่องเชิดชู จึงมีพลังต่อสู้ปัญหาอุปสรรคได้ ดังปรากฏอยู่ในตอนหนึ่งว่า

“ปณฺดินเหนียวขึ้นมาเป็นภาชนะ มาจากความว่างเปล่าของภาชนะ นี้เองคุณประโยชน์ของภาชนะก็จะเกิดขึ้น”^{๑๙}

นี่เป็นหลักการสร้างสรรค์เพื่อผลคุณธรรมในสังคม เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้มนุษย์รู้จักตนเองเพื่อความดีในสังคม แล้วก็จะรักษาคุณธรรมความดีสมมตินั้นตลอดไป

๔.๓.๓ คุณค่าที่เป็นอุดมของชีวิต

ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแล้วจ็อยต่างก็กล่าวถึงหลักคุณค่าที่เป็นอุดมของชีวิตเพื่อการพัฒนาจิตให้ก้าวเข้าสู่ความหลุดพ้นในความว่างเปล่าเหมือนกัน แต่หลักวิธีการปฏิบัติตน หรือพัฒนาตนเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตต่างกันมาก ดังจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบคุณค่าที่เป็นสภาวะธรรมแห่งความหลุดพ้นเป็นประเด็นต่อไป

(๑) คุณค่าที่เป็นอุดมของชีวิตในความเหมือนกัน ซึ่งในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักคุณค่าอุดมของชีวิตเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตที่เป็นพื้นฐานชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ก็คือการพัฒนาจิตให้เบาบางจากกิเลสอันเกิดจากความอยากต่างๆ ด้วยการฝึกฝนควบคุมจิตผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้ทำให้จิตเกิดความอิสระภาพ โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงคุณค่าอุดมของชีวิตเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตระดับพื้นฐานเหมือนกันกับแล้วจ็อยไว้ว่า

ชีวิตที่ดีนั้นมีลักษณะต่างๆ คือ

ต้องฝึกฝนดำเนินชีวิตด้วยการใช้ปัญญา เริ่มที่การฝึกฝนบริโภคด้วยปัญญาเพื่อสร้างความมั่นใจและความถูกต้องชอบธรรมขั้นพื้นฐาน

ต้องฝึกฝนการใช้อินทรีย์เพื่อเรียนรู้หรือศึกษาอย่างแท้จริงเป็นทั้งนักเสพบริโภค

ต้องฝึกฝนการใช้มือและสมองเพื่อการสร้างสรรค์และไม่แบ่งแยกทำลายกันในสังคม

ต้องฝึกฝนใช้ความรู้หรือปัญญามาจัดสรร หรือจัดระเบียบการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อม

^{๑๘} ทองสดี เมฆเรืองรอง, **เต้าคือเต้า**, (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๙๘.

^{๑๙} พจนานันท์ จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต้า**, หน้า ๒๓๖.

ต้องฝึกฝนเป็นนักให้มากกว่าเอา เป็นผู้รู้จักหาความสุขจากการให้ที่จะก้าวไปสู่การ
ประสานความสุขระหว่างตนเองกับสังคมให้กลมกลืนเกื้อหนุนกัน^{๒๐}

นี่เป็นคุณค่าแห่งการฝึกฝนพัฒนาจิตเพื่อก้าวสู่อุดมของชีวิตขั้นพื้นฐานตามแนวพุทธ
ปรัชญาเถรวาท ด้วยการฝึกฝนเรียนรู้แล้วใช้ปัญญาเป็นตัวลดละพัฒนาจิตให้ก้าวหน้าเข้าสู่
ความหลุดพ้นอิสรภาพขั้นหยาบได้ ที่เหมือนกับปรัชญาเล่าจื๊อมากที่สุด ส่วนอุดมของชีวิตเพื่อ
ความหลุดพ้นภาวะแท้จริงของปรัชญาเล่าจื๊อ ถือเป็นหลักดำเนินชีวิตของตนเองเพียงเพื่อทวน
กระแสสังคมพื้นฐานระดับชาวบ้านเท่านั้น ด้วยการฝึกฝนพัฒนากายกับจิตให้พ้นจากสภาวะ
แห่งความอยาก หรือความละโมภะทั้งปวง อันเป็นผลมาจากความทุกข์เชิงของสังคม จึงเป็น
เหตุผลความจำเป็นให้ปรัชญาเล่าจื๊อเกิดขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือเตือนสติมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันใน
สังคมเท่านั้น ดังปรากฏเนื้อความอยู่ในตอนหนึ่งว่า “การกลับคืนสู่สภาวะดั้งเดิม อันเป็น
ธรรมชาติของสรรพสิ่ง และการกลับคืนนั้นจะไม่นำความเสื่อมสลายมาสู่ตนเอง”^{๒๑} นี่เป็นคำสอน
ให้มนุษย์รู้จักตระหนักพึงสังวรระวังในหลักปฏิบัติแท้จริงของชีวิต ดำรงตนอยู่เหนือธรรมชาติแห่ง
ชาวโลก ทำจิตให้หลุดพ้นจากความโลภ ความละโมภ เห็นแก่ความอยากลงได้ ถือเป็นหลัก
คุณค่าความหลุดพ้นแห่งจิต และเป็นภูมิคุ้มกันแห่งความเสื่อมได้ ดังปรากฏอยู่ในตอนหนึ่งว่า
“ความสันติ และความสงบอารมณ์ เป็นปทัฏฐฐานของโลก”^{๒๒} ดังนั้นความสงบสติอารมณ์ด้วย
การพัฒนาจิตให้หมดจากความโลภ ความละโมภได้ สังคมก็จะเกิดความสันติสุขเพราะจิต
ตนเองสงบระงับก่อน จึงทำให้สังคมรอบข้างไม่ถูกเบียดเบียนจากตนเอง ซึ่งลักษณะการ
พัฒนาจิตตนเองเพื่อทำให้เกิดความหลุดพ้นได้พร้อมกับปัญญาแล้ว จะมีเนื้อความปรากฏอยู่
ในตอนหนึ่งว่า

“ปัญญาท่านจะได้จักขุ” นี่คือการหลุดพ้นแท้จริงในทรรศนะของเล่าจื๊อ ด้วยการ
ใช้ปัญญาภายนอกพิจารณาเป็นแนวทางไปสู่ความหลุดพ้นภายในจากความโลภ ความ
ละโมภ นี้เรียกว่า “การดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งเต๋าเป็นอมตะ”^{๒๓}

(๒) คุณค่าที่เป็นอุดมของชีวิตในความแตกต่างกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทจะสอนให้
มนุษย์รู้จักทำอุดมของชีวิตตนเองเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตระดับสูง ด้วยหลักการบำเพ็ญเพียร

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา,
๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

^{๒๑} สุวรรณ สถานันท์, **กระแสธารปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่องอำนาจและจารีต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๔.

^{๒๒} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **คัมภีร์เต๋า เต๋จิง**, หน้า ๙๘.

^{๒๓} พจนา จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต๋า**, หน้า ๑๔๒.

ฝึกฝนพัฒนาจิต เรียกว่า “พระนิพพาน” แปลว่า สภาพที่ดับจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงแล้ว หรือสภาวะที่เป็นสูงสุด^{๒๔} ลักษณะคุณค่าอุดมของชีวิตเพื่อความปลอดภัยแห่งจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าพระนิพพาน คือความสูญสิ้นแห่งจิตไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก โดยมีลักษณะความปลอดภัยแห่งจิตอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

(๒.๑) สอุปาทิเสสนิพพาน เป็นความดับกิเลสแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือ หรือชีวิตยังไม่ทำลายจากโลก สามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกได้

(๒.๒) อนุปาทิเสสนิพพาน เป็นความดับกิเลสและเบญจขันธ์ หรือสภาพสูญสิ้นอันตราย^{๒๕}

ในปรัชญาของเล่าจื้อความปลอดภัยแห่งจิตนั้น เปรียบได้กับหลักความเชื่อลัทธินิยายอื่นทั่วไป เป็นอมตะ เป็นสภาพที่คงอยู่นิรันดร์ ไม่ดับ ไม่สูญหาย ยังพร้อมที่จะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ลักษณะความปลอดภัยแห่งจิตทั้งสองศัพท์นี้ก็คือ “เต๋า” ความเป็นธรรมชาตินั่นเอง หรือการกลับคืนสู่เต๋า คล้ายคลึงกับความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ ลักษณะความปลอดภัยแห่งจิตคือปรมาตมัน หรือพรหมัน^{๒๖} ความคงอยู่กับธรรมชาตินิรันดร์นั่นเอง

๔.๔ วิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเอง

ทั้งในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อนั้น ต่างก็มองเห็นความสำคัญหลักวิธีปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเองเพื่อให้มนุษย์ได้นำไปศึกษาทดลองปฏิบัติตามหลักการรู้จักตนเองตามแต่ละขั้นตอนความถนัด หรือศักยภาพของแต่ละบุคคลเท่าที่จะทำได้ ซึ่งมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน จะได้วิเคราะห์แยกให้เห็นเป็นประเด็นพร้อมทั้งแสดงตารางประกอบเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๖.

^{๒๕} ชู.อุติ. (ไทย) ๒๕ / ๒๒๒ / ๒๕๘.

^{๒๖} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **คัมภีร์ เต๋า เต๋จิง**, หน้า ๒๑.

**ตารางที่ ๔ แสดงการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างวิธีปฏิบัติตาม
หลักการรู้จักตนเอง**

ความเหมือน	ความแตกต่าง
<p>๑. การรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิตทั่วไป ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ และการดำเนินชีวิตเพื่อตนเอง ได้แก่ สติ คือความระลึกได้ สัมปชัญญะ คือความรู้ตัว ต้องรู้จักกุศลถือเป็นสิ่งไม่ควรทำ และกุศลเป็นสิ่งที่ควรทำ ต้องรู้จักผู้อื่นคือลักษณะของคนดี และลักษณะของคนไม่ดี ในปรัชญาเล่าจื๊อ ต้องเป็นคนมีความรอบรู้ มีปัญญารู้จักคนอื่นดี มีอำนาจเหนือตนเอง ทำตนเช่นกับน้ำ รู้จักปรับสภาพตามกาลเวลา และมีความอ่อนโยน</p> <p>๒. การรู้จักตนเองในสังคม ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักปฏิบัติเพื่ออยู่ในสังคม หลักปฏิบัติเพื่อครอบครัว คุณธรรมของนักปกครอง คุณธรรมของพ่อค้า คุณธรรมของครูอาจารย์ คุณธรรมของผู้ใหญ่ คุณธรรมของเพื่อน คุณธรรมของสมณะ ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ นักปกครองต้องมีคุณธรรม ต้องสอนให้คนในครอบครัวมีคุณธรรม</p> <p>๓. หลักปฏิบัติเพื่ออุดมคติชีวิต ในพุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อในเรื่องของจิต ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อเชื่อเรื่องจิตเป็นสภาวะ อภาวะ</p>	<p>๑. การรู้จักตนเองในการดำเนินชีวิต ซึ่งหลักการเพื่อตนเอง ในพุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้คนทำความดี ๓ ทาง ได้แก่ กาย วาจา และใจ ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ สอนให้ทำตนเหมือนกับน้ำ รู้จักปรับตัว รู้จักพอ รู้จักละ ช่วยให้สุขภาพดีในปัจจุบัน</p> <p>หลักการรู้จักผู้อื่น ในพุทธปรัชญาเถรวาท แสดงลักษณะของคนดีและคนไม่ดี ที่ไม่ควรคบ ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ คนมีปัญญาดีจึงรู้จักคนอื่นดี</p> <p>๒. หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ในพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักการพัฒนาจิตเพื่อความหลุดพ้น มี ๒ ระดับ คือ ระดับจิตทั่วไปให้ทาน พุทธวาจาดี ทำตนให้เป็นประโยชน์เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย และระดับจิตสูง ไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) มีสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน ภาวนา และวิมุตติ</p>

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๔.๑ หลักคำสอนในการดำเนินชีวิตทั่วไป

จากการศึกษาเปรียบเทียบการรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื๊อเกี่ยวกับหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตของตนเอง ถ้าจัดเป็นประเภทแล้วในระดับความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่มีความแตกต่างกัน ทั้งสองลัทธิปรัชญาต่างก็มุ่งสอนให้คนทำความดีอยู่ในสังคมอย่างมี

ความสุข แต่ถ้าเปรียบเทียบในระดับหลักคำสอนการดำเนินชีวิตซึ่งมีความละเอียดอ่อนขั้นตอนในหลักคำสอนมีความแตกต่างกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลักคำสอนของศาสนา ย่อมมีหลักวิธีการที่เป็นข้อวัตรปฏิบัติละเอียดอ่อนกว่า เพราะพระไตรปิฎกมีทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ โดยแยกเป็นหลักปฏิบัติประเภทบุคคลทั่วไป ประเภทนักบวช ส่วนในหลักคำสอนปรัชญาเล่าจื๊อในคัมภีร์เต๋า เต็กกิง มีเพียง ๕,๐๐๐ ตัว ก็ได้กลายมาเป็นศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งศักดิ์ด้วยเหตุผลสำคัญหลายประการ ประการสุดท้ายนั้นก็คือคนโบราณในสมัยเล่าจื๊อเชื่อเรื่องโชคลางเหมือนกัน เมื่อเล่าจื๊อสอนให้เชื่อเรื่องเต๋า คนก็เข้าใจว่าเต๋ามีรูปร่าง มีลักษณะแต่จะต้องได้ และศักดิ์สิทธิ์เหมือนหนึ่งว่าสวรรค์ เมื่อมนุษย์เข้าใจอย่างนั้นแล้วก็มีการประกอบพิธีกรรม จึงเป็นเหตุให้คำสอนเล่าจื๊อกลายมาเป็นศาสนา เพื่อเป็นที่พึ่งพิงพิศุขบำรุงสุขให้แก่มนุษย์^{๒๗} ดังจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักคำสอนในการดำเนินชีวิตของตนเอง ส่วนข้อที่ไม่มีความแตกต่างมีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

๑. หลักปฏิบัติเพื่อตนเอง หมายถึงหลักคำสอนให้มนุษย์พึ่งพาตนเองได้ ใช้เพื่อเป็นแนวทางให้บุคคลพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะได้กล่าวถึงความเหมือนกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักคำสอนไว้มากมาย เช่น สติ คือความระลึกได้ สัมปชัญญะ คือความรู้ตัว ต้องรู้จักอกุศลถือเป็นสิ่งไม่ควรทำ และกุศลเป็นสิ่งควรทำ ต้องรู้จักผู้อื่นคือลักษณะของคนดีตามหลักสัปปุริสธรรม และลักษณะของคนไม่ดี ดังจะยกตัวอย่างประกอบตามที่นักปรัชญาเถรวาทและพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวไว้โดยพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวถึงการพึ่งพาตนเองของชาวพุทธเพื่อไม่ให้ดำรงตนอยู่ในความประมาทของการดำเนินชีวิตก็คือ การสอนมิให้เชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อเป็นหลักวิเคราะห์ยืนยันว่า “พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสอนให้เรามาเถียงกันว่า อิทธิฤทธิ์หรือฤทธิ์นี้ มีจริงหรือไม่จริง แต่ทรงสอนไว้ว่า ถึงมีจริงก็ไม่หวังพึ่งพານี้แหละจุดสำคัญ”^{๒๘} นี่เป็นหลักคำสอนเพื่อตนเองอย่างแท้จริงในพุทธปรัชญาเถรวาท สอนมิให้มนุษย์พึ่งพาปัจจัยสิ่งที่มีอยู่ภายนอกมากเกินไป จะประกอบอาชีพใดหรือดำรงตนอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้ดีต้องรู้จักพึ่งพาตนเอง โดยลักษณะคำสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อตนเองถือเป็นพื้นฐานของชีวิตที่รู้จักกันโดยทั่วไป เรียกว่าหลักปฏิบัติเพื่อตนเองในการเลี้ยงชีพ ดังพระพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า

ดูกรวาเสฏฐะ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ผู้อาศัยโครัคชกรรมเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็น
ชาวนา มิใช่พราหมณ์ ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยศิลปะต่างๆ ผู้นั้นเป็นศิลปิน มิใช่พราหมณ์ ผู้ใด

^{๒๗} เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, **ประวัติปรัชญาจีน**, หน้า ๑๕๐ - ๑๕๑.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ปี ๔๙ ใช้ให้ครบสี่เท้าต้องแก้หน้าแน่**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

อาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นพ่อค้า มิใช่พราหมณ์ ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการรับใช้ผู้อื่น ผู้นั้นเป็นคนรับใช้ มิใช่พราหมณ์.....

..... จะชื่อว่าพราหมณ์ก็เพราะกรรม มิใช่พราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็น ชวานาก็เพราะกรรม เป็นคิลปินก็เพราะกรรม ฯลฯ บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นปฏิจจสมุปปาท ฉลาดในกรรมและวิบาก ย่อมเห็นกรรมนั้นแจ่มชัดตามความเป็นจริงว่าโลกย่อมเป็นไป เพราะกรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายผูกยึดกันไว้ด้วยกรรมเหมือนกับ ลิ่มสลักของรถที่กำลังแล่นไปฉะนั้น^{๒๙}

นี่เป็นหลักคำสอนแห่งการประกอบอาชีพการงาน ช่วยให้บุคคลพึงระวังผลการกระทำ การงานให้มาก เพราะการงานบางอย่างย่อมทำให้ชีวิตตกต่ำได้ การยกพระพุทธรูปขึ้นเพื่อให้ มนุษย์สามารถใช้ตรวจสอดดูพฤติกรรมตนเองได้ ว่าตนเองทำถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ถือเป็นหลัก วิธีชีวิตแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน ด้วยการศึกษาค้นคว้าให้เกิดมรรค หรือจริยธรรมอันประเสริฐ ที่เป็นการฝึกฝนทั้ง ๓ ด้าน ชีวิต ทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน อันได้แก่

(๑) ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตต้องสื่อสารกับโลก หรือสิ่งแวดล้อม นอกตัว ต้องรู้จักเสพออย่างฉลาดให้เป็นคุณแก่ตนแก่สังคม และแก่โลก อย่างน้อยไม่เป็นการ เบียดเบียนใคร

(๒) ด้านจิตใจ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือแสดงออกทุกครั้งจะมีการทำงานของ จิตใจ องค์ประกอบด้านจิตเกี่ยวข้องเริ่มต้องมีเจตนา หรือเจตจำนง

(๓) ด้านปัญญา การสัมพันธ์ต้องมีภาวะอาการทางจิตอย่างหนึ่งคือ ความรู้ความ เข้าใจความคิดความเชื่อถือ^{๓๐}

ส่วนในปรัชญาแล้วจิตที่เหมือนกัน ก็สอนให้มนุษย์รู้จักตนเองด้วยการตรวจสอบตามดู จิตใจ ต้องเป็นคนมีความรอบรู้ มีปัญญารู้จักคนอื่นดี มีอำนาจเหนือตนเอง ทำนอุปมาชีวิต เหมือนกับน้ำที่อยู่ในภาชนะหรือสถานที่ใดก็ให้สามารถปรับตนเข้ากับสภาพการณ์ทุกที่ได้ว่า “คนที่ดีที่สุดเหมือนกับน้ำ น้ำให้ประโยชน์แก่ทุกสิ่งทุกอย่าง” ดังนั้นการดำเนินชีวิตของบุคคล จะต้องทำตนดั่งนี้ว่า “บุคคลจะต้องเป็นดั่งน้ำที่เขาเป็น ในการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมมิอาจมีความ เข้าใจผิดได้ อุปสรรคจะให้ป็นสถานที่ในการค้นพบแห่งพลังงาน ดุจดั่งน้ำที่สร้างการไหลไปทุก

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๖๔/๖๑๒.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ชีวิตงาม สังคมดี ต้องมีการศึกษาที่ไม่ผิด**, (กรุงเทพฯ :

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทิศทาง”^{๑๑๑} เมื่อบุคคลรู้จักการปรับตนเองให้เข้ากับสถานการณ์แวดล้อมได้ ก็ดำรงตนอยู่ด้วยความดีงามย่อมพบแต่ความสุข โดยหลักการสำคัญของการตรวจสอบตนเองตามทฤษฎีของเล่าจื๊อที่จะช่วยให้บุคคลเข้าถึงสถานภาพของชีวิตทั่วไปแล้ว ประกอบด้วย “ความรู้จักขอบเขตของชีวิต และความเข้าใจว่าสิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ”^{๑๑๒} เพราะเล่าจื๊อมีความเชื่อว่า สรรพสิ่งในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดสมบูรณ์แบบในตัวมันเอง (absolute) แต่มันก็ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับสิ่งอื่นเสมอ ดังนั้นความดี ความถูกต้อง เป็นสิ่งที่ตัวเราทำได้ด้วยตนเอง จะต้องทำตนให้รู้จักความพอเพียง และรู้จักละ ก็จะสามารถดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม ไม่มีชีวิตหลงมัวเมาในโลกธรรมอันเป็นกระแสมารยาทแห่งวิถีโลก นี่เป็นวิธีดำเนินชีวิตเพื่อตนเองอย่างถูกต้องตามธรรมเนียมของคลองธรรม

ลักษณะความแตกต่างกันการรู้จักตนเองนั้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้คนทำความดี ๓ ทาง ได้แก่ กาย วาจา และใจ เพื่อให้คนรู้จักควบคุมตนเอง ดำรงตนอยู่อย่างมีความสุข ถือเป็นหลักปฏิบัติเฉพาะตน ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อ สอนให้ทำตนเหมือนกับน้ำที่อยู่ในภาชนะ เพื่อให้รู้จักการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม พร้อมทั้งสอนให้คนลดความโลภ เพื่อให้รู้จักความพอ รู้จักละ ช่วยให้สุขภาพดีปราศจากความทุกข์ภัยในปัจจุบัน

๒. หลักปฏิบัติเพื่อความกตัญญู ทั้งสองแนวความคิดมีจุดมุ่งหมายมีความเหมือนกันคือให้บุคคลรู้จักหลักปฏิบัติเพื่อความกตัญญูตอบแทนคุณผู้ที่เคยมีอุปการะก่อน ช่วยทำให้สามารถดำเนินชีวิตปรับปรุงพฤติกรรมอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ถูกต้องตามกาลเทศะ มีความสัมพันธ์เครือข่ายที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงคุณลักษณะธรรมที่เป็นเครื่องหมายของคนดี ควรคบหาสมาคมด้วยอย่างน้อยจะต้องมีศีลปฏิบัติธรรม คือหลักธรรมเป็นเครื่องหมายแห่งความดีมีอยู่ ๗ ประการ อันได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักสังคม และรู้จักบุคคลโดยเฉพาะบิดามารดาและแผ่นดิน นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวยกย่องความดีของบุคคลอื่นทำไว้แล้ว ถือเป็นธรรมแห่งเครื่องหมายคนดี นำไปสู่วิถีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง ท่านเรียกว่า “บุคคลหาได้ยาก ๒”^{๑๑๓} คือบุคคลผู้รู้จักอุปการะคุณที่บุคคลอื่นได้ทำก่อนแล้ว หรือผู้รู้จักบุญคุณคนอื่น เรียกว่า “บุพการี” และบุคคลที่รู้จักทำตอบแทนคุณคนอื่นที่ทำต่อเราก่อนแล้ว เรียกว่า “กตัญญูทเวที” นี้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความกตัญญูตัวอย่างของเรา

^{๑๑๑} สำนักพิมพ์สร้อยทอง, **ปรัชญาแห่งเต๋ายุคใหม่**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๑๑๒} เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, **ประวัติปรัชญาจีน**, หน้า ๑๔๐.

^{๑๑๓} อ.ท.ท. (บาลี) ๒๐/๓๖๔/๑๐๘.

ว่าควรจะนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติตาม ดังนั้นการมีเพื่อนที่ดีถือว่าเป็นมงคลชีวิต เพราะเพื่อนเป็นแบบอย่างที่ดีทำให้เราดำเนินชีวิตตามแบบอย่างด้วยความภาคภูมิใจ นี่เป็นแบบอย่างการรู้จักผู้อื่นในพุทธปรัชญาเถรวาท ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อนั้น ได้ยกย่องบุคคลที่มีความเมตตาและความกตัญญูไว้ว่า

ตัดความดี ทั้งสติปัญญา ราชฎรมีประโยชน์ร้อยเท่า.....

ตัดเมตตาธรรมทั้งนิติธรรม ราชฎรมีคุณค่าความกตัญญู รักเอนดูกัน...

ตัดทั้งโชคกลาง ขโมยกับใจก็ไม่มี.....^{๓๔}

นี่ก็เป็นหลักปฏิบัติเพื่อรู้จักความกตัญญูทวนเวียนที่แห่งตนเอง เพื่อให้บุคคลดำเนินชีวิตประจำวันได้ถูกต้องตามหน้าที่ในครอบครัวเป็นอย่างต่ำ แล้วก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับสังคมแวดล้อมต่อไป ซึ่งปรัชญาเล่าจื๊อได้เน้นให้เห็นว่า ความเสื่อมโทรมทางจริยธรรมมาจากมนุษย์ไม่ปฏิบัติหน้าที่ ถ้าความสมานฉันท์สอดคล้องในตัวของตนเอง ไม่มนุษย์ก็ไม่จำเป็นต้องกำหนดสิ่งดีและชั่ว เมื่อศีลธรรมแห่งเต๋าเสื่อมโทรมลง การตีค่าทางจริยธรรมก็ตามมาเหมือนเหงาตามตัว สังคมก็เรียกหาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผู้รู้ทั้งหลายต่างก็พร่ำสอนจริยธรรมความกตัญญูไม่หยุดนิ่ง ดังเนื้อความตอนหนึ่งว่า “เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทั้งหก ไม่เป็นไปโดยปกติสุข ก็เกิดบิดาใจดี และ บุตรกตัญญู”^{๓๕} ดังนั้น จริยธรรมความกตัญญูเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคมเสื่อมโทรมลง มิได้เกิดขึ้นมาเพียงเพื่อสนองความอยากของมนุษย์ไม่ แต่เกิดขึ้นมาเพื่อบรรเทาตามสภาวะธรรมชาติ นี่เป็นบ่อเกิดหลักปฏิบัติเพื่อความกตัญญูที่แท้จริง

๔.๔.๒ หลักการปฏิบัติตนในสังคม

นักปรัชญาเมธีทั้งหลายเกิดขึ้นมาในโลกนี้ก็เพื่อความสงบสุขของสังคม ใช้เวลาศึกษาค้นคว้าเป็นเวลาช้านานจนกว่าสังคมจะยอมรับแนวความคิดนั้น ซึ่งนักปรัชญาเมธีบางท่านได้ต่อสู้กับสังคมเพื่อเสนอแนวความคิดให้สังคมยอมรับแนวความคิดนั้นได้ ถึงกับต้องเสียชีวิตก็มี อย่างเช่นโสกราตีสตายเพราะเสนอแนวความคิดใหม่ให้สังคมได้นำไปปฏิบัติตาม แต่ก็ถูกต่อต้านจากนักคิดความเชื่อเดิมจึงถูกลงโทษประหารในที่สุด ได้มีนักปรัชญาเมธีสมัยใหม่กล่าวถึงความสำคัญแนวความคิดนักปรัชญารุ่นเก่าไว้ว่า

^{๓๔} ทองสดี เมฆเรืองรอง, **เต๋า คือ เต๋า**, หน้า ๔๘.

^{๓๕} สุวรรณฯ สถานันท์, **กระแสน้ำปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่องอำนาจและจารีต**, หน้า ๖๙.

มนุษยชาติแตกออกเป็น ๒ ยุค (๑) ยุคพัฒนาการเกษตรและกำเนิดนครรัฐ เมื่ออารยธรรมด้านจิตใจสูญหายไป ศาสดาแห่งมนุษยชาติ เช่น โสกราตีส ขงจื้อ พระพุทธเจ้า จึงอุบัติขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการของคนในยุคนั้น (๒) ยุควัฒนธรรมด้านวัตถุ ทำให้อารยธรรมด้านจิตใจในสูญหายไป ปัจจุบันกำลังมีการเรียกร้องหาศาสดาแห่งมนุษยชาติรุ่นใหม่ ซึ่งทุกคนกำลังมองหาที่โลกซีกตะวันออก^{๓๖}

จากข้อความนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการทางสังคมต่อการรู้จักนำหลักคำสอนเพื่อการปฏิบัติตนในสังคมที่ถูกต้อง ทั้งพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา หรือเจ้าลัทธิแห่งพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อผู้เป็นเจ้าของคัมภีร์เต๋า เต็กกิง ต่างก็เป็นนักปรัชญาเมธีตะวันออกเหมือนกัน ถึงแม้ยุคพัฒนาการเกษตรและนครรัฐผ่านพ้นมาแล้ว ๒,๕๐๐ กว่าปี ก็ยังถือว่าเป็นผู้ทรงคุณค่าต่อแนวความคิดการรู้จักตนเองเรื่องหลักการปฏิบัติตนในสังคมได้อย่างเหมาะสมทันสมัย ควรค่าแก่การศึกษาแนวความคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อมาก ถึงแม้สังคมยุคปัจจุบันอยู่ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงมาสู่ยุควัฒนธรรมบริโภคนิยมก็ตาม สังคมก็ยังต้องศึกษาหลักการดำเนินชีวิตนี้อยู่ จากผลการศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดหลักปฏิบัติตนในสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อแล้ว พบว่า ไม่มีความแตกต่างกัน เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วทั้งสองแนวความคิดได้เสนอแนวทางปฏิบัติตนในสังคมเพื่อให้สังคมนำไปเป็นข้อวัตรปฏิบัติมีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

๑. การปฏิบัติเพื่ออยู่ในสังคม พัฒนาการทางสังคมมนุษย์มาจากการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาตินิยม วิธีชีวิตคนส่วนใหญ่ทำการเกษตรกรรมพัฒนามาสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งหลักการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคม จึงมีอิทธิพลต่อแนวความคิดสังคมยุคใหม่มากกว่า “การเสพบริโภคมากที่สุด จะเป็นสุขที่สุด”^{๓๗} นี้เป็นผลสะท้อนมาจากอิทธิพลแนวความคิดวัตถุนิยมสมัยใหม่ ดังนั้นบุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขก็ต้องเรียนรู้หลักคำสอนของปรัชญาเมธีจึงจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมได้อย่างสมดุล โดยพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีการจัดแยกประเภทของหลักคำสอนเพื่อตนเองใช้ดำเนินชีวิตอยู่ตามฐานะทางสังคม ดังเช่นหลักปฏิบัติตนในฐานะสมาชิกของครอบครัว หลักปฏิบัติในฐานะของนักปกครอง หลักปฏิบัติตน

^{๓๖} คาร์ล จัสเปอร์ส อ้างใน พระมหาสมจินต์ สมนามบุญโญ (วันจันทร์), วิชาภักษ์แนวความคิดพระพุทธศาสนาสำหรับโลกยุคใหม่, ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่๔๕ ปีการศึกษา ๒๕๔๐, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๘๘.

ในฐานะของพ่อค้าวานิช หลักปฏิบัติตนในฐานะของครูอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นความสำคัญของสังคมจึงจัดแยกประเภทหลักปฏิบัติเพื่อดำรงตนอยู่ในสังคมให้ชัดเจน เพราะจะช่วยทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมากยิ่งขึ้น ถึงแม้สังคมมนุษย์จะมีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างไรก็ตาม หลักปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมก็ยังมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล ดังนั้นบุคคลจะต้องมีการศึกษาเรียนรู้วิธีปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดอุดมการณ์ในการอยู่ในสังคม เกิดความสำนึกรับผิดชอบดีและชั่วต่อตนเองในฐานะสมาชิกสังคม ไม่หลงติดอยู่ในโลกธรรม ๘ ที่เป็นหลักธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชน เพราะมนุษย์มีการเรียนรู้หลักวิธีการปฏิบัติหน้าที่ตนในสังคม ถือเป็นอุดมการณ์สำคัญในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อให้เกิดสันติสุขในสังคมว่า

“ตามปกติมนุษย์ทั่วไปจะปฏิบัติธรรมฝึกตนให้ก้าวหน้าโดยลำพังตนเองได้ยาก มนุษย์ต้องอาศัยบุคคลและสภาพแวดล้อมต่างๆ ช่วยเกื้อหนุน”^{๓๘}

นี่ถือเป็นหลักกฎเกณฑ์ทางสังคมบังคับให้คนต้องปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนของนักปราชญ์เพื่อได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดีศรีสังคม ย่อมทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะคนมีคุณธรรมความเป็นมนุษย์อยู่ในตนเอง

ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อได้ให้ทรรศนะหลักปฏิบัติตนอยู่ในสังคมไว้เหมือนกัน โดยแยกหลักคุณธรรมจะต้องทำให้มีอยู่ในตนก่อน เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างถูกต้องดีงาม โดยลักษณะของคุณธรรมเพื่อรู้จักตนเองของเล่าจื๊อเริ่มทำให้มีในตัวบุคคลก่อน นำมาสู่คนในครอบครัว แล้วจึงไปสู่สังคมการเมืองที่ดีมีคุณธรรม และเล่าจื๊อยังกล่าวถึงคุณธรรมของนักการเมืองที่พึงต้องระมัดระวังให้มากกว่าบุคคลทั่วไป ซึ่งผู้นำมีโอกาสทำทั้งความดีและความชั่วเหมือนกัน มองว่านักการเมืองถ้าขาดเต๋า หรือคุณธรรมจริยธรรม หรือหลักปฏิบัติประจำตนแล้ว ย่อมทำให้สังคมวุ่นวายสับสน ดังปรากฏอยู่ในบทที่ ๖๐ ตอนหนึ่งว่า

สิ่งชั่วร้ายไม่ศักดิ์สิทธิ์

ไม่เพียงสิ่งชั่วร้ายไม่ศักดิ์สิทธิ์

ไม่เพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ทำร้ายคน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ทำร้ายคน

นักปราชญ์ก็ไม่ทำร้ายคน^{๓๙}

นี่เป็นข้อพิสูจน์ได้ว่า การปฏิบัติคุณธรรมย่อมทำให้คนเคารพนับถือมาก สังคมมนุษย์ยังให้การยอมรับความดีงามของบุคคลว่าเป็นอำนาจที่สรรพสิ่งมอบให้มา (เต๋า) ดังนั้นความศักดิ์สิทธิ์หรือกฎหมายบ้านเมืองอยู่ที่การประพฤติคุณธรรมของผู้นำก่อน ถือเป็นอำนาจแห่ง

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๓๙} ทองสุด เมฆเรื่องรอง, **เต๋าคือเต๋า**, (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒๒.

สวรรณคมอบให้มาเพื่อปวงชนประชาราษฎร์ นอกจากนั้นแล้ว เเล่จ็อยยังได้กล่าวถึงผลของการมีคุณธรรมของบุคคล ทำให้มีความมั่นคงแห่งพลังอำนาจของชีวิต ดังปรากฏอยู่ในบทที่ ๕๕ ว่า

ความหนาแน่นของแสงสัจธรรม เทียบดังเด็กแดงบริสุทธิ์
หมู่ผึ้งแมลงอสรพิษไม่ต่อยชบ สัตว์ร้ายไม่รังควาน.....^{๔๐}

นี้แสดงให้เห็นได้ว่า คุณธรรมคือพลังเพื่อดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมของบุคคลที่ถูกต้องมีจิตดีงามย่อมเป็นพลังภายในตนเองส่งผลให้ร่างกายแข็งแรง ส่วนพลังภายนอกนั้น มาจากการที่บุคคลประพฤติคุณธรรมให้มีในตนก่อน เพื่อดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมว่า “การรู้จักความสมดุล เรียกว่าการรู้จักกฎนิรันดร์ เรียกว่าการรู้จักแจ้ง” ดังนั้นความสมดุลของบุคคลอยู่ที่เหตุผล เพราะคุณธรรมในตนเองทำให้ผู้อื่นเห็นตามนำไปเป็นหลักปฏิบัติย่อมทำให้เกิดความสงบสุขทั่วสังคมชุมชนได้

๒. การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคม ถือเป็นหลักคุณธรรมอันดีงาม ที่บุคคลจะต้องทำหน้าที่ตนเองต่อสังคมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกในสังคม นี่เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ตนเองต่อสังคม ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงหลักการปฏิบัติหน้าที่ตนไว้อย่างชัดเจน เพราะถือเป็นหลักคุณธรรมในสังคม คือ คุณธรรมของนักปกครอง คุณธรรมของพ่อค้า คุณธรรมของครูอาจารย์ คุณธรรมของผู้ใหญ่ คุณธรรมของเพื่อน คุณธรรมของสมณะ นอกจากนั้น ยังมีหลักคุณธรรมพื้นฐานการปฏิบัติหน้าที่ตนต่อสังคมอยู่ในหลักทศ ๖ เพื่อแสดงให้เห็นถึงบุคคลเดียวมีหน้าที่ความสัมพันธ์ทางสังคมหลายบทบาท ดังเช่น คนนั้นอาจจะ เป็นพ่อของลูก เป็นครูของลูก และเป็นพลเมืองที่ดีของชุมชน เป็นต้น ได้มีนักปรัชญาเมธีทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวยกย่องหลักทศ ๖ ไว้ว่า

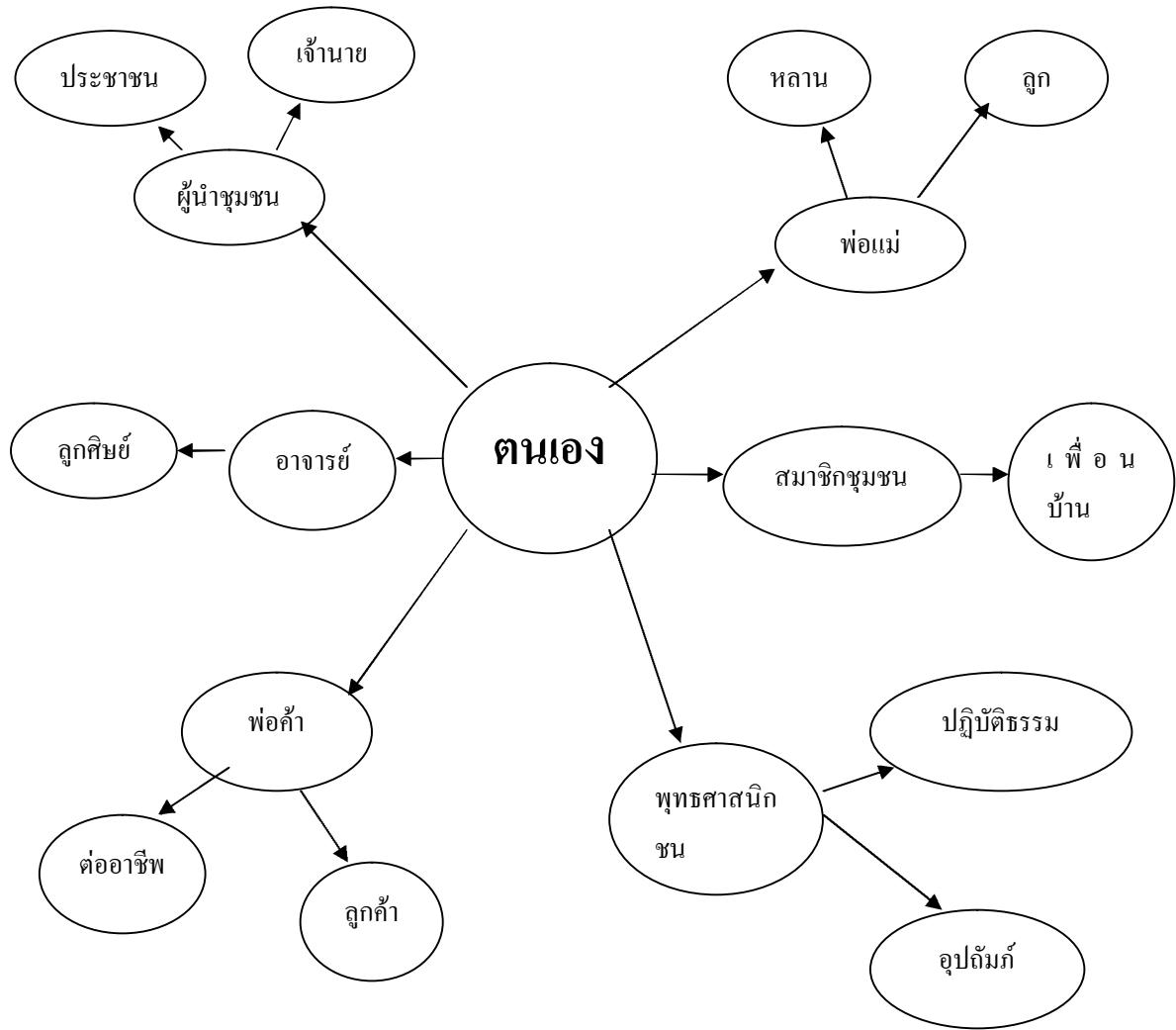
เป็นหลักปฏิบัติยิ่งใหญ่ที่สุดว่า หน้าที่ของบุคคล ๖ ประเภท ที่พึงปฏิบัติต่อกันแบบ ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสมัครสมานในทางที่ดีงาม เป็นต้นว่า หลักปฏิบัติระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา ศิษย์กับอาจารย์ มิตรกับมิตร นายกับลูกจ้าง ประชาชนกับนักบวช”^{๔๑}

นี่เป็นหลักพื้นฐานคุณธรรมของบุคคลเดี่ยวต้องรู้จักหน้าที่ตนเอง ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมมากมายหลายประการ ในฐานะตนเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งสามารถนำเสนอถึงความโดดเด่นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕.

^{๔๑} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : สหายบลิ๊อคและการพิมพ์, ๒๕๔๓),

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย



นี่ก็เป็นแนวทางการรู้จักตนเอง ที่เกิดจากแนวความคิดในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อให้บุคคลได้ทำหน้าที่ของตนในสังคมได้อย่างสมบูรณ์ อันเกิดจากการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีสังคมเรื่องหลักการปฏิบัติเพื่อตนเองในสังคม แต่ละประเภทของบุคคลที่พึงจะกระทำได้ มีดังนี้

- (๑) ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้รู้จักการปฏิบัติต่อชีวิตหรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข
- (๒) ฝึกสอนให้ตนเองรู้จักแก้ปัญหาชีวิตและหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่สังคม

(๓) พัฒนาตนเองให้รู้จักแสวงหาและเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้องปราศจากโทษ พิษภัยไร้การเบียดเบียนและพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่ สังคม

(๔) พัฒนาตนเองให้ถึงพร้อมและมีความสามารถบางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม^{๔๒}

ส่วนปรัชญาเล่าก็ทำให้ทรรณะของการปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้อื่นทั้งระดับบุคคลทั่วไป และระดับผู้นำในสังคม อย่างน้อยนักการเมืองต้องมีคุณธรรมในตนเอง พร้อมทั้งส่งเสริมคนในครอบครัวให้มีคุณธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในสังคม เต๋าเรียกว่า “The three Treasures”^{๔๓} ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นหน้าที่ตนเองที่บุคคลจะต้องทำต่อสังคมที่ปรากฏอยู่ในบทที่ ๖๗ กล่าวว่

...ข้าพเจ้ามีทรัพย์อยู่สามประการที่เก็บรักษาไว้ คือ

(๑) ความรัก (เมตตา)

(๒) การทำแต่พอควร (ประหยัด)

(๓) การไม่เป็นเอกในโลก (รับใช้ประชาชน)^{๔๔}

นี่เป็นหลักการปฏิบัติหน้าที่ตนเองในสังคมสำหรับบุคคลทั่วไป และผู้นำทางสังคมของ นักปกครอง เพราะถือเป็นหน้าที่ของคนในสังคมจะต้องทำร่วมกัน ถือเป็นวิถีชีวิตสังคมตาม ธรรมชาติ มนุษย์จะต้องมีความเมตตาปราณี มีความโอบอ้อมอารีช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันโดย ไม่แยกว่าเป็นหน้าที่ของใคร ส่วนหน้าที่ของผู้นำทางสังคมหรือนักปกครองจะต้องทำหน้าที่ด้วยความ เสียสละเพื่อบ้านเมืองและอาณาประชาราษฎร์ ดังข้อความที่ปรากฏอยู่ตอนหนึ่งในบทที่ ๗ กล่าวว่ “นักปราชญ์ทั้งหลายควรทำตนให้อยู่ข้างหลังประชาชน แต่นักปราชญ์เหล่านั้นกลับจะ ได้เป็นผู้นำประชาชน”^{๔๕} นี่ก็เป็นผลสะท้อนมาจากการทำหน้าที่ด้วยความเสียสละเพื่อสังคมจน สังคมยอมรับในบทบาทนั้น เพราะเป็นธรรมชาติของนักปราชญ์ผู้ปกครองอยู่แล้วว่ “นักปราชญ์ ให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยการไม่หวังความดีตอบแทน หรือเอาความดีเป็นของตน”^{๔๖} ถือเป็น ผลสำเร็จของการปฏิบัติหน้าที่เพื่อสังคม แล้วไม่คิดครอบครอง ไม่มีความอยาก ความต้องการ ส่งผลให้สังคมยกย่องเชิดชูคุณงามความดีของการทำหน้าที่เพื่อสังคมของนักปกครองนั้น จากผล

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๖.

^{๔๓} เดชชาติ วงศ์โกมลเศรษฐ์, ประวัติปรัชญาจีน, หน้า ๑๔๘.

^{๔๔} พจนา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๑๗๐.

^{๔๕} ชาตรี แซ่บ่าง, ศึกษาคัมภีร์เต๋าเต๋อ, หน้า ๑๕๗.

^{๔๖} ทองหล่อ วงศ์ธรรมดา, ปรัชญาจีน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ.เอส. ฟันดิง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๘. Page 98 of 111

การศึกษาพบว่าเล่าจื้อไม่ได้บอกหลักการทำหน้าที่ตนเองเพื่อสังคมไว้มากมาย เหมือนกับพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักฐานปรากฏเพียงแค่ ๓ เรื่องใหญ่ๆ ได้แก่ ความขยัน ความอดออม และการถ่อมตน นี่เป็นหลักการปฏิบัติต่อสังคมที่ทรงคุณค่าที่สุดของเล่าจื้อ^{๔๗}

๔.๔.๓ หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

จากผลการศึกษาเปรียบเทียบหลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นหรือสภาวะธรรมที่แท้จริงของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อ มีทั้งความแตกต่างกันและความไม่แตกต่างกัน ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นเป็นประเด็นต่อไปนี้

๑. ความไม่แตกต่างกัน ในหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล่าจื้อมีความเชื่อในเรื่องจิตใจว่า ธรรมชาติของมนุษย์หรือบุคคลอยู่ที่จิตหรือวิญญาณแห่งความรู้ หรืออำนาจจิตเป็นใหญ่กว่าสิ่งทั้งปวงเหมือนกัน ถือว่าจิตเป็นตัวสั่งการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งในพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวไว้ชัดเจนในธรรมบทภาคที่ ๑ ว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นสภาพถึงก่อน มีใจเป็นสภาพประเสริฐที่สุด อันสำเร็จแต่ใจ หากว่าบุคคลมีใจประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่หรือ หรือว่ากระทำอยู่ ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น.....^{๔๘}

นี่เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อรู้จักตนเองตามสภาวะธรรมแท้จริงแห่งจิตเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญเรื่องภาวะแห่งความหลุดพ้น หรือภาวะแห่งนิพพาน^{๔๙} เป็นสภาวะธรรมที่ข้ามพ้นสังสารวัฏฏ์กลายเป็นวิวิฏฏ์ คือหลักการปฏิบัติที่ข้ามพ้นจากปฏิจจสมุปบาทมีพระนิพพานเข้ามาแทนที่ เพราะความดับแห่งจิตนั่นเอง อยู่ตรงข้ามกับการเกิด ดังจะยกตัวอย่างพระพุทธรูปว่า

ภิกษุทั้งหลาย ความอัสตงแห่งทุกข์เป็นไฉน? อาศัยตาและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ ความประจวบแห่งสิ่งทั้งสามนั้นเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตัณหาจึงมี เพราะตัณหานั้นแหละจางดับไปไม่เหลือ อุบาทานจึงดับ..... ภิกษุทั้งหลาย นี้แลคืออัสตงแห่งทุกข์^{๕๐}

^{๔๗} เดชชาติ วงศ์โกมลเศรษฐ์, **ประวัติปรัชญาจีน**, หน้า ๑๔๘.

^{๔๘} สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ, **ธรรมบทแปลภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๙.

^{๕๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๖๓/๘๗.

ในปรัชญาเล่าจื๊อเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นหรือสภาวะแท้จริงนั้นแล้ว ท่านก็ให้ความสำคัญเรื่องจิตใจมาตั้งแต่บทที่ ๑ ว่า “เต๋า คือ เต๋า มิใช่เต๋าธรรมดาสามัญ” “Eternal” แปลว่า ปฐม^{๕๑} จิตเป็นคำสอนเชิงอภิปรัชญา ถือว่าเล่าจื๊อเป็นนักปราชญ์เมธีคนแรก ของจีนที่ให้ความสำคัญเรื่องจิตใจ มองว่าจิตเป็นสิ่งสมบูรณ์แห่งภาวะเอกภาพ โดยใช้ศัพท์เรียก แทนจิตว่า “เต๋า” ถือเป็นนามเรียกขาน อมตภาวะ และมองสรรพสิ่งในความเป็นไม่มีอยู่ เรียกว่า อภาวะ และความมีอยู่แล้วของสรรพสิ่ง เรียกว่า ภาวะ นอกจากนั้น เล่าจื๊อยังให้ทรรศนะ ความหมายของสภาวะที่แท้จริงของเต๋า หรือจิตที่เป็นสรรพสิ่งสัมผัสได้ว่า “เต๋า คือรากฐานที่ สนับสนุนพื้นฐาน สนับสนุนรากฐานของการเรียนรู้ เต๋า คือรากฐานที่สนับสนุนพื้นฐาน เนื่องจาก ความลึกหรือความกว้างของมัน”^{๕๒} ดังข้อความตอนหนึ่งของเล่าจื๊อเกี่ยวกับเรื่องชีวิตว่า

การที่มนุษย์จะปล่อยให้ชีวิตทั้งชีวิตไป โดยไม่เห็นผลของการกระทำของตนหรือ ทำงานไปแต่ไม่รู้ว่าจะทำอะไรนั้น เป็นที่น่าเสียดายมาก เมื่อคนเราตายไปแล้ว จิต (mind) ยัง รู้ว่าทำอะไรไปเมื่อมีชีวิตอยู่ แม้ร่างกายจะไม่ได้เห็นผลหรือไม่รู้ว่ากรรมได้ก่อให้เกิด อะไรเมื่อชีวิตมีอยู่ จิตก็ย่อมจะรู้อย่างแน่นอน^{๕๓}

จากข้อความนี้ แสดงได้ว่าความรู้สึกนึกคิดว่าดี หรือ ไม่ดี ก็มาจากจิตตัวนึกคิด ซึ่งใน บทที่ ๔๑ เล่าจื๊อได้อุปมาจิตที่ทำให้เกิดการรู้จักตนเองว่า “เหมือนกับรูปจัตุรัสที่ใหญ่ที่สุดนั้นไม่มีมุม”^{๕๔} ซึ่งตรงกับข้อพิสูจน์วิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ที่ว่ามนุษย์มีหัวใจอยู่สี่ห้อง แต่ไม่มี มุมสี่เหลี่ยม เพราะหัวใจเป็นศูนย์กลางทำให้ทุกส่วนของร่างกายทำงานได้ หัวใจเป็นตัวส่งเลือด ไปเลี้ยงสมอง เพื่อให้เกิดความรู้สึกนึกคิดได้ และตรงกับหลักคำสอนของเล่าจื๊อที่ท่านอุปมาจิต เป็นตัวส่งสมทำให้เกิดปัญญา ดังในบทที่ ๔๗ กล่าวว่า “มิได้ย่างเท้าออกไปนอกประตู ก็อาจรู้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกได้”^{๕๕} นี่เป็นสภาวะแท้จริงคือความรู้อันเกิดจากปัญญาที่อยู่เหนือ สภาวะแห่งจิต อันเกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลด้วยตนเอง จึงทำให้เกิดความที่เป็น สภาวะแท้จริงสูงสุด

๒. ความแตกต่างกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้จัดแบ่งระดับจิตออกเป็น ๒ ระดับ อันได้แก่

^{๕๑} ทองสอด เมฆเรื่องรอง, **เต๋า คือ เต๋า**, หน้า ๘.

^{๕๒} สำนักพิมพ์สร้อยทอง, **ปรัชญาแห่งเต๋ายุคใหม่**, หน้า ๑๗.

^{๕๓} เดชชาติ วงศ์โกมลเศรษฐ์, **ประวัติปรัชญาจีน**, หน้า ๑๓๓.

^{๕๔} พจนา จันทรสันติ, **วิถีแห่งเต๋า**, หน้า ๑๒๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

๒.๑ ระดับจิตของปุถุชนที่มีอารมณ์ตั้งของราคะ หรือโลภะ โทสะ และโมหะ^{๕๖} ถือเป็นจิตระดับพื้นฐานของปุถุชน ประกอบด้วยความเมตตาปรานีเหมือนกันทุกคน โดยจิตระดับนี้มีทั้งความดีและความชั่วละคนกันไปหรือเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา มีวิธีดำเนินชีวิตรูปแบบธรรมดา รวมทั้งสภาพของการกินอยู่เสพบริโภคด้วยการพิจารณาตนเองเพื่อตรวจสอบกุศลมูล ๓ อย่าง อันได้แก่ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ อันทำให้ตนเองอยู่อย่างสันติวิธีได้อย่างมีความสุข ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีจิตใจไม่โลภโงท ย่อมมีจิตใจไม่โกรธ โงท ย่อมมีจิตใจไม่หลงโงทภิกษุ ด้วยศีลวิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ อาชีวิวิบัติ.....^{๕๗}

๒.๒ ระดับจิตของอริยบุคคล ที่เป็นหลักการดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเป็นหลักอภิปรัชญาชั้นสูง เพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาทำให้เกิดการเรียนรู้แห่งจิตใจ เรียกว่า “กรรมฐาน” ดังยกตัวอย่างตอนหนึ่งแห่งพุทธพจน์ที่ว่า

เทวเม ภิกขเว ธมฺมา วิชฺชาภาคิยา กตฺเม เทว สมฺโถ จ วิปัสสนา จ.....

ดูก่อนท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏะสงสารทั้งหลาย ธรรม ๒ ประการ เหล่านี้ เป็นเหตุให้เกิดปัญญา ธรรม ๒ ประการ เป็นไฉน ธรรม ๒ ประการ ก็คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑...^{๕๘}

นี่คือหลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท ถือเป็นหลักวิธีสภาวะแท้จริงแห่งความหลุดพ้นแห่งจิตใจ ด้วยวิธีการเรียนรู้จักตนเองเพื่อพัฒนาตนสู่เป้าหมายปลายทางความดับแห่งจิต โดยจัดวิธีการเรียนรู้จักตนเองตามแนวทางแห่งกรรมฐานออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่

(๑) สมถกรรมฐาน เป็นอุบายที่ทำให้จิตสงบเกิดจากการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองมี ๔๐ ประการ ประกอบด้วย กสิน ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อนุกรรมฐาน ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุวัตถาน ๑

(๒) วิปัสสนากรรมฐาน เป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต อันมีวิปัสสนาภูมิ ๖ ประกอบด้วย ชันถ์ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๔ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒^{๕๙}

ส่วนในปรัชญาเล่าจื๊อหลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นก็มีเพียงสภาวะว่างเปล่าเหมือนกัน แต่มิได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติที่ชัดเจนเหมือนพุทธปรัชญา ซึ่งความหลุดพ้นแท้จริงในความหมาย

^{๕๖} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๖๘/๒๙๕.

^{๕๗} จุลวรรค. สมถขนุทธก. (บาลี) ๖/๓๔๑/๖๔๕.

^{๕๘} อจ.เอก. (บาลี) ๒๐/๗๗/๑๙.

^{๕๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร), **วิปัสสนากรรมฐานภาค ๑ เล่ม ๑**, หน้า ๘-Page 101 of 111

ปรัชญาเล่าคือที่ว่า “สรรพสิ่งมากมายล้วนกำหนดขึ้น และดำเนินไปตามวิถี ข้าพเจ้าได้คอยเฝ้า
มองสรรพสิ่ง กลับไปสู่ต้นกำเนิดเดิม”^{๖๐} นี่เป็นความแตกต่างกันของระดับสภาวะธรรมแท้จริง
สูงสุดนัยหนึ่ง แสดงให้เห็นได้ว่าเต๋าคือสรรพสิ่งที่มีอยู่ และไม่มี ว่า “เอกภาพแห่งสรรพสิ่งใน
จักรวาลเป็นอมตะ มีอยู่แล้วชั่วนิรันดร์ สรรพสิ่งล้วนเกิดขึ้นแล้วดับไปในอภิปหานี้”^{๖๑} ดังนั้น
ความจริงสูงสุดของเต๋าก็คือความไม่นั่นเอง ถือเป็นสภาวะแห่งความหลุดพ้น แต่ถ้ากล่าวตาม
ทฤษฎีของเล่าจื๊อนั้นเปรียบเทียบได้กับการรู้จักตนเองในระดับพื้นฐานของพุทธปรัชญาเถรวาท
โดยจะเปรียบเทียบความดีที่คงที่ในทฤษฎีของเล่าจื๊อจะต้องมีคนทำความดีงามที่สุดต่างจาก
บุคคลอื่นจึงจะได้รับยกย่องว่า ความดี เป็นอมตภาวะ เท่ากับการทำความดีใน
ชีวิตประจำวันระดับบุคคลทั่วไปในพุทธปรัชญาเถรวาทเท่านั้น มิได้หมายถึงความดีสูงสุด

^{๖๐} สุวรรณ สถานันท์, **กระแสธารปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่องธรรมชาติ อำนาจ และจารีต**,
หน้า ๖๒.

^{๖๑} ทองสดี เมฆเรืองรอง, **เต๋า คือ เต๋า**, หน้า ๙.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชนหรือสังคมมีการสร้างวัฒนธรรม ประเพณี การปฏิบัติร่วมกัน เพื่อเป็นปทัสถานแห่งวิถีชีวิต ดังนั้นจำเป็นจะต้องการแสวงหาปรัชญาการดำเนินชีวิตเพื่อให้มีรู้จักตนเอง และนักปราชญาที่เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการรู้จักตนเองนั้น โดยมากจะอยู่ในซีกโลกตะวันออกทั้งหมด บางท่านเป็นถึงศาสดา บางท่านเป็นเพียงเจ้าลัทธิความเชื่อเท่านั้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยศาสตร์การรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อ” โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาแนวความคิดการรู้จักตนเอง (อัตตัญญูตา) ในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาแนวความคิดการรู้จักตนเอง (จื้อใจ) ในปรัชญาเล้าจื้อ
๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องการรู้จักตนเองของเล้าจื้อ

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ได้ผลการวิจัยว่า จากการศึกษารายงานในภาคเอกสารแสดงให้เห็นว่า แนวความคิดการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาหมายถึงเออธัมมัญญสูตร คือสูตรที่ว่าด้วยธัมมัญญบุคคล หมายถึงผู้รู้ธรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติ ๗ ประการ คือ (๑) ธัมมัญญ คือรู้ธรรมที่เป็น สุตตะ เคยคะ เวยากรณะ คาถาอุทาน อิติอุตตก ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ (๒) เป็นอัตถักัญญ คือรู้ความหมายแห่งภาษา (๓) เป็นอัตตัญญ คือรู้จักตนว่ามีศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญาและปฏิภาณเท่าใด (๔) เป็นมัตตัญญ คือ รู้จักประมาณในการวิจัยปัจจัย ๔ (๕) เป็นกาสัญญ คือ รู้จักเวลาเรียนพุทธพจน์ เวลาสอบถามเวลาทำความเพียร (๖) เป็นปริสัญญ คือ รู้จักวิธีการเข้าหาชุมชน (๗) เป็นปุคคลปโรปริญญ คือ รู้จักเลือกคบคน

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ได้ผลการวิจัยว่า การรู้จักตนเองของเล้าจื้อ เรียกว่า จื้อใจ หมายถึง การรู้จักความจริงที่แท้ ซึ่งรวมถึงการดำรงชีวิตแบบธรรมชาตินิยม อันได้แก่ ความดีและความสุขอย่างแท้จริง จะเกิดได้โดยการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมและความเหมาะสม ไม่ฝืน

กฎเกณฑ์ธรรมชาติ ตราบใดที่มนุษย์เป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ใช้ความรู้ความฉลาดเป็นธรรมชาติ สร้างวัตถุแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้นมาช่วยยูกิเลสตัณหาของคน ทำให้มนุษย์หนีจากความเรียบง่ายตามธรรมชาติไปสู่ความทะเยอทะยานไม่รู้จักจบสิ้น ความรู้ความฉลาดที่ห่างไกลจากเต้านี้ จึงเป็นภัยต่อมนุษย์เราจึงควรอยู่ตามความจำเป็นโดยธรรมชาติ มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย อบรมจิตใจให้เข้าถึงเต้า เท่านั้นก็พอเพียงแล้วสำหรับการอยู่อย่างสันติ ซึ่งแนวความคิดและหลักการดำเนินชีวิตสามารถสรุปได้ ๔ ข้อ ได้แก่ (๑) รู้จักตนเองให้ถูกต้อง (๒) ชนะตัวของตนเองได้ (๓) รู้จักคำว่าพอ ไม่ทะเยอทะยาน (๔) มีเต้าเป็นอุดมชีวิต

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ได้ผลการวิจัยว่า การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการรู้จักตนเองของพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวความคิดการรู้จักตนเองของเล้าจื้อ

การศึกษาเปรียบเทียบความหมายการรู้จักตนเอง มีทั้งความเหมือนกัน ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อต่างก็มีคำสอนให้บุคคลรู้จักการพิจารณาภายในจิตเหมือนกัน พิจารณาตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในความหมายทั้งสองต่างก็สอนให้รู้จักทำจิตให้ว่าง ส่วนความต่างกันมี ๒ ประการ ข้อปฏิบัติเพื่อตนเองโดยตรง พุทธปรัชญาเถรวาทเริ่มตั้งแต่พิจารณาปัจจัย ๔ เล้าจื้อไม่มีความชัดเจน และข้อปฏิบัติอันเนื่องด้วยผู้อื่น พุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้ทำความดีทั้งปัจจุบันและชีวิตหลังความตายความดีก็ปรากฏ ส่วนเล้าจื้อมองว่าความดีจะปรากฏเฉพาะตนในสังคมเท่านั้น ไม่ได้สอนให้คนพึงระวังหลังความตาย ถือเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติคล้ายกับสังสารวัฏฏ์ในพระพุทธศาสนา เท่านั้น

การศึกษาเปรียบเทียบคุณค่าของการรู้จักตนเองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเล้าจื้อประกอบด้วย (๑) คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อตนเอง ถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีข้อปฏิบัติพื้นฐานคือศีล ๕ การประกอบอาชีพสุจริต ส่วนเล้าจื้อมีการดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ปราชญ์มิได้อยู่เพื่อตนเอง สรรพสิ่งในโลกเกิดจากสิ่งมีอยู่ในตัวของมันเอง (๒) คุณค่าที่เป็นคุณธรรมต่อผู้อื่น ถือเป็นกรรู้จักตนเองในสังคม มีความเหมือนกันอยู่ ๒ ประการ คือ การปฏิบัติตนเพื่อสร้างชื่อเสียงในสังคมกับการปฏิบัติตนเพื่อสร้างคุณธรรมในสังคม (๓) คุณค่าที่เป็นสภาวะธรรม ถือเป็นกรพัฒนาจิตให้ก้าวเข้าสู่ความหลุดพ้น มีความเหมือนกันคือความหลุดพ้นแห่งจิต ความแตกต่างลักษณะการเรียกและวิธีปฏิบัติ ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีการพัฒนาจิตเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนปรัชญาเล้าจื้อมีเพียงการศึกษาเรียนรู้ละความละโมภ ความหลุดพ้นแห่งจิต มีจิตอยู่เหนือธรรมชาติ เป็นอัมตะ ซึ่งเปรียบได้กับหลักแนวความคิดลัทธิพรหมณ์ ภาวะแท้จริงสูงสุดคือพรหมัน อมตะ นิรันดร์

การศึกษาเปรียบเทียบวิธีปฏิบัติเพื่อการรู้จักตนเอง ด้วยการจัดแยกประเด็นออกเป็น ๓ ระดับ เพื่อต่อการวิเคราะห์คือ (๑) หลักคำสอนในการดำเนินชีวิตเพื่อตนเอง ถ้ากล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงสังคมไม่แตกต่างกัน ส่วนที่แตกต่างก็เป็นเพียงข้อปฏิบัติย่อย ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีสังคหวัตถุ ๔ มีสติสัมปชัญญะคุ้มครองตน และการเอาชนะความชั่วด้วยความดี ก็คือการทำกุศลให้ถึงพร้อม ในปรัชญาเล่าจื๊อมีการรู้จักความดีและความชั่ว รู้จักพอ รู้จักละ (๒) หลักปฏิบัติตนในสังคม ทั้งสองแนวความคิดไม่แตกต่างกัน แต่ได้เสนอข้อวัตรปฏิบัติเหมือนกัน ๒ ประการ คือ การปฏิบัติเพื่ออยู่ในสังคมก็คือหลักคุณธรรม กับ การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคม (๓) หลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นหรือสภาวะธรรม ซึ่งแนวความคิดมีทั้งสองท่านมีความเหมือนกัน คือสภาวะธรรมสูงสุดเป็นสภาพที่ว่างเปล่าเหมือนกัน และเชื่อว่าจิตของมนุษย์สามารถพัฒนาได้เหมือนกัน ส่วนที่มีความแตกต่างกันคือพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งจิตออกเป็น ๒ ระดับ คือ จิตระดับโลกียะ กับจิตระดับโลกุตระ คือสภาวะแห่งความหลุดพ้น “พระนิพพาน” ส่วนปรัชญาเล่าจื๊อ จิตนั้นคือความว่างเปล่า อมตะ เวียงว่าง หวนกลับคืนไปสู่ความเป็นแต่่า ก็คือสภาวะธรรมชาติแห่งสรรพสิ่งไม่มีที่สิ้นสุด

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยพบแนวความคิดใหม่ที่ได้รับมาจากผลการวิจัย เพื่อใช้เป็นแนวทางศึกษาเรียนรู้การรู้จักตนเอง และการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรจะมีการจัดพัฒนาหลักสูตรการรู้จักตนเองเพิ่มมากขึ้น เพราะหลักการรู้จักตนเองมีประโยชน์ต่อสังคมไทยยุคปัจจุบันมาก เพื่อใช้เป็นแนวทางให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อรู้จักคุณค่าของตนเอง

๒. ควรส่งเสริมการเรียนการศึกษาแนวทางการรู้จักตนเองในสถานศึกษามากขึ้น หรือจัดอบรมพัฒนาจิตแนวพุทธเพื่อให้ผู้เรียนมีสมาธิมีปัญญาในการศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งจัดพัฒนาอบรมวิทยากรให้มีความรู้การถ่ายทอดความรู้การรู้จักตนเอง

๓. ควรจะมีการจัดพิมพ์ผลงานพุทธปรัชญาเถรวาทหรือปรัชญาเล่าจื๊อ ตลอดจนทั้งนักวิชาการสายอื่น เพื่อให้ผู้ศึกษาหรือสนใจได้ศึกษาเพิ่มมากขึ้น ถือเป็นเผยแพร่ตำรา ช่วยแบ่งเบาภาระหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนด้านจิตวิทยาหรือจิตเวชได้ เพราะประชาชนมีหนังสือตำราได้อ่านศึกษาด้วยตนเอง

๔. การวิจัยครั้งต่อไป จะต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดการรู้จักตนเอง นักปรัชญาเมธีท่านอื่น อาจจะเป็นนักปรัชญาเมธีตะวันตกกับตะวันออกที่มีแนวความคิดโดดเด่น

๕. จะต้องมีการศึกษาหลักการรู้จักตนเองระหว่างนักปรัชญาเถรวาทเหมือนกันที่เป็น นักวิชาการในปัจจุบัน หรืออาจจะผู้มีความรู้ในประเทศไทยว่าใครควรส่งเสริมสนับสนุนการรู้จักตนเองเด่นชัดกว่ากัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน. **คัมภีร์เต๋า ฉบับสมบูรณ์พร้อมอรรถกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๕.

ชาตรี แซ่บ้าง. **ศึกษาคัมภีร์เต๋าเต๋อ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอมี เทรดดิง, ๒๕๔๓.

ทองหล่อ วงศ์ธรรมดา. **ปรัชญาจีน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไอ.เอส. ฟันดิง เอ้าส์. ๒๕๓๘.

ทองสอด เมฆเมืองทอง. **เต๋าคือเต๋า**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๒๙.

ประยงค์ สุวรรณบุบผา. **คัมภีร์เต๋า เต๋อจิง**. (กรุงเทพมหานคร : ไสภณการพิมพ์, ๒๕๓๙).

พจนา จันทรสันติ. **วิถีแห่งเต๋า**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทยการพิมพ์, ๒๕๒๕.

ละเอียด ศิลาน้อย. **เต๋าแต่มีสี่**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕.

_____. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ฉบับมาตรฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๖.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาประยุกต์ชุดจีน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพร่พิทยา. ๒๕๑๕.

เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ. **ประวัติปรัชญาจีน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. ๒๕๐๕.

เดือนดำดี. **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไอดีเอ็นเอสไตร์, ๒๕๔๑.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ฐปทอง กว้างสวาสดี. **ปรัชญาเต๋าประยุกต์**, ภาควิชาหลักสูตรและการสอน, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,มหาสารคาม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.

ปานทิพย์ สุภนกร. **ปรัชญาจีน**. กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๒๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ปี ๔๙ ใช้ให้ครบสี่เท้าต้องแก้หน้าแน่**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

_____ . **ชีวิตงามสังคมดีต้องมีการศึกษาที่ไม่ผิด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พุทธธรรม ๕ นาทิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเลี้ยง, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____ . **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.

_____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ . **ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.

พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร). **วิปัสสนากรรมฐานภาค ๑ เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . **พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ลีตญาโณ). **นิเทศธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

พันเอก(พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์.. **สังคมวิทยาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ไอ.เอส.พีรีน
ตั้งเข้านัส, ๒๕๓๗.

พิสิฐู เจริญสุข. **คู่มือการอบรมสมาธิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๒.

_____ **คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล**. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

พิน ดอกบัว. **ปวงปรัชญาจีน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม. ๒๕๔๓.

สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย. **พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สนิท ศรีสำแดง. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เน็ลนารากการพิมพ์, ๒๕๓๘.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. **จริยธรรมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานา
สิงพิมพ์, ๒๕๓๗.

สามเณรอุทิศ ศิริวรรณ. **ธรรมบทแปลภาค ๓ แปลโดยพยัญชนะ**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, 2530.

_____ **ธรรมบทแปลภาคที่ ๑ แปลโดยพยัญชนะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ๒๕๓๐

ไสว มาลาทอง. **สารคดีธรรมจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๔๑.

สุวรรณา สถาอานันท์. **กระแสธารปรัชญาจีนข้อโต้แย้งเรื่องธรรมชาติ อำนาจ และจารีต**.
พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____ **ปรัชญาจีน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุจิตรา รัตนีน. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธี. ๒๕๔๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์หมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พันตำรวจโทลำดวน ศรีมณี. **จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

(๒) **วิทยานิพนธ์ :**

ประโยชน์ สงกลิ่น. “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระครูปลัดดณฺฑชโย อริญฺชโย. “ศึกษาเปรียบเทียบหลักทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาวิศิษฐ์ อาจารย์สมฺปนฺโน. “การศึกษาเปรียบเทียบกฎธรรมชาติระหว่างกฎปฏิจจสมุปบาทกับกฎแห่งเต๋า”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาอภิรักษ์ อภินนฺโท. “การศึกษาวิเคราะห์หิมชฌิมาปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทางสายกลางของอริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาสร้อย แคล้วทงศ์, พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยานุชิตชิโนรส และพระยาอนุমানราชชน, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

Fung Yu-Lan. A short History of Chinese Philosophy. New York : The Macmillian Co.,1964.

Lao Tzu. Tao Te Ching. Translated by Ch' uta-kuo.London : Geovac Allen & Unwin Ltd, 1976.

ประวัติผู้วิจัย

พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท (แก้วบุตรดี)

เกิดที่ อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

บรรพชา พุทธศักราช ๒๕๓๐

อุปสมบท พุทธศักราช ๒๕๓๘

สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค จากสำนักเรียนวัดปทุมคงคา พุทธศักราช ๒๕๓๘

สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (การสอนสังคมศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๒

ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญา ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๕

ประสบการณ์

- พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นพระอาจารย์ฝึกสอนวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม เขตบางรัก กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นพระอาจารย์สอนวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ โรงเรียนวัดบัวงาม ต.บัวงาม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี
- พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นครูสอนบาลี ประโยค ๑-๒ สำนักเรียนวัดศรีบุญเรือง กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔ เป็นพระอาจารย์สอนพิเศษวิชาจริยธรรม โรงเรียนวัดดอนคลัง ต.ดอนคลัง อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี
- พ.ศ. ๒๕๔๖ ถึงปัจจุบัน เป็นพระอาจารย์สอนวิชาจริยธรรม โรงเรียนวัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงปัจจุบัน เป็นครูพระสอนวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนศึกษานารีวิทยา เขตบางบอน กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึงปัจจุบัน เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๔๙ เป็นผู้ช่วยเลขานุการโรงเรียนพุทธมามกะผู้เยาว์ และศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๔๙ ถึงปัจจุบัน เป็นเลขานุการโรงเรียนพุทธมามกะผู้เยาว์ และศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนา วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ

ปัจจุบัน สังกัด วัดปทุมคงคา คณะ ๖ ถนนทรงวาด เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ